

กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ
ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ
ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2559

**THE RESTORATION AND CONSERVATION PROCESS OF
COMMUNITY FOREST FOR ECOLOGICAL BALANCE AT
BAN LUANG COMMUNITY VILLAGE NO. 6 LONG KHOT
SUBDISTRICT PHRAO DISTRICT IN CHIANG MAI PROVINCE**

BY

NARAWAN MAHAWAN

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTEGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2016

วิทยานิพนธ์เรื่อง (Title)	กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่
ผู้วิจัย	นรารวรรณ มหาวรรณ
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดร. ส่งเสริม แสงทอง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร. กฤษณา กาเผือก

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

- ลงชื่อ..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(ดร.ศรีปริญญา รูปกระจ่าง)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)
(ดร.ส่งเสริม แสงทอง)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม)
(ดร.กฤษณา กาเผือก)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.ทวิช บุญธิรัมย์)
- ลงชื่อ..... เลขานุการ
(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ออุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นราวรรณ มหาวรรณ
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2559
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดร. ส่งเสริม แสงทอง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร. กฤษณา กาเผือก

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบริบทชุมชนและป่าชุมชนบ้านหลวง (2) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนโดยชุมชนบ้านหลวง และ (3) ศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ อาศัยวิธีการพรรณนาเป็นสำคัญ ผู้วิจัยได้เลือกประชากรกลุ่มเป้าหมาย แบบเจาะจง จำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) ผู้นำชุมชน และ (2) สมาชิกชุมชนที่มีส่วนร่วม และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน รวมทั้งหมดจำนวน 30 คน โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ (1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (2) แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม และ (3) แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) ข้อมูลทุติยภูมิ และ (2) ข้อมูลปฐมภูมิ โดยการเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์

ผลการวิจัย พบว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งบอกว่าชุมชนมีการก่อตั้งมาอย่างช้านาน เป็นต้นน้ำสายสำคัญที่ไหลสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่จัดสมบูรณ์ชลและแม่น้ำปิงตอนบน จึงเกิดความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และภาครัฐ ในการดูแลรักษาป่าไม้บริเวณรอบวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคลและบริเวณใกล้เคียง พื้นที่กว่า 2,500 ไร่ โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการกับความรู้และการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่ามีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า ดังนี้ (1) การพึงธรรมชาติพระยาปลาช่อน (2) การบวชป่าหรือบวชต้นไม้และการประกาศเป็นเขตอภัยทาน (3) การเลี้ยงฝิขุนน้ำ (4) การสักการะสถานที่วัดร้างหนองก้องคำ และ

(5) การเพาะขยายพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ และมีกิจกรรมการฟื้นฟูป่า ดังนี้ (1) ปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน (2) สร้างฝายชะลอน้ำ (3) ทำแนวกันไฟ และ (4) ทำแนวกันชนป่า โดยชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน บนฐานของการเคารพกฎระเบียบกติการ่วมกัน ส่งผลให้เกิดภาวะความสมดุลในระบบนิเวศอย่างเกื้อกูลและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (1) ควรส่งเสริมวิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชน และแผนพัฒนาตำบล (2) ควรให้มีการส่งเสริมการศึกษาป่าชุมชนในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และส่งเสริมการสร้างวิทยากร (3) ควรให้ส่งเสริมการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน (4) ควรมีการจัดหลักสูตรการฝึกอบรม และจัดทำคู่มือด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน และ (5) ควรมีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ ปลูกป่าทดแทน และปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป (1) ควรวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชในท้องถิ่น เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ (2) ควรวิจัยเรื่อง คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน และ (3) ควรวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

คำสำคัญ : กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน, ความสมดุลในระบบนิเวศ

Abstract

Thesis Title	The restoration and conservation process of community forest for ecological balance at Ban Luang community village No 6 Long Khot subdistrict Phrao district in Chiang Mai province.
Researcher	Narawan Mahawan
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2016
Principal Thesis Advisor	Dr. Songserm Seangthong
Associate Thesis Advisor	Dr. Krissana Kapheak

This research aims (1) to study the context of the community and community forests of Ban Luang; (2) to study the application of local wisdom to forest conservation and reforestation by the Ban Luang community; and (3) to study the process of conversation and restoration of community forests for ecological balance.

This study is a qualitative research project based on qualitative descriptions. The researcher selected a specific target population consisting of 30 people separated into 2 groups, (1) community leaders and (2) participating and benefiting members of the community. The study was conducted using (1) in-depth interviews, (2) participatory observation, and (3) non-participatory observation. Data was collected and analyzed in 2 forms, (1) secondary data and (2) primary data, which were composed using qualitative descriptions to analyze the correlations between the incidents.

Study results found historical evidence indicating that the community has been established for a long time and is a major upstream flowing into the Mae Ngat Somboon Chon Dam and upper Ping River. This resulted in collaborations between temples, communities and government sectors for maintenance of the forests around the Wat Prathat Doi Wiang Chai Mongkol area, consisting of over 2,500 rai. The implementation of local wisdom with modern knowledge and technology for community forest conservation and reforestation were found.

Conservation methods based on local wisdom consist of: (1) Buddhist teachings on the Phaya Matcha Pla Son (the King Snakehead Fish); (2) forest or tree ordination and deeming the area as an animal sanctuary; (3) ceremonial offerings to the Khun Nam spirit; (4) paying homage to the abandoned Wat Nong Kong Kam Temple; and (5) the propagation and breeding of plants and vegetation. Reforestation methods implementing local wisdom consist of: (1) planting trees in the community forests; (2) building dams; (3) constructing forest fire lines; and (4) creating forest buffer zones. The community is involved in every process and respect rules and regulations, resulting in sustainable ecological balance.

Policy recommendations: (1) promote forest conservation and reforestation methods that implement local wisdom and impose development plans for communities and sub-districts; (2) promote the study of community forests as eco-tourism and assign an expert lecturer; (3) design and promote academic courses on the conservation of natural resources; (4) design training courses and compile resource conservation booklets; and (5) encourage the planting of trees with economic value, reforestation and afforestation for ecological restoration.

Suggestions for further study: (1) research the biodiversity and genetic conservation of local plants for ecological balance; (2) research the sustainable values and benefits of natural resources; and (3) research methods of participation and networking in terms of natural resource conservation.

Keywords : Community forest conservation and reforestation, ecological balance

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจาก ดร.สังเสริม แสงทอง ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และ ดร.กฤษณา กาเผือก ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม โดยให้คำปรึกษา แนะนำ ช่วยหาวิธีการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มทำงานสำเร็จ ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณท่าน ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และได้สละเวลามาดำเนินการสอบ รวมทั้งกรุณาให้คำแนะนำ และชี้แนะแนวทางจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ นายจรัล มหาวรรณ และนางรัตนา มหาวรรณ บิดา มารดา ผู้ให้กำเนิดที่ได้สนับสนุนการศึกษา เป็นกำลังใจ ให้ข้คิด วางรากฐาน และแนวทางการดำเนินชีวิต จนนำไปสู่ความสำเร็จของผู้เขียน

ขอกราบขอบพระคุณ ท่านพระครูวรธรรมวิวัฒน์ ดร., พระครูใบฎีกาองอาจ จิรธรรมโม ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนชาวบ้านหลวงทุกท่านเป็นอย่างสูง ผู้ยึดมั่นในอุดมการณ์ป่าชุมชน โดยผ่านการการบริหารจัดการบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชนมาเป็นเวลานาน ที่ให้ข้อมูลและความร่วมมือเป็นอย่างดี จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์และบรรลุวัตถุประสงค์ทุกประการ

ขอกราบขอบพระคุณ นางสาวจิราภรณ์ มีวาสนา นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ และนางอภันตรี เชื้อชม นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ ที่กรุณาให้คำแนะนำในการศึกษา และข้อคิดในการดำเนินงานที่ดีเสมอมา

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น สาขาการวิชาพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ รุ่นที่ 2 ที่ส่งกำลังใจให้กันอย่างอบอุ่นเสมอมา หากการศึกษาครั้งนี้มีสิ่งขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขออภัยเป็นอย่างสูงในข้อบกพร่องและความผิดพลาด ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงมีประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไปจะศึกษา

นราวรรณ มหาวรรณ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฉ
ประมวลศัพท์และคำย่อ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง.....	6
ประชากรกลุ่มเป้าหมาย.....	7
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	8
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ป่าพุทราพยากรป่าไม้และภาวะสมดุล ในระบบนิเวศ.....	11
แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน.....	25
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนชุมชน.....	29
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	41
กรอบความคิดในการวิจัย.....	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย.....	46
ประชากรเป้าหมาย วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง.....	48
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	48
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล.....	50
สถานที่ในการวิจัย.....	52
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย.....	52
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	53
4 ผลการวิจัย	
บริบทชุมชนและป่าชุมชน.....	54
ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน.....	80
กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ.....	81
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	106
อภิปรายผลการวิจัย.....	110
ข้อเสนอแนะ.....	116
บรรณานุกรม.....	118
ภาคผนวก ก.....	124
ภาคผนวก ข.....	126
ภาคผนวก ค.....	128
ประวัติผู้วิจัย.....	142

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	53
4.1 ปฏิทินชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัด เชียงใหม่.....	67
4.2 พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้เด่นในป่าชุมชน.....	72
4.3 เห็ดที่สามารถรับประทานได้ที่พบในป่าชุมชน.....	75

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	45
4.1 แผนที่ป่าชุมชนบ้านหลวงพอสังเขป.....	71
4.2 โครงการโหล่งขอดโมเดล กำกับดูแลพื้นที่ 187,500 ไร่ในตำบลโหล่งขอด.....	101
1. ทางเข้าเขตป่าชุมชนบ้านหลวง.....	128
2. สภาพป่าชุมชนบ้านหลวง.....	128
3. สภาพป่าชุมชนและฝายหลวง.....	129
4. เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชน แหล่งเรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรน้ำ ภายใต้โครงการ “ศูนย์เรียนรู้ตามรอยเท้าพ่อ.....	129
5. กิจกรรมปลูกพันธุ์ไม้เสริมบริเวณป่าชุมชน.....	130
6. ฝายผสมผสานลดต่าขาย.....	130
7. ฝายกึ่งถาวร.....	131
8. ฝายถาวร.....	131
9. ฝายแบบท้องถิ่นเบื้องต้น.....	132
10. กิจกรรมทำแนวกันไฟร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนา.....	132
11. กิจกรรมการป้องกันและดับไฟป่า.....	133
12. กิจกรรมการบวชป่าหรือบวชต้นไม้.....	133
13. การประกาศเป็นเขตอภัยทาน.....	134
14. กิจกรรมการพึงธรรมชาติพระยาปลาซอน.....	134
15. ชาวบ้านนำกระสอบบรรจุทรายทำแนวกันน้ำบริเวณฝายหลวง.....	135
16. ฝายหลวง.....	135
17. น้ำจากฝายชะลอน้ำ.....	136
18. ผลผลิตจากป่าชุมชน.....	136
19. โครงการของภาครัฐที่ก่อให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน.....	137
20. สำนักงานป่าชุมชนบ้านหลวง ตั้งอยู่วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่.....	137

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
21. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน.....	138
22. วิธีการทำการเกษตรของคนในชุมชน.....	138
23. สัมภาษณ์ท่านพระครูวรวิวัฒน์ ธรรม.....	139
24. สัมภาษณ์นายขยทุท ศรีออน ผู้ใหญ่บ้านบ้านหลวง.....	139
25. สัมภาษณ์นายสมชาย ปิ่นทะสาย ประธานคณะกรรมการการอนุรักษ์ป่าไม้ และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด.....	140
26. สัมภาษณ์นายสงวน มั่นคง แก่ฝาย.....	140
27. สัมภาษณ์นายจรัส มหาวรรณ์ สมาชิกป่าชุมชน.....	141
28. สัมภาษณ์นางรัตนา มหาวรรณ์ สมาชิกป่าชุมชน.....	141

ประมวลศัพท์และคำย่อ

กอ.รমন.	=	กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน
นพค. 32	=	หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32
อบต.	=	องค์การบริหารส่วนตำบล

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้นับว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นฐานการดำรงชีวิตของคนในชุมชน อาทิ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ดิน และน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพของคนในชุมชน ชุมชนจึงมีความผูกพันกับป่ามาเป็นระยะเวลานาน บนฐานการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน หรือเรียกได้ว่า ป่าอยู่ได้ คนอยู่ได้ นอกจากนี้ป่ายังเชื่อมโยงชุมชนกับระบบวิถีชีวิตภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงส่งผลให้ชุมชนกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลและยั่งยืน นอกจากนี้ ป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาเนิ่นนานและไม่สามารถแยกจากกันได้ (สมหญิง สุนทรวงษ์, 2557, หน้า 1)

จากการพัฒนาที่ผ่านมาระบบการขยายตัวของเศรษฐกิจส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรม และการขยายตัวของภาคเกษตรกรรมประกอบกับการขยายตัวของประชากร จากการผลิตเพื่อยังชีพจึงเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขาย จึงมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร การใช้สารเคมีอย่างขาดการควบคุม ส่งผลให้ป่าไม้ คุณภาพของดินและน้ำ เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว จากสถิติจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่ามากที่สุด ในภาคเหนือ เมื่อปี พ.ศ.2551 มีพื้นที่ป่าจำนวน 10,380,925 ไร่ เปรียบเทียบกับ ปี พ.ศ.2556 มีพื้นที่ป่า 9,573,349.66 ไร่ พบว่ามีจำนวนพื้นที่ป่าลดลงถึง 807,575.34 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 7.78 การใช้ประโยชน์จากป่าโดยขาดการบริหารจัดการอย่างถูกวิธี หรือการใช้ประโยชน์จากป่าจนเกินความจำเป็น ซึ่งป่าไม่สามารถฟื้นตัวได้ทันกับความต้องการของมนุษย์ และก่อให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ อาทิ ไฟไหม้ น้ำท่วม ภัยแล้ง เป็นต้น หากไม่มีการควบคุม อนุรักษ์ และฟื้นฟูให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ (สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2557, หน้า 1)

โดยพื้นที่ป่าไม้ของประเทศ ในช่วงปี พ.ศ. 2551-2556 ลดลงอย่างต่อเนื่องเฉลี่ยประมาณ ปีละ 1 ล้านไร่ จากการบุกรุกทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง ส่งผลคุกคามต่อความหลากหลายทางชีวภาพ (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี, 2559, หน้า 44) ในขณะที่เดียวกันมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนได้ให้ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในหลายรูปแบบ อาทิ การประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ การบังคับใช้กฎหมาย เป็นต้น และต่อมาป่าชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของวนศาสตร์ชุมชน และเป็นทางเลือกหนึ่งในการจัดการป่าไม้โดยชุมชน เพื่อชุมชน ส่วน เสรี พงศ์พิศ (2553, หน้า 123) กล่าวว่าป่าชุมชนหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยประชาชนในท้องถิ่น หรือโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ขณะที่ ประลอง ดำรงไทย (2557, หน้า 10) กล่าวว่า ป่าชุมชนอาจจะเป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และความพยายามของชุมชน ที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่า ว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ มีการคุ้มครองและดูแล ตลอดจนกลไกการจัดการบริหารป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีของชุมชน โดยยืนอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วม และความเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ ทั้งนี้ คณะกรรมการสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ (2542, หน้า 7) มีความเห็นว่า ระบบจัดการป่าและทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญาดั้งเดิมในโลกถูกทำลายหรือทำให้อ่อนแอลงจากปัจจัยหลายประการ เช่น การพัฒนาทางการค้า นโยบายสาธารณะบางประการ เช่น นโยบายป่าไม้ ที่ดินชนเผ่า ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงของประชากรทั้งในเชิงปริมาณและค่านิยม ความกดดันจากปัญหาสิ่งแวดล้อม วิธีที่จะให้ทรัพยากรในท้องถิ่นอยู่รอดมีทางออกหลายทาง เช่น การควบคุมและจัดการป่าโดยกลุ่มผู้ใช้ป่า หรือ โดยกลุ่มผู้ใช้ป่าร่วมกับหน่วยงานของรัฐ โดยมีกลไกของรัฐในด้านกฎหมายช่วยคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของชุมชน ดังนั้นสถานการณ์ของป่าในยุคนี้ จะต้องทำความเข้าใจระบบจัดการป่าโดยภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อขยายผลทางแนวคิดและวิธีปฏิบัติสำหรับอธิบายถ่ายทอดให้คนในชุมชนและกลุ่มองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ เข้าใจ และให้การร่วมมือสนับสนุนตามสมควร ความรู้เหล่านี้จะมีผลอย่างยิ่งต่อการพัฒนานโยบาย และระเบียบกฎเกณฑ์ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ช่วยให้ผู้รับรู้กฎเกณฑ์กติกาในชุมชน และออกกฎหมายคุ้มครองสนับสนุนการจัดการป่าของชุมชนได้อย่างเหมาะสม

ในระยะเวลาที่ผ่านมาการใช้ประโยชน์จากป่าจนเกินความจำเป็นที่ป่าจะสามารถฟื้นฟูตัวเองได้ การละเลยของชุมชนจนปล่อยให้สภาพป่าเกิดความเสื่อมโทรม ก่อให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติในที่สุด การอนุรักษ์และการฟื้นฟูป่าจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ป่ากลับมาคงความอุดมสมบูรณ์ การอนุรักษ์ คือการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึง การเก็บรักษาทรัพยากรไว้ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร, 2553, ออนไลน์) ซึ่งการอนุรักษ์ป่าควรทำควบคู่กับการฟื้นฟูป่าด้วย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้ การฟื้นฟู คือการดำเนินการกับทรัพยากรที่ลดลงหรือเสื่อมโทรมให้สามารถฟื้นคืนกลับสู่สภาพเดิมได้โดยการปิดกั้นไม่ให้มีการรบกวนระบบสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ระบบสิ่งแวดล้อมมีเวลาในการฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้อีก (ทรูปลูกปัญญา, 2552, ออนไลน์) และคนในชุมชนที่เป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ขณะที่อำเภอพร้าวจังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ โดยเฉพาะชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีลำน้ำหลายสายที่ไหลมาบรรจบกันเป็นแม่น้ำสายหลัก คือแม่น้ำขอดเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน และยังเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญซึ่งไหลลงสู่เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และแม่น้ำปิงตอนบน แหล่งน้ำแห่งนี้ยังถูกผันไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่อำเภอแม่แตง และอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ อีกด้วย

ชุมชนบ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนคนอยู่กับป่า มีสภาพป่าค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร ไม้ฟืน และไม้ใช้สอย ที่อยู่ภายใต้ข้อตกลงของชุมชน ป่าไม่สามารถผลิตน้ำให้ไหลมาหล่อเลี้ยงชุมชนและการเกษตรกรรมได้ตลอดทั้งปี และเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชนโดยคนในชุมชนสามารถนำผลผลิตจากป่าออกมาบริโภคและจำหน่ายในตลาดชุมชน เป็นรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม นอกจากนี้ป่าชุมชนยังเป็นแหล่งที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีความผูกพันอยู่กับป่าและพึ่งพาอาศัยป่ามาเป็นเวลานาน

ระยะเวลาที่ผ่านมา ป่าไม้ถูกทำลาย เพื่อพัฒนาเป็นพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม ในช่วงการขยายตัวของพืชพาณิชย์ทั้งพืชล้มลุกและไม้ผลยืนต้น นอกจากนี้ยังมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การเข้าไปเก็บผลผลิตจากป่าของบุคคลทั้งภายในและบุคคลภายนอกชุมชน เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักหวาน พืชผักสมุนไพรต่างๆ เป็นต้น ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการขยายตัวของจำนวนประชากรในชุมชน จึงมีการขยายพื้นที่ทำกินโดยการบุกรุกพื้นที่ป่า ถึงแม้ว่า

อุทยานแห่งชาติศรีลานนาจะใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเข้มงวดแล้ว แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการใช้ประโยชน์จากป่าจนเกินความสามารถที่ป่าจะฟื้นฟูตัวเอง และการใช้ประโยชน์ที่ขาดการดูแล ส่งผลให้สภาพป่าไม้เสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ดังที่กล่าวมาไว้แล้วข้างต้น จึงส่งผลกระทบต่อในช่วงฤดูฝนเกิดน้ำป่าไหลหลาก น้ำดินพังทลายไหลลงมาตามห้วยและแม่น้ำลำคลอง ป่าและดินไม่สามารถกักเก็บและอุ้มน้ำได้ ทำให้ลำน้ำเกิดการตื้นเขินจากตะกอนดินและซากพืชที่ทับถมกันเป็นเวลานาน ส่งผลให้น้ำไหลท่วมพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านเกิดความเสียหาย และในช่วงฤดูแล้ง ฝนขาดช่วง น้ำไม่เพียงพอในการทำเกษตรกรรม ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นกับชุมชนมานาน นอกจากนี้ปัญหาด้านการบุกรุกป่าของชุมชนทั้งโดยประชาชนในหมู่บ้านเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรและการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งการใช้พื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและกิจกรรมอื่น ๆ

จากผลกระทบดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนได้สังเกตเห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงได้มีการหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกับมีหน่วยงานหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐได้ให้ความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงเข้ามาให้ความช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนให้ประชาชน โดยมีวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคลเป็นศูนย์กลางในการบริหารงานและเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ร่วมกับประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันดูแลพื้นที่ป่าในชุมชนกว่า 2,500 ไร่ (ข่าวสดรายวัน, 2557, หน้า 1) นอกจากนี้ชุมชนยังได้ยึดถือประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการบริหารจัดการป่าชุมชนร่วมกับกฎระเบียบ กติกา และการบังคับใช้กฎหมายร่วมด้วย ซึ่งจากตำนานที่เล่าขานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจึงเป็นหนึ่งในกุศโลบายที่ช่วยในการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการศึกษาปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้ชุมชนหันมาร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนผืนนี้ไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ แหล่งอาหาร ยาสมุนไพรของคนในชุมชน และการใช้ประโยชน์อื่น ๆ จากป่า ทำให้ชุมชนต้องอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์

ก่อนที่จะริเริ่มเป็นเขตป่าชุมชนพื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำขอด หมู่บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ป่าในชุมชนแต่เดิมแบ่งออกเป็น ป่าสงวน และป่าอนุรักษ์ ป่าไม้ในชุมชนแต่เดิมแบ่งออกเป็น ป่าไม้ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา ป่าไม้เขตป่าสงวน และป่าไม้ในเขตป่าอนุรักษ์แห่งชาติ จนกระทั่งในปี 2536 ป่าไม้ในพื้นที่เขตป่าสงวนและป่าไม้ในเขตอนุรักษ์แห่งชาติ ได้มีการประกาศทับเป็นป่าไม้ของเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนาทั้งหมด สถานที่ตั้งของชุมชนมีแนวเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนาล้อมรอบทุกๆด้าน ในอดีตพื้นที่ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำทางธรรมชาติของลำน้ำขอดที่ใช้หล่อเลี้ยงผู้คนและพืชผลทางการเกษตรมาช้านาน จนกระทั่งปัจจุบัน ประชากรในพื้นที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีที่ทำกินดั้งเดิมที่เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมายจำนวนน้อยไม่ถึง 1 %

ของพื้นที่ทำให้ต้องมีการบุกรุกเข้าไปในเขตพื้นที่อุทยานเพื่อได้พื้นที่ทำกินใหม่ตามการเพิ่มของจำนวนประชากร หรือมีการตัดไม้มาใช้สอยในหมู่บ้านจำนวนมากยิ่งขึ้น แม้ทางอุทยานแห่งชาติศรีลานนาจะใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเข้มข้นในการจับกุมปราบปรามผู้กระทำผิดอย่างต่อเนื่อง (เมทินี น้อยเรือน และคุณฉวี กุญแจแก้ว, 2558, หน้า 89) ต่อมาปี พ.ศ.2548 เกิดอุทกภัยสร้างความเสียหายให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก และปี พ.ศ.2553 ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ขึ้นในชุมชนอีกครั้ง ตะกอนดินจากป่าได้ไหลเข้าบ้านเรือนของชาวบ้านเสียหายหลายหลัง ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนได้สังเกตเห็นปัญหา หาแนวทางแก้ไข แต่ด้วยเทคนิค องค์ความรู้ และอุปกรณ์บางประการของชุมชนมีจำนวนจำกัด จึงมีการวางแผนร่วมกับภาครัฐร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน และได้ดำเนินกิจกรรมมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ชุมชนยังคงสืบทอดวิถีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า สอดคล้องกับวิถีชุมชน ร่วมกับนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มาใช้ในการแก้ไขปัญหา และองค์ความรู้จากภายนอกมาร่วมด้วย จึงก่อให้เกิดป่าชุมชนพื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำขอด หมู่บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ขึ้นในขณะเดียวกันการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการที่น่าสนใจและยังไม่มีหน่วยงานใดศึกษาประเด็นเกี่ยวกับ กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับบริบทชุมชน ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน มีการเชื่อมโยงกันอย่างบูรณาการ ชุมชนมีแนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาอย่างช้านานจากรุ่นสู่รุ่น

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาถึงบริบทชุมชน ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง และกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า โดยชุมชน เพื่อชุมชน และเพื่อเป็นประโยชน์และต้นแบบให้กับชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกันในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำปาว จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำปาว จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำปาว จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง

1. ขอบเขตด้านพื้นที่
พื้นที่ในการศึกษารั้งนี้ คือ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำปาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่มีกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนที่น่าสนใจ และมีการจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา
ในการศึกษาเรื่องกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำปาว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา ดังนี้
 - 2.1 ศึกษาบริบทชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำปาว จังหวัดเชียงใหม่
 - 2.1.1 ประวัติชุมชน
 - 2.1.2 ลักษณะทั่วไปของชุมชน
 - 2.1.3 โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค
 - 2.1.4 สภาพทางสังคมของชุมชน
 - 2.1.5 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน
 - 2.1.6 ภูมิทัศน์ชุมชน
 - 2.2 ศึกษาบริบทของป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำปาว จังหวัดเชียงใหม่

2.2.1 ประวัติของป่าชุมชน

2.2.2 แผนที่ป่าชุมชน

2.2.3 พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าชุมชน

2.2.4 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

2.2.5 ระเบียบ กฎ กติกา

2.3 ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

2.4 ศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย

2.3.1 ขั้นตอนเตรียมการ

2.3.2 ขั้นตอนดำเนินการ

2.3.2.1 กิจกรรม

2.3.2.2 วิธีการดำเนินการ

2.3.2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3.3 ขั้นตอนการประเมินการบรรลุเป้าหมาย

2.3.4 อุปสรรคและปัญหาในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

2.3.5 โครงการต่างๆของภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้ามาสนับสนุนหรือทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

2.5 ผลที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

ประชากรกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรกลุ่มเป้าหมายในครั้งนี้ คือ ประชากรหมู่บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. บริบทชุมชนและป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอย่างไร
2. ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างไร
3. ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ อย่างไร
 - 3.1 อุปสรรคและปัญหาในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอย่างไรบ้าง
 - 3.2 โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐและภาคเอกชน ได้เข้ามาสนับสนุนหรือทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ อย่างไร
4. ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับผลจากกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ อย่างไร

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ป่าชุมชน หมายถึง การสร้างพลังชุมชนเพื่อปกป้อง ดูแล รักษา ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อชุมชน ซึ่งวิธีการดำเนินการจัดการป่าชุมชนต้องเริ่มจากชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ บนฐานวิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎกติกาของชุมชน และมีองค์ภายนอกเป็นส่วนช่วยสนับสนุนความสำเร็จของกิจกรรมนั้น ๆ ป่าเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชน ชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จึงได้ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำแม่ขอด โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน หมายถึง การรักษาป่าไม้ที่มีอยู่ให้คงความอุดมสมบูรณ์ การรู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ส่งกระทบน้อยที่สุด และมีการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในส่วนที่เสื่อมโทรม ให้กลับคืนสู่สภาพที่ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อการใช้ประโยชน์ตลอดไปอย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ความเชื่อ พิธีกรรม ที่ได้สั่งสมมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างช้านาน ซึ่งมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบันความรู้หรือแนวคิดดั้งเดิมหลาย ๆ แนวคิดได้ถูกนำมาผสมผสานกับแนวคิดสมัยใหม่ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว

ประเพณี หมายถึง ประเพณี เกิดจากพฤติกรรมของแต่ละบุคคลที่ถือปฏิบัติ และสืบทอดต่อกันมาอย่างช้านาน มีสัญลักษณ์และลักษณะตามแบบที่ชุมชนนั้นยึดถือ ประเพณียังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงการวิถีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน ตลอดจนวิถีธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และเป็นแบบแผนให้ชุมชนยึดถือร่วมกันอีกด้วย หากผู้ใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามจะถูกลงโทษหรือได้รับการลงโทษจากสังคมได้ ซึ่งประเพณีของแต่ละชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับ การเคารพ ศรัทธา อันมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือพื้นฐานความเป็นจริง หรือในสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นหรือพิสูจน์ได้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใต้สำนึกของคน ความเชื่อจะสืบทอดต่อกันมาอย่างช้านาน และปฏิบัติสืบทอดกันมา บางชุมชนยึดถือจนกลายเป็นประเพณี มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชา หรือแสดงความเคารพต่อสิ่งนั้น ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน

พิธีกรรม หมายถึง การกระทำพิธีต่าง ๆ ตามความเชื่อและประเพณี ซึ่งถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด กระทำแล้วรู้สึกมีความสุข ปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข เป็นสิริมงคล ซึ่งการประกอบพิธีกรรมมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ เวลาหรือฤกษ์ยาม อุปกรณ์ ผู้ประกอบพิธี และผู้เข้าร่วมพิธี นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ระบบนิเวศ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน

ภาวะสมดุลในระบบนิเวศ หมายถึง การปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ได้อย่างเกื้อกูลของระบบความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม ภาวะสมดุลของระบบนิเวศเป็นเรื่องสำคัญมากต่อการพัฒนา และความเป็นอยู่ของมนุษย์ การรักษาความสมดุลจึงเป็นเรื่องที่ชุมชนต้องหันมาให้ความสำคัญกับพื้นที่ของตน เนื่องด้วยป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ช่วยในการอนุรักษ์และน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องด้วยใบไม้ที่ร่วงลงมาจากต้นมาเป็นเวลานาน และการผุของอินทรีย์วัตถุต่าง ๆ ที่อยู่ในป่า ทำให้ดินในป่ามีธาตุอาหารจำนวนมาก สภาพดินที่อยู่ในป่ามีความอุดมสมบูรณ์ จะทำให้น้ำถูกดูดซับ และช่วยให้น้ำไหลลงดินได้จำนวนมาก ในฤดูฝน ซึ่งนอกนี้ยังช่วยลดปัญหาอุทกภัยระหว่างฤดูฝน ได้เป็นอย่างดี ในฤดูแล้งลำน้ำ ลำธาร

เหล่านั้น ก็จะมีน้ำไหลหล่อเลี้ยงตลอดเวลาอีกด้วย ทั้งนี้ถ้าทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่งสูญเสีย หรือขาดความสมดุล ความสมดุลของทรัพยากรเหล่านี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไป

ทุนชุมชน หมายถึง ทุนชุมชนเป็นทุนที่มีคุณค่า สามารถปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพคุณภาพชีวิตคนในชุมชนได้ ประกอบด้วย ทุนทางสังคม ทุนทางปัญญา ทุนทางทรัพยากร สิ่งแวดล้อม รวมถึง ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ บางสิ่งอาจจะประมาณเป็นมูลค่ามิได้ และบางสิ่งอาจจะประมาณเป็นมูลค่าหรือทรัพย์สินได้ หากชุมชนมีการจัดการทุนในชุมชนให้มีคุณภาพก็จะสามารถพึ่งพาตัวเองได้ ทุนเหล่านี้คือ ปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีผลต่อทุนทางปัญญา และโยงใยไปถึงความสมดุลของระบบนิเวศ

องค์กรชุมชน หมายถึง การรวมตัวกันทำกิจกรรมของคนในชุมชนมีการจัดตั้งและการบริหารจัดการป่าชุมชนโดยชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการและการแก้ไขปัญหาป่าชุมชน ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้งหรือการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ หรือเรียกได้ว่า ผู้นำแบบเป็นทางการ และผู้นำที่ชุมชนยอมรับยกย่องหรือไว้วางใจให้ผู้นำด้วยคุณสมบัติบางประการ หรือเรียกได้ว่า ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนมีกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติให้กับชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกัน
2. ชุมชนสามารถเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้เข้ามาศึกษา เรียนรู้ และสามารถนำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนได้

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา เรื่อง กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมเอกสาร ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ และภาวะสมดุลในระบบนิเวศ
2. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนชุมชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ และภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ผู้วิจัยได้ศึกษา และรวบรวมข้อมูลเอกสารไว้ดังนี้

1.1 ความหมายของการอนุรักษ์และฟื้นฟู

นิวัติ เรื่องพานิช (มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร, 2553, หน้า 2) ให้ความหมายของการอนุรักษ์ ว่าหมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ

ในขณะที่ฤทธิ วัฒนชัยยิ่งเจริญ (ทรูปลูกปัญญา, 2552, หน้า 3) ก็ให้ความหมายการอนุรักษ์ในทางเดียวกัน หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความฉลาดและใช้อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์มากที่สุด โดยหลีกเลี่ยงให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (ม.ป.ป, หน้า 23) ให้ความหมาย การอนุรักษ์ใกล้เคียงกัน ว่าหมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและ

ใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด โดยให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด จากการจำกัดความของการอนุรักษ์ จะมีความหมายไปในเรื่องของความรู้จักประหยัดใช้ประโยชน์อย่าให้ฟุ่มเฟือยมากเกินไป เพราะนอกจากจะเสียประโยชน์แล้วยังทำให้คนอื่นอีกเป็นจำนวนมากไม่ได้ใช้ประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้นด้วย

ส่วน ฤทธิ วัฒนชัยยิ่งเจริญ (ทรูปลูกปัญญา, 2552, หน้า 4) ให้ความหมายของการฟื้นฟู ว่าหมายถึง การดำเนินการกับทรัพยากรที่ลดลงหรือเสื่อมโทรมให้สามารถฟื้นคืนกลับสู่สภาพเดิมได้โดยการปิดกั้นไม่ให้มีการรบกวนระบบสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ระบบสิ่งแวดล้อมมีเวลาในการฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้อีก

สรุป การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างสมเหตุสมผล เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้มีใช้ตลอดไป ส่วนการฟื้นฟู หมายถึง การทำให้ทรัพยากรที่เสื่อมโทรม กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ ฉะนั้นการอนุรักษ์และการฟื้นฟู ควรจะควบคู่กันไป

การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ คือ การรักษาป่าไม้ที่มีอยู่ให้คงความอุดมสมบูรณ์ การรู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และมีการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในส่วนที่เสื่อมโทรม ให้กลับคืนสู่สภาพที่ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อการใช้ประโยชน์ตลอดไปอย่างยั่งยืน

1.2 งานศึกษาและพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

1.2.1 แนวพระราชดำริด้านอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงศึกษาค้นคว้าวิธีการต่าง ๆ ในการปลูกรักษาป่า โดยให้การจัดการอย่างเป็นระบบและประยุกต์ให้ผสมกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทรงเน้นการปลูกรักษาป่าให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติของป่าตามลักษณะภูมิศาสตร์และภูมิสังคม เพราะแต่ละพื้นที่ป่าย่อมมีความแตกต่างกัน จึงควรวางแผนการพัฒนาป่าในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเหมาะสม นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงเห็นความสำคัญของปัญหาป่าเสื่อมโทรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านอื่น ๆ ไม่เฉพาะแต่ปัญหาเรื่องดิน เรื่องน้ำ เท่านั้น หากโยงใยถึงปัญหาระบบนิเวศ ปัญหาสังคม และเศรษฐกิจ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้แนวพระราชดำริในการแก้ปัญหาป่าไม้ได้เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปอย่างโดดเด่น หากแต่รวมเอางานพัฒนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาประสานสัมพันธ์กัน (แนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้, ม.ป.ป, หน้า 14-15)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างในการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ ให้ป่าอยู่กับคนได้ คนอยู่กับป่าได้ โดยไม่มีการทำลาย ซึ่งแนวพระราชดำริในการจัดการป่าไม้ได้ร่วมงานใน 3 ส่วนเข้าด้วยกันอย่างประสานสัมพันธ์กัน คือ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูสภาพป่า และ

การปลูกป่า และการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย และ การไฟฟ้าฝ่ายผลิต, 2554, หน้า 10)

1. การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าต้นน้ำ ซึ่งถือเป็นหลักการขั้นพื้นฐานในการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม เพราะเมื่อมีป่าก็จะมีน้ำ มีดินอันอุดมและมีความชุ่มชื้นของอากาศซึ่งเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของคน การจัดการน้ำและการสร้างความชุ่มชื้นในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ การจ่ายปันน้ำ เพื่อแผ่ขยายความชุ่มชื้น และเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภคและการเพาะปลูก

2. การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้ทรงชี้แนะแนวทางโดยถือหลักการฟื้นฟูตามหลักธรรมชาติ คือ ให้ธรรมชาติฟื้นตัวเอง และการปลูกป่าทดแทน โดยใช้หลักการ ป่า 3 อย่าง คือ การปลูกพันธุ์ไม้ 3 ชนิดตามประโยชน์ที่นำไปใช้ คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ และไม้เศรษฐกิจ โดยเน้นพืชพันธุ์ไม้ท้องถิ่น ซึ่งควรเริ่มปลูกในบริเวณใกล้แหล่งเก็บน้ำและพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้น เช่น รอบอ่างเก็บน้ำ หรือฝายหรือร่องน้ำก่อนแล้วค่อยขยายพื้นที่ปลูกออกไป

ส่วน จิราภรณ์ มีวาสนา (ม.ป.ป, หน้า 2-4) ได้อธิบายถึงรูปแบบการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง และประเภทไม้ที่ปลูก ไว้ดังนี้

1. ปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

ดำเนินการหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยการดำเนินการศึกษาพัฒนาต้นน้ำด้วยการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้ผล และไม้พืชม ซึ่งนอกจากจะได้ประโยชน์จากไม้ทั้ง 3 อย่างนี้แล้ว ยังอำนวยประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อคงความชุ่มชื้นเอาไว้อันเป็นประโยชน์อย่างที่ 4

1.1 การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้พืชม นอกจากได้ประโยชน์ตามประเภทของการปลูกแล้ว ยังช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินด้วย

1.2 ให้เข้าใจป่า 3 อย่างนี้ มีประโยชน์ 4 อย่าง ประโยชน์ที่ 4 นี้ สำคัญคือ รักษาอนุรักษ์ดินเป็นต้นน้ำลำธาร

1.3 ควรพิจารณาดำเนินการปลูกต้นไม้ชนิดที่ใช้ประกอบในการทำอาหารได้ เช่น ต้นแค ต้นขี้เหล็ก ต้นมะรุ้ม ต้นสะเดา ต้นมะม่วง เป็นต้น โดยปลูกให้เป็นหย่อมๆ เพื่อความสวยงามและใช้ประโยชน์ได้ด้วย ส่วนพื้นที่ป่าโดยทั่วไปควรพิจารณาปลูกไม้ 3 อย่าง ไม้ใช้สอย ไม้ผล และไม้พืชม (รวมไม้ใช้งาน เช่น ไม้ไผ่) ตามความเหมาะสม และให้กรมป่าไม้ (ในขณะนั้น) พิจารณาปลูกป่าเสริม โดยเน้นการปลูกป่า 3 อย่าง และให้พิจารณาจัดหาไม้ผลต่าง ๆ ปลูกแซมในพื้นที่ป่าไม้

1.4 ควรจะได้แนะนำให้ชาวบ้านปลูกไม้ไผ่เป็นไม้ใช้สอย เพราะเป็นไม้ที่มีประโยชน์ใช้สอยและไม้เศรษฐกิจที่ชาวบ้านคุ้นเคยอยู่แล้ว

1.5 พิจารณาปลูกพริกไทยโดยวิธีให้เถาเลื้อยขึ้นกับต้นไม้ธรรมชาติ

2. ประเภทไม้ที่ปลูก

2.1 สภาพป่าภาคเหนือส่วนมากเป็นป่าเบญจพรรณประเภทที่ผลัดใบ ซึ่งต้นไม้เหล่านี้จะทิ้งใบในฤดูหนาวต่อฤดูแล้ง ทำให้เกิดเป็นเชื้อไฟไหม้ป่า ประกอบเจ้าหน้าที่ดูแลรักษามีน้อย เป็นการยากที่จะดูแลได้อย่างทั่วถึง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาวิธีการพัฒนาป่าไม้ให้เหมาะสม ในเขตคอยสูง ๆ ของห้วยฮ่องไคร้ี่นี้ ควรทดลองปลูกไม้ชนิดต่าง ๆ ที่ไม่ผลัดใบง่าย และไม้จำเป็นจะต้องเป็นไม้ที่มีราคาแต่อย่างใด โดยการปลูกเสริมเข้าไปในพื้นที่ป่าเบญจพรรณที่มีอยู่แล้ว โดยปลูกพันธุ์ไม้เหล่านี้จะได้ตกลงสู่พื้นที่สูงลงมาสู่ที่ต่ำและสามารถงอกขึ้นได้เองตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเป็นอาหารของสัตว์ป่า ซึ่งเป็นการอนุรักษ์สัตว์ป่าอีกทางหนึ่ง การปลูกป่าโดยวิธีการกระจายพันธุ์ไม้จากแนวสันเขาลงมาด้านล่างนี้ จะทำให้เกิดสภาพป่าที่หนาที่บและสมบูรณ์ในอนาคต

2.2 พื้นที่ท้ายอ่างเก็บน้ำที่มีความชุ่มชื้นสูงให้ปลูกต้นไม้ที่ไม่ผลัดใบ

2.3 ต้องเร่งปลูกต้นไม้ขึ้นมาทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลาย โดยปลูกทั้งไม้เนื้อแข็งและไม้เนื้ออ่อนผสมกัน เพราะไม้เนื้ออ่อนโตเร็ว แต่รากไม่ยึดดินเท่ากับไม้เนื้อแข็งที่โตช้ากว่าแต่ยังรากลึก ช่วยป้องกันดินถล่มได้ ต้นไม้ที่ช่วยในเรื่องของน้ำท่วมนี้ ก็จะขึ้นช้า ปลูกยาก แต่หลักการที่จะต้องทำก็คือ จะต้องปลูกต้นไม้ขึ้นเร็วผสมกับต้นไม้ที่ขึ้นช้า และก็ช่วยในการป้องกันน้ำท่วม หลักการที่จะต้องทำก็คือ จะต้องปลูกต้นไม้ขึ้นเร็วผสมกับต้นไม้ที่ขึ้นช้า และก็ช่วยในการป้องกันน้ำท่วม ความคิดที่จะทำก็คือปลูกต้นไม้ที่เกิดที่ขึ้นเร็ว ที่จะใช้งานได้ ขายได้ ได้รายได้ ส่วนหนึ่ง แล้วก็ไม่แข็ง ไม้ที่มีคุณภาพ ไม้ที่แพง ไม้ที่คนชอบไปตัดแล้วไปขาย ก็ต้องพยายามที่จะทำป่าที่ปลูกต้นไม้หลายชนิด

2.4 การปลูกป่านั้นมีข้อสำคัญที่ควรพิจารณาไม้ดั้งเดิมในพื้นที่ไว้เป็นหลัก และปลูกไม้อื่น ๆ ที่เหมาะสมเสริมเข้าไป การปลูกป่าไม้แบบทำลายไม้ดั้งเดิมทั้งหมด น่าจะเป็นการไม่เหมาะสม และสมควรหลีกเลี่ยงการปลูกเสริมป่าด้วยไม้ที่เติบโตเฉพาะในที่อื่น ๆ

2.5 การปลูกต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิมโดยให้ศึกษาก่อนว่าพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้าง แล้วปลูกแซม ไม่นำไม้ผิดแปลกจากถิ่นเดิมมาปลูกโดยไม่ศึกษาเสียก่อน

3. ปลุกป่าโดยไม่ต้องปลูก

3.1 ให้ปลุกป่าโดยไม่ต้องปลูก โดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติจะได้ประหยัดงบประมาณ

3.2 ถ้าเลือกได้พื้นที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องปลูกเลยสักต้นเดียว

3.3 ไม่ไปรังแกป่าหรือตัดต้นไม้ เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น

3.4 ในสภาพป่าเต็งรัง ป่าเลื่อม ไทรอมไม่ต้องทำอะไร เพราะต่อไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีก ถึงแม้ต้นไม้ไม่สวยแต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ได้

4. ปลุกป่าตามสภาพภูมิประเทศ

4.1 การปลุกป่าตามแนวร่องเขาโดยใช้ฝายกักเก็บน้ำขนาดเล็กรักษาความชุ่มชื้นหรือที่เรียกว่า Check dam

4.2 การปลุกป่าในเขตพื้นที่รับน้ำฝน นับได้ว่าการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธารทำให้ผืนป่ามีความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน

4.3 ควรเริ่มปลุกป่าทดแทนตามแนวร่องน้ำ ซึ่งมีความชุ่มชื้นมากกว่าบริเวณต้นเขา ซึ่งจะทำให้เห็นผลโดยเร็ว นอกจากนี้ ยังเป็นการประหยัดกล้าไม้และปลอดภัยจากไฟป่าด้วย

4.4 ใช้ไม้จำพวกที่มีเมล็ดทั้งหลายขึ้นไปปลุกบนยอดที่สูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกเองในที่ต่ำต่อไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ อาศัยหลักธรรมชาติ

5. ควรพิจารณาคำเนิการปลูกในพื้นที่ป่าที่ถูกลอบทำลายไว้แล้วก่อน และการปลูกป่าตามแนวถนนในเขตโครงการที่ก่อสร้างไว้แล้วหรือที่จะก่อสร้างต่อไป ซึ่งต้นไม้บางส่วนถูกทำลายเนื่องจากการก่อสร้างถนนดังกล่าว

6. ในเขตที่มีดินสีแดง ควรจะปลูกหญ้าคลุมไว้ด้วย เพื่อบำรุงรักษาดินไว้ให้สมบูรณ์

7. เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง

8. การทำป่าเปียก จะมีผลได้แนวกันไฟป่าเปียกไปด้วย

9. ป่าไม้ที่ปลูกโดยได้รับน้ำชลประทานจะต้องเจริญเติบโตเร็ว นอกนั้นพื้นดินจะชุ่มชื้นตลอดเวลาและต้นไม้จะเขียวสดตลอดปี ทำให้เกิดไฟป่าได้ยาก และเปอร์เซ็นต์การตายหลังจากปลูกกล้าไม้แล้วจะลดลงมากด้วย อาจจะเหลือเปอร์เซ็นต์การตายเพียง 5-10 เปอร์เซ็นต์ แทนที่จะตายประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์

9.1 จัดทำระบบการป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Break) ซึ่งสามารถลดปัญหาไฟป่า และเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่ผืนป่าได้เป็นอย่างดี

9.2 เมื่อฝ่ายต้นน้ำลำธารชะลอการไหลของน้ำแล้ว จะช่วยทำให้เกิดความชุ่มชื้น ควรพิจารณาปลูกไม้เสริมบริเวณสองฝั่งตลิ่งที่มีความชุ่มชื้น จะทำให้ระบบนิเวศลุ่มน้ำฟื้นตัวได้เร็วขึ้น

9.3 แนวป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Break) เป็นมรรคผลจากการทำงานของระบบก้างปลาที่กระจายความชื้นเข้าสู่ผืนป่า จนสามารถทำหน้าที่เป็นแนวป้องกันไฟป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

10. การพัฒนาเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน เพื่อให้งานด้านอนุรักษ์ป่าไม้และต้นน้ำลำธารประสบผล มีความต่อเนื่องและสามารถรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ได้อย่างยั่งยืนพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงมีพระราชดำริ ให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ ด้วยทรงตระหนักถึงการพึ่งของคนและป่า และการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน โดยการเปลี่ยนผู้บุกรุกป่าให้กลายเป็นผู้อนุรักษ์ป่า คือ ให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อให้เกิดความรักในป่าไม้และเลิกการตัดไม้ทำลายป่า

จากการศึกษาพบว่า แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาป่าไม้ ประกอบด้วย การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า และการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน คนจึงสามารถอยู่กับป่าได้โดยอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า และเกิดการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก ตั้งแต่กระบวนการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ เพื่อให้ประชาชนเล็งเห็นความสำคัญ ความรู้ ความเข้าใจ เห็นถึงคุณค่าของป่าไม้ และการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน ป่าสามารถสร้างรายได้ให้กับประชาชนได้ ท้ายที่สุดประชาชนจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน ห่วงแหน และร่วมกันรักษาป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์

ขณะเดียวกัน จิราภรณ์ มีวาสนา (ม.ป.ป, หน้า 4-5) ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างแหล่งน้ำและระบบส่งน้ำเพื่อสนับสนุนการพัฒนาป่าไม้ ไว้ดังนี้

1. ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ และฝายเก็บกักน้ำบริเวณต้นน้ำลำธารขึ้น เพื่อเป็นการศึกษาและทดลองการปลูกป่าโดยให้น้ำชลประทาน

2. สร้างฝาย

2.1 สร้างฝายเก็บกักน้ำตามลำน้ำสาขา โดยสร้างเป็นฝายแบบง่ายๆ เช่น ฝายหินตั่ง และฝายแบบชาวบ้าน โดยดำเนินการก่อสร้างเป็นช่วง ๆ ทั้งในเขตพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทาน และพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำฝน

2.2 สร้างฝายปิดกั้นน้ำในคูไว้เป็นช่วง ๆ ให้น้ำขังอยู่ในคูได้เป็นระยะเวลานาน เพื่อให้ น้ำในคูซึมลงไปในดินเพิ่มความชุ่มชื้นในดิน สำหรับการสนับสนุนการปลูกป่าให้ได้ อย่างสมบูรณ์ต่อไป

2.3 ให้พิจารณาคำเนินการสร้างฝายราคาประหยัด ปิดกั้นร่องน้ำกับลำธารขนาดเล็กเป็นระยะ ๆ เพื่อใช้เก็บกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่กักเก็บไว้จะซึมเข้าไปในดิน ทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองข้าง ต่อไปจะสามารถปลูกพันธุ์ไม้ป้องกันไฟ พันธุ์ไม้โตเร็ว และพันธุ์ไม้ไม่ทิ้งใบ เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธารให้มีสภาพเขียวชุ่มชื้นเป็นลำดับ

2.4 ตามลำน้ำสาขา สร้างเป็นฝายแบบง่าย ๆ เช่น ฝายหินตั่ง และฝายแบบชาวบ้าน โดยดำเนินการก่อสร้างเป็นช่วง ๆ ทั้งในเขตพื้นที่พัฒนา ป่าไม้ด้วยน้ำชลประทาน และพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำฝน เพื่อสนับสนุนการพัฒนาป่าไม้ให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์ต่อไป

2.5 ฝายชะลอความชุ่มชื้น (check dam) ช่วยชะลอการไหลของน้ำและกักเก็บน้ำ รวมถึงตะกอนดินเพื่อรักษาความชุ่มชื้นของพื้นที่ลุ่มน้ำไว้ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง

2.6 ให้ดำเนินการสำรวจหาทำเลสร้างฝายต้นน้ำลำธารในระดับที่สูง ที่ใกล้บริเวณยอดเขามากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ลักษณะของฝายดังกล่าวจำเป็นต้องออกแบบใหม่ เพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ปริมาณมากพอสมควรเป็นเวลานาน 2 เดือน การเก็บรักษาน้ำสำรองได้นานหลังจากฤดูฝนผ่านไปแล้ว จะทำให้ปริมาณน้ำหล่อเลี้ยง และประดับประคองกล้าไม้พันธุ์ที่แข็งแรงและโตเร็วที่ใช้อยู่แซมในป่าแห้งแล้งอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยการจ่ายน้ำออกไปรอบ ๆ ตัวฝาย จนสามารถตั้งตัวได้

2.7 บางพื้นที่ที่มีความแห้งแล้งให้ทำ check dam เพื่อช่วยกักเก็บน้ำฝนไว้ด้วยความชุ่มชื้นของพื้นที่

2.8 ควรสร้างฝายลำธารตามร่องน้ำเพื่อช่วยชะลอกระแสน้ำและเก็บกักน้ำสำหรับสร้างความชุ่มชื้นให้กับบริเวณต้นน้ำ

2.9 การก่อสร้างฝายเก็บกักต้นน้ำลำธาร มีประโยชน์ในด้านช่วยให้พื้นที่ใกล้ร่องน้ำมีความชุ่มชื้น ทำให้ป่าไม้นั้นเจริญเติบโตได้ดี จึงเห็นควรพิจารณาสร้างเพิ่มเติมขึ้นตามความเหมาะสม ทั้งในพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทานและพื้นที่ทั่วไป

2.10 ขอให้สนับสนุนงานปลูกป่าของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โดยการสร้างท่อนบเก็บกักน้ำหรือฝายเก็บกักน้ำในลักษณะทึบและเก็บน้ำได้ดีตามร่องน้ำต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อให้ฝายเหล่านี้สามารถเก็บน้ำเพื่อช่วยในฤดูแล้งสัก 2-3 เดือน ก็จะเป็นการเพียงพอที่จะทำให้อกล้าไม้แข็งแรงได้

2.11 เมื่อก่อสร้างฝายต้นน้ำลำธารขึ้นใหม่ ๆ ฝายต้นน้ำลำธารจะมีลักษณะน้ำซึมผ่านได้ ไม่สามารถเก็บกักน้ำได้ แต่เมื่อฝายต้นน้ำลำธารได้ทำหน้าที่ในการชะลอการไหลของน้ำ

และตัดตะกอนหน้าดินไปเป็นเวลา 2-3 ปี แล้วฝายต้นน้ำลำธารจะมีตะกอนดินมาอุดหน้าฝาย และจะทำให้เกิดการเก็บกักน้ำไว้ได้ เมื่อฝายต้นน้ำลำธารสามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ ให้ใช้ไม้ไผ่ต่อเป็นท่อกระจายน้ำจากฝายต้นน้ำลำธารนั้นเข้าสู่ฝืนป่าด้านข้าง ให้เกิดการกระจายความชุ่มชื้นสู่ป่าไม้ ทำให้ต้น ไม้เจริญเติบโตได้ดีเป็นวงกว้างมากขึ้น

3. ก่อสร้างระบบท่อส่งน้ำของอ่างเก็บน้ำ เพื่อส่งน้ำสนับสนุนพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทาน

4. การพัฒนาลำน้ำด้วยระบบก้างปลา คูน้ำที่ขุดต่อเชื่อมมาจากลำห้วยธรรมชาติในลักษณะแผ่กระจายเป็นก้างปลา สามารถกระจายความชุ่มชื้นสู่ผืนดินได้กว้างขึ้น ส่งผลต่อการปลูกป่าเสริมอีกทางหนึ่ง

5. การเชื่อมโยงกลุ่มน้ำเป็นรูปแบบของการเพิ่มปริมาณน้ำในกลุ่มน้ำที่ขาดแคลน ซึ่งสามารถบรรเทาและแบ่งเบาอุทกภัยที่อาจเกิดขึ้นในกลุ่มน้ำที่มีปริมาณน้ำมากเกินไป ส่วนกลุ่มน้ำที่รับน้ำก็ได้รับประโยชน์เช่นกัน คือ เพิ่มความชุ่มชื้นให้ผืนป่า

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับแนวพระราชดำริฝายชะลอความชุ่มชื้น พบว่า ฝายชะลอน้ำเป็นนวัตกรรมหนึ่งที่สามารถสร้างความชุ่มชื้นให้กับป่าไม้ในบริเวณข้างเคียงได้เป็นอย่างดี ซึ่งฝายชะลอน้ำสามารถสร้างขึ้นได้ในหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับบริบทพื้นที่ วัตถุประสงค์ และวัสดุในการก่อสร้าง การก่อสร้างฝายต้องดูปัจจัยในด้าน อาทิ พื้นที่ ปริมาณน้ำฝน วัสดุที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ความกว้าง ความลึก และการใช้ประโยชน์จากฝาย การศึกษาค้นคว้าจะศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลไหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

1.3 แนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

การดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ป่าไม้อย่างยั่งยืน เป็นบทบาทหน้าที่ร่วมกันของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ ประชาชน องค์กรเอกชนและหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่งต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของศักยภาพการอำนวยน้ำ ความยั่งยืนของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ และการเอื้อประโยชน์แก่ประชาชนในทุกภาคส่วน จึงจำเป็นต้องมีการจัดสรรอย่างเหมาะสม และมีการควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างรัดกุมและมีความชัดเจนต่อการปฏิบัติ รวมทั้งต้องมีมาตรการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ไปพร้อมๆกัน ซึ่งภาคธุรกิจ เอกชน องค์กรเอกชนและกลุ่มประชาชน สามารถมีบทบาทและสร้างเครือข่ายร่วมกับภาครัฐ (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย และการไฟฟ้าฝ่ายผลิต, 2554, หน้า 10-11)

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน การดูแลรักษาป่า เป็นหน้าที่ของทุกคน โดยเฉพาะคนในชุมชนนั้น ๆ ที่อาศัยอยู่กับป่า ทุกภาคส่วนควรสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมหาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าร่วมกัน และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเห็นคุณค่า ก่อนอื่นชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจในความหมายและความสำคัญของป่า การปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า วิธีการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างถูกต้อง ไปจนถึงการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ทำให้ชุมชนเห็นเห็นถึงคุณค่าของป่าและพึ่งพาป่า อาศัยอยู่ร่วมกันโดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันหรือเรียกได้ว่า อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างแท้จริง ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนโดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ จะเน้นศึกษาวิธีการและกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าของชุมชนเป็นสำคัญ

1.4 ภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

ระบบนิเวศ เป็นระบบที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตทั้งหมดกับสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ การรักษาความสมดุลในระบบนิเวศเป็นสิ่งสำคัญที่ซึ่งส่งผลให้สรรพสิ่งสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนในพื้นที่นั้น ๆ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและรวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับภาวะสมดุลในระบบนิเวศไว้ ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2553, หน้า 102-103) ได้ให้ความหมายของ ระบบนิเวศ ว่าหมายถึงระบบซึ่งสิ่งมีชีวิตมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งล้วนสัมพันธ์แบบเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อให้ชีวิตและดำรงสภาพอยู่ได้ ไม่ว่าจะเป็อาหาร หรือที่เรียกว่า ห่วงโซ่อาหาร และพลังงาน

ระบบนิเวศ (ecosystem) หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณนั้น และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมของแหล่งที่อยู่ ได้แก่ ดิน น้ำ แสง ในระบบนิเวศจะมีการถ่ายทอดพลังงานระหว่างกลุ่มสิ่งมีชีวิตกลุ่มต่าง ๆ และมีการหมุนเวียนสารต่าง ๆ จากสิ่งแวดล้อมสู่สิ่งมีชีวิตและจากสิ่งมีชีวิตสู่สิ่งแวดล้อม (ระบบนิเวศ Ecology, หน้า 1)

สรุป ระบบนิเวศ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน

1.4.1 ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

จากการศึกษาความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับชุมชนทั้งสิ้น ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (ระบบนิเวศ Ecology, หน้า 1) ได้กล่าวไว้ ดังนี้ เป็นเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ของท้องถิ่น มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ หรือนิทาน

พื้นบ้าน มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางด้านวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือโบราณคดี เป็นโครงสร้างธรรมชาติที่ดี หายาก หรือเป็นทัศนียภาพที่สวยงาม เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นที่เคารพบูชา และเป็นแหล่งกำเนิดสิ่งต่าง ๆ บนโลกนี้

เนื่องจากสิ่งแวดล้อม คือสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตาและไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

1.4.2 การปรับเปลี่ยนระบบนิเวศ

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศ เช่น มีสิ่งมีชีวิตใหม่เกิดขึ้น เกิดชุมชนใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนชนิดของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในชุมชนแห่งนั้นไปด้วย โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ต้องใช้เวลาในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพอสมควร การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีสาเหตุสำคัญพอสรุปได้ 4 ประการ (ระบบนิเวศ Ecology, หน้า 1) คือ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางธรณีวิทยา ปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศอย่างรุนแรง ปัจจัยจากการกระทำของมนุษย์ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย ภาวะมลพิษที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม การสร้างเขื่อนหรือฝายกั้นน้ำและอื่น ๆ ซึ่งมีผลทำให้สภาพแวดล้อมแปรเปลี่ยนไป คุลธรรมชาติถูกทำลาย เกิดโรคระบาด แมลงศัตรูพืชระบาดทำให้สิ่งมีชีวิตล้มตาย จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงแทนที่ของกลุ่มสิ่งมีชีวิตขึ้นใหม่ อีก และปฏิกริยาของสิ่งมีชีวิตที่มีต่อแหล่งที่อยู่อาศัย เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแทนที่ เพราะกลุ่มสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ ทำให้สิ่งแวดล้อมบริเวณนั้น เช่น อุณหภูมิ ความเข้มข้นของแสง ความชื้น ความเป็นกรด ด่างของพื้นดินหรือแหล่งน้ำและอื่น ๆ เปลี่ยนไปที่ละเล็กละน้อยจนในที่สุดไม่เหมาะสมต่อสิ่งมีชีวิตกลุ่มเดิม เกิดการเปลี่ยนแปลงแทนที่โดยกลุ่มสิ่งมีชีวิตใหม่ที่เหมาะสมกว่า

จากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ อาจจะเนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้ระบบนิเวศในพื้นที่นั้นต้องมีการปรับเปลี่ยน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด (ระบบนิเวศ Ecology, ออนไลน์) คือ

1. การเปลี่ยนแปลงแทนที่ขั้นปฐมภูมิ (Primary Succession) เป็นการเปลี่ยนแปลงแทนที่ในแหล่งที่ไม่เคยปรากฏสิ่งมีชีวิตใด ๆ มาก่อน เช่น บริเวณภูเขาไฟระเบิดใหม่ การเกิดแหล่งน้ำใหม่
2. การเปลี่ยนแปลงแทนที่ขั้นทุติยภูมิ (Secondary Succession) เป็นการเปลี่ยนแปลงแทนที่ในแหล่งที่เคยมีสิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ก่อนแล้วแต่ถูกทำลายไป จึงมีการเปลี่ยนแปลง

แทนที่ขึ้นใหม่เพื่อกลับเข้าสู่สภาพสมดุล เช่น บริเวณที่เคยเป็นป่าถูกบุกเบิกเป็นไร่นา แล้วละทิ้งกลายเป็นทุ่งหญ้าในภายหลัง ต่อมาไม้ล้มลุก ไม้พุ่ม ไม้ใหญ่เข้าแทนที่ตามลำดับจนกลายเป็นป่าไม้อีกครั้งหนึ่ง

จากการศึกษา การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ระบบนิเวศจำเป็นต้องปรับตัวหรือฟื้นฟูตัวเองเพื่อให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศ มนุษย์ก็มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการปรับตัวของระบบนิเวศ เนื่องจากการใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศไม่ทันต่อความต้องการมนุษย์ การอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นเรื่องที่ต้องตระหนัก และกระทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อคงภาวะความสมดุลในระบบนิเวศให้มากที่สุด

1.4.3 ประโยชน์ของการรักษาระบบนิเวศ

การรักษาระบบนิเวศให้คงสภาพมีจุดประสงค์เพื่อรักษาสภาพกับดุลของธรรมชาติเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เองพอสรุปได้ดังนี้

1. ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ สภาพของธรรมชาติที่อยู่ในภาวะสมดุลย่อมก่อให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงาม มีความร่มรื่น เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจได้ดี
2. คุณค่าทางด้านการสร้างแหล่งที่อยู่อาศัย (Habitat) ระบบนิเวศที่อยู่ในธรรมชาติจะเป็นแบบอย่างให้มนุษย์จำลองระบบนิเวศขึ้นมาใหม่ เช่น ความร่มรื่นของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่กับสภาพที่มนุษย์ปรับปรุงขึ้นมาที่สวนพฤกษศาสตร์พฤกษ ความแตกต่างของสถานที่สองแห่งนี้จะเห็นได้ชัดระหว่างธรรมชาติล้วน ๆ กับป่าที่มนุษย์ปรับปรุงตกแต่งขึ้น
3. ทางการศึกษาสภาพแวดล้อม สภาพของระบบนิเวศหรือองค์ประกอบแต่ละส่วนของระบบนิเวศ สามารถใช้เป็นเครื่องบ่งชี้สภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมได้ เช่น การคดของหางลูกกบ เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเกิดจากยากำจัดศัตรูพืชและการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ การมีวนของใบพืชบางชนิดเกิดเนื่องจากได้รับซัลเฟอร์ไดออกไซด์ซึ่งเป็นมลสารในอากาศ
4. ทางการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ การวิจัยทางวิทยาศาสตร์บางครั้งต้องใช้ตัวอย่างที่เหมาะสม เช่น หอยทากชนิดหนึ่งมีระบบประสาทที่ง่ายและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับนักประสาทวิทยา
5. คุณค่าทางด้านการอนุรักษ์ การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ให้เสื่อมโทรมก่อให้เกิดความหวาดกลัวในหมู่มนุษย์ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงแล้วเป็นการยากที่จะทำให้กลับมามีสภาพดั้งเดิม และการเปลี่ยนแปลงอาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อมนุษย์ เช่น การทำลายป่า การถล่มคลอง หนอง บึง ทำให้เกิด

ความแห้งแล้ง น้ำท่วม น้ำป่าไหลหลากอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการรักษาระบบนิเวศให้คงสภาพตามธรรมชาติ หรือก่อให้เกิดความสมดุลอย่างเสมอจะอำนวยประโยชน์ให้แก่มนุษย์อย่างมากมาย แนวความคิดในเรื่องของนิเวศพัฒนาจึงเกิดขึ้น

จากการศึกษาประโยชน์ของการรักษาระบบนิเวศ สรุปได้ว่า การรักษาสมดุลระบบนิเวศมีประโยชน์ต่อมนุษย์ ทั้งทางด้านการพักผ่อนหย่อนใจ คุณค่าทางด้านการสร้างแหล่งที่อยู่อาศัย ทางการศึกษาสภาวะแวดล้อม ทางการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ และคุณค่าทางด้านการอนุรักษ์ เพื่อรักษาความสมดุล และความสมบูรณ์ของธรรมชาติ

1.4.4 ความสมดุลในระบบนิเวศ

จากการศึกษาเกี่ยวกับความสมดุลในระบบนิเวศ ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมเนื้อหาไว้ ดังนี้ สมดุลทางธรรมชาติ เป็นภาวะการณ์ทางธรรมชาติของระบบนิเวศใดก็ตามที่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเป็นไปอย่างสมบูรณ์ หมายความว่า บรรดาสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ในระบบนิเวศจะต้องทำหน้าที่ครบถ้วน 3 กลุ่ม คือ มีผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ในส่วนของสิ่งไม่มีชีวิตเองก็ทำหน้าที่สนับสนุนอย่างต่อเนื่องไม่ขาดหาย ความสมดุลทางธรรมชาติมีความแตกต่างกันไปตามความแตกต่างของระบบนิเวศ ซึ่งในทางธรรมชาติระบบนิเวศจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นไปโดยธรรมชาติ หรือมนุษย์ก็ได้ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ 2 แบบ แบบกะทันหัน และแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศโดยธรรมชาติแบบกะทันหันทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล และมีผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิต ทำให้ตายหรือสูญพันธุ์ เช่น การเกิดไฟไหม้ป่า อุทกภัย การเกิดโรคระบาด ฯลฯ สำหรับการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปตามธรรมชาติ เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ก่อให้เกิดอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมน้อยมาก แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป การเปลี่ยนแปลงจะมากขึ้น จะเกิดผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตอย่างเด่นชัดขึ้น เช่น ทุ่งนา หรือไร่ร้าง จะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นทุ่งหญ้า และพืชพวกไม้พุ่มในเวลาต่อมา จนในที่สุดหากไม่มีสิ่งแวดล้อมภายนอกมารบกวน ก็จะกลายเป็นป่าที่สมบูรณ์ได้ ดังนั้นสิ่งมีชีวิตสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ การสูญเสียความสมดุลในระบบนิเวศอาจเกิดขึ้นจากธรรมชาติ หรือมนุษย์ทำให้องค์ประกอบของระบบนิเวศถูกเปลี่ยนแปลงไป หากเกิดโดยธรรมชาติ ระบบนิเวศนิเวศจะช่วยแก้ไขด้วยตนเอง แต่ถ้าเกิดจากมนุษย์จะแก้ไขได้ยากมาก เมื่อมนุษย์เพิ่มจำนวนมากขึ้น มีการพัฒนาวิถีชีวิตมากขึ้นด้วยเทคโนโลยี ทำให้ความเป็นอยู่สุขสบายมากขึ้น มนุษย์จึงได้ชื่อว่า เป็นเป็นตัวการทำลายระบบนิเวศมากที่สุด (ระบบนิเวศ Ecology, หน้า 2)

ภาวะสมดุลในระบบนิเวศ เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขสำคัญ ดังนี้

1. โครงสร้างและส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในระบบต้องอยู่ในระดับที่เหมาะสมทั้งชนิดปริมาณสัดส่วนและการกระจายตัวส่วนประกอบ ดังนี้

1.1 ชนิดของส่วนประกอบต่าง ๆ ถ้าระบบนิเวศใดมีชนิดพืช สัตว์มากทำให้ระบบมีระดับความหลากหลายทางชีวภาพสูงและมีเสถียรภาพมาก

1.2 ปริมาณและสัดส่วนประกอบต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดจะต้องอยู่ในระดับที่เหมาะสมตามโครงสร้างระดับการถ่ายทอดอาหารภายในระบบ เช่น จำนวนที่เหมาะสมระหว่างสัตว์ที่กินเนื้อกับสัตว์ที่กินพืช

1.3 การกระจายตัวของส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในระบบนิเวศต้องเหมาะสมกับสมรรถนะการรองรับได้ของระบบ เช่น ไม่อยู่หนาแน่นเกินไป

2. กลไกการทำงานของระบบที่คอยปรับโครงสร้างและส่วนประกอบต้องทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น กลไกความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์ผู้ถูกล่า ช่วยควบคุมจำนวนประชากรสัตว์ในธรรมชาติให้มีจำนวนที่เหมาะสม

สรุป ระบบนิเวศในพื้นที่นั้น มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาทั้งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นโดยฝีมือของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติจะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อปริมาณในระบบธรรมชาติและมนุษย์ แต่เนื่องด้วยมนุษย์เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ จนกระทั่งเกิดความเสื่อมโทรมตามกาลเวลา อาจจะเป็นภัยพิบัติภัยต่าง ๆ ด้าน เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายพื้นที่ทำกิน การบุกรุกป่า การขยายตัวของเมือง และการอุตสาหกรรม เป็นต้น ส่งผลให้ระบบนิเวศเสียสมดุลอย่างรวดเร็ว ระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูตัวเองได้ทัน เพราะฉะนั้นมนุษย์เองต้องเป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศให้กลับคืนสู่ความสมดุล เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

1.4.5 สาเหตุที่ทำให้ระบบนิเวศเสียความสมดุล

จากการศึกษาสาเหตุที่ทำให้ระบบนิเวศเสียความสมดุล สาเหตุล้วนมาจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น ผู้วิจัยได้รวบรวมเนื้อหาไว้ดังนี้

สาเหตุที่ทำให้ระบบนิเวศเสียความสมดุล ดังนี้

1. การเพิ่มประชากร ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินทำการเกษตรมากขึ้น โดยเฉพาะเขตร้อน ประชากรจะบุกเบิกป่าใหม่ ๆ เพื่อใช้พื้นที่ทำไร่เลื่อนลอยทำให้ดิน ป่าไม้ สภาวะแวดล้อมเสียหายปีละจำนวนมาก

2. การเกษตรสมัยใหม่ การเกษตรในปัจจุบันมุ่งเพื่อการค้ามากขึ้น มีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงจำนวนมาก สารเหล่านี้จะตกค้างในดิน และอาจถูกชะล้างลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้มีผลต่อชีวิตสัตว์ในดินและในน้ำ

3. การขยายตัวของเมือง การเพิ่มประชากรทำให้ความต้องการที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น เมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้พื้นที่การเกษตรถูกใช้ไปเพื่อสร้างตึก ศูนย์การค้า ถนน ระบบนิเวศเปลี่ยนไป การถ่ายเทของเสียจากเมือง ก่อให้เกิดมลพิษของน้ำและอากาศ

4. การอุตสาหกรรม การพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้ทรัพยากรถูกใช้ เป็นวัตถุดิบมากยิ่งขึ้น กระบวนการผลิตทำให้มีของเสีย เช่น น้ำเสีย ไอเสีย ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในบริเวณที่โรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่และบริเวณใกล้เคียง

ส่วน การกระทำของมนุษย์ที่ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล ดังนี้

1. การบุกรุกทำลายป่า
2. การทำลายพันธุ์พืช สัตว์หายาก และการเคลื่อนย้ายพืช สัตว์ต่างถิ่น
3. การก่อสร้างสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวก
4. การผลิตทางการเกษตร การใช้สารเคมีทางการเกษตร
5. การขยายตัวของเมือง
6. การอุตสาหกรรม ซึ่งใช้ทรัพยากรมากและกระบวนการทำให้เกิดมลพิษ

สรุป สาเหตุสำคัญที่ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล คือ มนุษย์ ซึ่งมีสาเหตุ มาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การทำเกษตรสมัยใหม่ที่ใช้สารเคมีจำนวนมาก ทำลายทั้ง ระบบนิเวศดิน น้ำ อากาศ และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในธรรมชาติ การอุตสาหกรรมที่ใช้ทรัพยากรจำนวนมากและขาดการบริหารจัดการที่ดี การขยายตัวของเมือง การขยายพื้นที่ทำการเกษตรโดยเฉพาะ ชุมชนที่อาศัยติดกับป่า การตัดไม้ทำลายป่า การหาของป่า สัตว์ รวมไปถึงการนำพืช และสัตว์ต่าง ถิ่นเข้ามาในบริเวณพื้นที่ บางครั้งอาจจะส่งผลให้ระบบนิเวศนั้น ๆ เสียความสมดุลได้ ซึ่งอาจจะเป็น ธรรมชาติทำลายธรรมชาติด้วยตัวเอง

1.4.6 การรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

การรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ดังนี้

1. ควบคุม/กำจัดสิ่งทีก่อให้เกิดอันตรายต่อระบบนิเวศ เช่น ควบคุม ป้องกัน และแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม ป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น
2. ใช้หลักการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น การทำการเกษตร ยั่งยืน เช่น วนเกษตร เกษตรผสมผสาน การพัฒนาท้องถิ่นแบบยั่งยืน เช่น หลีกเลี่ยงการก่อสร้างที่ ทำลายป่าไม้และสัตว์ป่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การจัดภูมิศาสตร์เชิงอนุรักษ์เช่น การทำ

สวนหย่อม สวนสาธารณะ และการอุตสาหกรรมเชิงอนุรักษ์ เช่น มีระบบป้องกันก๊าซพิษ ระบบบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

3. ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด

4. สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ระบบนิเวศให้กับประชาชน เช่น

ให้ความรู้ อนุรักษ์ เข้าค่าย

จะเห็นได้ว่าภาวะสมดุลของระบบนิเวศเป็นเรื่องสำคัญมากต่อการพัฒนา และความเป็นอยู่ของมนุษย์ การรักษาความสมดุลจึงเป็นเรื่องที่ชุมชนต้องหันมาให้ความสำคัญกับพื้นที่ของตน เนื่องด้วยป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ช่วยในการอนุรักษ์และน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องด้วยใบไม้ที่ร่วงหล่นลงมาทับถมกันมาเป็นเวลานาน และการผุของอินทรีย์วัตถุต่าง ๆ ที่อยู่ในป่า ทำให้ดินในป่ามีธาตุอาหารจำนวนมาก สภาพดินที่อยู่ในป่ามีความอุดมสมบูรณ์ จะทำให้น้ำถูกดูดซับ และช่วยให้น้ำไหลลงดินได้จำนวนมาก ในฤดูฝน ซึ่งนอกนี้ยังช่วยลดปัญหาอุทกภัยระหว่างฤดูฝน ได้เป็นอย่างดี ในฤดูแล้งลำน้ำ ลำธารเหล่านั้น ก็จะมีน้ำไหลหล่อเลี้ยงตลอดเวลาอีกด้วย ทั้งนี้ถ้าทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่งสูญเสีย หรือขาดความสมดุล ความสมดุลของทรัพยากรเหล่านี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน งานวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ (ระบบนิเวศ Ecology, หน้า 1-3)

2. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

ป่าชุมชน เป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อชุมชน ชุมชนร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีนักวิชาการให้คำจำกัดความไว้อย่างหลากหลาย แต่มีความหมายที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกัน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษามา ดังนี้

2.1 ความหมายของป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2531, อ้างถึงใน ประลอง ดำรงไทย, 2557, หน้า 3) ให้ความหมายป่าชุมชนว่า ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มประชาชนหรือสถาบันในชุมชน ได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชน ในความหมายเฉพาะคือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำองค์ประกอบของความ ต้องการของประชาชน และประชาชนผู้รับประโยชน์เข้ามาร่วมในชุมชนนั้น

ส่วน คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (2533, อ้างถึงใน ประลอง ดำรงไทย, 2557, หน้า 3) ให้ความหมายป่าชุมชนว่า ป่าชุมชนเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งทางวนศาสตร์ชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ

ขณะที่ เสรี พงศ์พิศ (2553, หน้า 123) ให้ความหมายป่าชุมชนว่า พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยประชาชนในท้องถิ่น หรือโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

สอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (2536, อ้างถึงใน คณะผู้จัดงานสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ, 2542, หน้า 5) ให้ความหมายป่าชุมชนว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชนและ/หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชนซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นหลัก

จากแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน ที่มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย แสดงให้เห็นว่าป่าชุมชน เป็นป่าที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการดูแลรักษา มีกิจกรรม มีกฎระเบียบ และมีการบริหารจัดการร่วมกันภายในชุมชน โดยมีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน เป็นการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน เพื่อชุมชนร่วมรับผลประโยชน์อย่างแท้จริง

2.2 รูปแบบป่าชุมชน

การจัดการป่าไม้ในรูปแบบป่าชุมชน โดยในกรณีป่าชุมชนที่ดำเนินการในพื้นที่ป่าไม้ เมื่อพิจารณาสถานภาพสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ป่าชุมชนที่เป็นทางการ คือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง และป่าชุมชนที่ไม่เป็นทางการ คือ ยังไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมาย

นอกจากนี้ โกลมล แพรกทอง เสนอว่า ป่าชุมชนที่มีวิวัฒนาการขึ้นมาในสภาพชุมชน ลักษณะต่างๆ ทั้ง 3 ลักษณะในประเทศไทย คือ การรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยประชาชนได้ร่วมกันรักษาไว้ภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน จึงสามารถแบ่งรูปแบบของป่าชุมชนออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม และป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่

รูปแบบที่ 1 ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เป็นแหล่งชับน้ำ เป็นเขตอภัยทาน เป็นที่พักผ่อน เป็นแหล่งอาหาร และใช้สอยอื่น ๆ

รูปแบบที่ 2 ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนแหล่งป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้

จะเห็นได้ว่าป่าชุมชนมีรูปแบบที่สามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ ป่าชุมชนในแต่ละแห่งอาจจะมีวัตถุประสงค์ และความต้องการที่แตกต่างกัน การจัดการป่าชุมชนจึงมีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไป นอกจากนี้จะต้องพิจารณาตามวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งป่าชุมชน ความต้องการของชุมชนในการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชน และบริบทชุมชน ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของชุมชน ทั้งนี้จะต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ ของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.3 การบริหารจัดการป่าโดยชุมชน

กรมป่าไม้ (2554, อ้างถึงใน ประสงค์ คำรังไทย, 2557, หน้า 34-40) ได้อธิบายวิธีการดำเนินงานป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จ มี 3 ประการ ได้แก่

1. เป็นความคิดริเริ่มของชุมชน

ประชากรในชุมชนเป็นทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ระดับท้องถิ่นของตนเอง มีความพร้อมที่จะรับรู้ข่าวสารและมีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง และกลุ่มสมาชิกของชุมชนด้วยกัน โดยไม่ต้องรอให้บุคคลหรือองค์กรภายนอกเข้ามาจัดตั้งองค์กร เป็นความร่วมมือของประชาชนในชุมชน

2. การมีส่วนร่วมของชุมชน

นอกจากเป็นความคิดริเริ่มของชุมชนแล้ว ประชาชนจะต้องให้ความร่วมมือด้วย โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่ขั้นการระบุปัญหาและความต้องการให้มีป่าชุมชนของท้องถิ่น ขั้นการวางแผนดำเนินงาน ขั้นการลงทุนและการดำเนินงาน ขั้นการติดตามและควบคุม ขั้นการประเมินผลงาน และขั้นร่วมรับผลประโยชน์จากการร่วมกันดูแลป่าชุมชนในการพึ่งพิงป่า ตลอดจนได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากป่าในด้านแหล่งน้ำ การช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติ

3. ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

การสนับสนุนจากภายนอกชุมชนทั้งจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ตามความจำเป็นหรือตามที่ได้รับคำร้องขอจากประชาชนอีกทางหนึ่ง จะช่วยให้การดำเนินงานป่าชุมชนบรรลุผลสำเร็จได้ดีขึ้น ได้แก่ การสนับสนุนด้านความรู้ ด้านการบริหารองค์กร ด้านวิชาการและเทคโนโลยีทางการป่าไม้ การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น การสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านด้านป่าไม้ที่เหมาะสมสำหรับการปลูกป่าชุมชนแบบหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน จะเห็นได้ว่าป่าชุมชน เป็นการสร้างพลังชุมชนเพื่อปกป้อง ดูแล รักษา ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อชุมชน ซึ่งวิธีการดำเนินการจัดการป่าชุมชนต้องเริ่มจากชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ บนฐานวิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อ ทัศนคติของชุมชน และมีองค์ภายนอกเป็นส่วนช่วยสนับสนุนความสำเร็จของกิจกรรมนั้น ๆ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่กับป่ามาอย่างช้านาน ป่าเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชน ชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จึงได้ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำแม่ขอด โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาครั้งนี้จะศึกษาการมีส่วนร่วม และกิจกรรมในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสำคัญ

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้อย่างหลากหลายและน่าสนใจ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษา และรวบรวมข้อมูลเอกสารไว้ดังนี้

3.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เสรี พงศ์พิศ (2553, หน้า 141-142) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญา ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

3.1.1 ภูมิปัญญาเป็นปรัชญาชีวิต เป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายายสู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน

3.1.2 ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์ คือความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจุบัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคม

3.1.3 ภูมิปัญญาเป็นศิลป์ คือเป็นความรู้ที่มีคุณค่า ดีและงาม ที่ผู้คนได้ค้นคิดมาไม่ ใช่ว่าจะมองเพียงอย่างเดียว แต่ด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ทศนะและจิตวิญญาณ

3.1.4 ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เชื่อมโยงทุกอย่างทุกด้านทุกมิติเข้าด้วยกัน จึงเป็น ความรู้ที่มีคุณธรรม ความรู้ที่เป็นรอบด้านและเป็นองค์รวม เพราะเป็นความรู้ที่มาจากชีวิตและ สัมพันธ์กับชีวิต การเรียนรู้ในอดีตจึงเป็นการเรียนรู้ มิเพียงเพื่อให้เกิดความรู้ แต่ให้เกิดปัญญา อัน เป็นที่มาของชีวิตพอเพียง ไม่โลภ อยู่เย็นเป็นสุข

ขณะเดียวกัน ประเวศ วะสี (2542, หน้า 25, อ้างถึงใน เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554, หน้า 39) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวพันอยู่กับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนิน ชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา

ส่วน กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร (ม.ป.ป, หน้า 3) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็น ระยะเวลายาวนานหรือในช่วงระยะเวลาหนึ่ง มีการคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องแล้วถ่ายทอดสืบ ต่อกันมาสำหรับใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ปรับตัว และดำรงชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

ในทางเดียวกัน เอี่ยม ทองดี และคณะ (2542, หน้า 60, อ้างถึงใน เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554, หน้า 39) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหมายถึง ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เป็น ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเห็น ความเชื่อ ความนิยม ความฉลาดรอบคอบในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน วิถีชีวิต การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บและการใช้ภาษาที่ เกิดขึ้น สั่งสม พัฒนาและใช้ประโยชน์สืบต่อจนเป็นมรดกตกทอดของพื้นบ้านมาแต่โบราณ

ขณะที่ เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554, หน้า 38) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหมายถึง ความสามารถในการใช้ความรู้เพื่อพัฒนาและดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น มีการ ถ่ายทอดความรู้ไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ที่มีการใช้และพัฒนาเป็นวงจรไม่ จบสิ้น

สอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ (2545, อ้างจาก ธนิต ชังถาวร, 2550, หน้า 46) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหมายถึง ข้อค้นพบเป็นประสบการณ์ บทเรียน ที่ทำให้ ท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน ข้อค้นพบดังกล่าวอาจจะเป็นภูมิรู้เกี่ยวกับการจัด ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับวัตถุ (ภูมิปัญญาทางด้านเทคโนโลยี) และคนกับคน

ด้วยกัน (ภูมิปัญญาด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม) และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับบรรดาสัตว์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ เป็นภูมิปัญญาด้านศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม

ส่วน ฉัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์ (2556, หน้า 2) ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้ ความสามารถ หรือความรอบรู้ของชาวบ้านอันเกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมสืบต่อมา ภูมิปัญญา องค์ความรู้ หรือสติปัญญาเหล่านั้นได้สั่งสมบ่มเพาะจากความคิดริเริ่มคัดแปลงประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่อย่างชาญฉลาด และได้ปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับ เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ความเชื่อ พิธีกรรม ที่ได้สั่งสมมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างช้านาน ซึ่งมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบันความรู้หรือแนวคิดดั้งเดิมหลาย ๆ แนวคิดได้ถูกนำมาผสมผสานกับแนวคิดสมัยใหม่ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว

3.2 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักพัฒนาเกษตรกรรมส่งเสริมการเกษตร (ม.ป.ป, หน้า 4) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. เป็นความรู้แบบองค์รวมที่เกิดจากการเชื่อมโยงความรู้หรือกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต
2. เป็นวิถีความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. มีลักษณะเป็นพลวัต คือ เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย และมีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา
4. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน
5. มีลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ในตัวเอง

ขณะที่ ประเวศ วะสี (2536, หน้า 10, อ้างถึงใน กนกพร นิมพลี, 2555, หน้า 11) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นความจำเพาะกับท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง
3. มีความเคารพผู้อาวุโส

ขณะเดียวกัน เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554, หน้า 36-37) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามี 11 ประการ ดังนี้

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
2. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
4. เป็นเรื่องของ การแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด

ของบุคคล ชุมชนและสังคม

5. เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
6. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา
8. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
9. มีการบูรณาการสูง
10. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
11. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

จากการศึกษาลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถ จำแนกลักษณะสำคัญได้ 2 ประการ คือ ภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ โลกทัศน์ ค่านิยม คุณค่า ปรัชญาการใช้ชีวิต เป็นต้น และภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็น รูปธรรม เช่น การสร้างบ้านเรือน หัตถกรรม เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องดนตรี อุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นต้น เป็นการคิดค้น พัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ การดำเนินชีวิต และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มีความ เป็นเอกลักษณ์ และเป็นองค์รวม เน้นการบูรณาการ บนพื้นฐานของคุณธรรมจริยธรรมเป็นสำคัญ

3.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

กัลยานี ปฎิมาพรเทพ (2541, หน้า 20-25, อ้างถึงใน กนกพร นิมพลี, 2555, หน้า 12-13) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

1. ด้านภาษาและวัฒนธรรม
2. ด้านศาสนาและประเพณี
3. ด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม หมายถึง ความสามารถในการออกแบบ สร้างสรรค์ ประดิษฐ์งานด้านศิลปะเพื่อใช้จินตนาการให้เกิดสุนทรียภาพในสังคม ผลงานงานด้าน สิ่งก่อสร้าง รูปแบบ และรูปทรงต่าง ๆ ภาพเขียน ภาพวาด จิตรกรรม ประติมากรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงฝีมือ ความคิด ความเชื่อที่ถ่ายทอดไว้เป็นมรดกแก่สังคม

4. ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ หมายถึง ความสามารถในการจัดระบบเพื่อการเรียนรู้ มีกระบวนการให้ความรู้ ถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อ ระเบียบแบบแผน การจัดการเรียนการสอน การให้การศึกษาทั้งที่มีรูปแบบและไม่มีรูปแบบ การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศ และแหล่งที่จะเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของคนในสังคม

5. ด้านการแพทย์และสาธารณสุข หมายถึง ความสามารถในการจัดการ ป้องกัน ดูแล รักษาสุขภาพ อนามัยของคนในสังคม มีการเรียนรู้ และถ่ายทอดเพื่อบำบัดและขจัดโรคร้ายไข้เจ็บ ต่างๆ ทั้งในส่วนบุคคลและสังคมส่วนรวม โดยใช้ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดประโยชน์

6. ด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการจัดการสื่ออนุรักษ์ พัฒนา สงวนรักษา และนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ศึกษาและส่งเสริมคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

7. ด้านความเป็นอยู่และการดำรงชีวิต

8. ด้านการปกครองและการบริหาร

9. ด้านการผลิตและบริโภค หมายถึง ความสามารถในการจัดหาและใช้วัสดุอุปกรณ์ ในการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ การประกอบอาหาร การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อ อำนวยประโยชน์ในการผลิตสิ่งของ สำหรับอุปโภคบริโภคของคนในสังคม

ขณะเดียวกัน เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554, หน้า 41-42) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนก ได้หลายแบบตามเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา หมายถึง แบบอย่างปฏิบัติสืบทอดกันมาในด้านการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นความจริง ซึ่งเกิดจากสติปัญญาที่มีความเป็นเหตุเป็นผล หรือเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนาและลัทธิ ไซยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมาย ธรรมเนียมการปกครอง การปลูกฝัง การสืบทอดและประเพณี ชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ หมายถึง กิจกรรมดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มชน ประกอบกับการคิดค้นและพัฒนาวิทยาการ เพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่นหรือการรับวัฒนธรรมต่างถิ่น มาปรับปรุงการพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวประวัติ วิทยาการและอาชีพ

จากการศึกษาประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่ง ออกเป็น 7 ด้าน คือ 1. ด้านการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ 2. ด้านปรัชญา ความเชื่อ ประเพณี ศิลปะ 3. ด้านภาษาและวรรณกรรม 4. ด้าน การผลิตและการบริโภค

5. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 6. ด้านการแพทย์และการป้องกันโรค 7. ด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งแต่ละประเภทล้วนมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น

3.4 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฉัตรภัทร์ สุรินทร์วงศ์ (2556, หน้า 108) ได้กล่าวถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นนั้น มีวิธีการถ่ายทอด 3 วิธี คือ

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่การบอกเล่าโดยตรง-การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม การบันเทิง ได้แก่ ลิเก ลำตัด มโนราห์ หนังตะลุง หมอลำ และคำขอม เป็นต้น จะมีเนื้อหาของคำร้องต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน ตลอดจนการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

2. การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร

3. การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อสารมวลชน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งจะออกมาในรูปของสิ่งตีพิมพ์ทุกประการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และสิ่งโทรคมนาคมต่าง ๆ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ ภาพยนตร์ คอมพิวเตอร์ ผู้เขียน เทเลเท็กซ์ โทรศัพท์ โทรสาร ตลอดจนโทรประชุม

ขณะเดียวกัน ดวงฤทัย อรรถแสง (2552, หน้า 23, อ้างถึงใน กนกพร นิมพลี, 2555, หน้า 14-15) อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใด ๆ และจะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือการเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบและการจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ 1. ใช้วิธีสาธิต 2. ใช้วิธีการปฏิบัติ

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ การจาลึกไว้บนใบลานหรือสมุดข่อย จาลึกไว้บนแผ่นหิน การวาดภาพที่มีการบันทึกไว้บนกำแพงถ้ำหรือสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น และการถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ การเล่าสู่กันฟัง พิธีกรรมต่าง ๆ การสาธิต การละเล่น การอบรมสั่งสอน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดภูมิปัญญาถือเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

3.5 การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร (ม.ป.ป, หน้า 6-7) ได้อธิบายว่า เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาวะแวดล้อม กาลเวลา และกระแสวัฒนธรรมใหม่ ดังนั้น จึงต้องมีแนวทางในการจัดการภูมิปัญญา เพื่อให้ภูมิปัญญาที่ดีนั้นคงอยู่ หรือปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนี้ 1. อนุรักษ์ 2. รื้อฟื้น 3. ประยุกต์ 4. พัฒนาต่อยอด

ในทางเดียวกัน เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554, หน้า 47-48) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเก็บรักษาไว้ โดยมีกระบวนการในการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้ 1. การค้นคว้าวิจัย 2. การอนุรักษ์ 3. การฟื้นฟู 4. การพัฒนา 5. การถ่ายทอด 6. การส่งเสริมกิจกรรม 7. การเสริมสร้างอัตลักษณ์ 8. การเผยแพร่

จากการศึกษาการจัดการภูมิปัญญา สรุปได้ว่า จากยุคสมัยและกาลเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ระบบคิด ปฏิบัติย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังนั้นจึงต้องมีการจัดการภูมิปัญญาที่ดีให้คงอยู่ต่อไป โดยมีการขับเคลื่อนและปรับเปลี่ยนให้ทันตามยุคสมัยและเทคโนโลยีในปัจจุบัน โดยการจัดการ 6 แนวทาง ดังนี้ 1. อนุรักษ์ให้คงอยู่ 2. ฟื้นฟูทำให้เกิดคุณค่าและความสำคัญ 3. พัฒนาต่อยอด 4. ถ่ายทอดให้เกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่า 5. การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมที่สร้างสรรค์ 6. การเผยแพร่และแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การศึกษานี้จะศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โคนชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาอย่างช้านาน ประกอบกับประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทั้งสิ้น และมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาและรวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม ร่วมด้วย ดังนี้

3.6 ประเพณี

ประเพณี คือ สิ่งที่สังคมเดิมสร้างขึ้นแล้วส่งต่อเป็นมรดกให้กับคนรุ่นหลังยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ และปรับปรุงให้ดีขึ้น และเผยแพร่ออกไปสู่สังคมอื่น ๆ ด้วย (วัฒนธรรมและประเพณี, ม.ป.ป, ออนไลน์)

ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่สืบทอดกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เป็นนิสัยสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ คน (ความหมายของวัฒนธรรมและประเพณีไทย, 2554, หน้า 1)

ประเพณีเกิดจากความประพฤติหรือการกระทำของใครคนหนึ่งหรือหลายคน ซึ่งเห็นประโยชน์และความจำเป็นตามที่ต้องการจากการกระทำเช่นนั้น และเมื่อคนอื่นเห็นดีก็เอาอย่างทำตามเป็นแบบอย่างเดียวกัน และสืบต่อเป็นส่วนรวมมาช้านาน จนกลายเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมของชาติขึ้น (จุฑารัตน์ แวงษ์จีน, 2551, หน้า 1)

พระยาอนุমানราชชน (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2552, หน้า 15) ให้ความหมาย ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบต่อกันมา ถ้าใครประพฤติออกนอกแบบ ก็ผิดประเพณีหรือจารีตประเพณี

ส่วน เสถียร โกเศศ ให้ความหมาย ประเพณี หมายถึง ความประพฤติสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวม หรืออาจกล่าวได้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียม หรือเป็นแบบแผนและสืบต่อกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน

นอกจากนี้ ขนิษฐา จิตชนะกุล (2545 หน้า 177-178, อ้างถึงใน กมล บุญเขตและคณะ, 2557, หน้า 26-27) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของประเพณีไว้ว่า ประเพณีจะช่วยควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมด้วยประเพณี จะเป็นตัวกำหนดว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก สิ่งใดควรปฏิบัติ และไม่ควรปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้คนในสังคมได้มีแบบแผนในการปฏิบัติตนตามที่สังคมกำหนดหรือคาดหวังไว้ และถ้าหากใครไม่ยอมปฏิบัติตามย่อมได้รับตำหนิหรือลงโทษจากสังคม

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับประเพณี สรุปได้ว่า ประเพณี เกิดจากพฤติกรรมของแต่ละบุคคลที่ถือปฏิบัติ และสืบทอดต่อกันมาอย่างช้านาน มีสัญลักษณ์และลักษณะตามแบบที่ชุมชนนั้นยึดถือ ประเพณียังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงการวิถีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน ตลอดจนวิถีธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และเป็นแบบแผนให้ชุมชนยึดถือร่วมกันอีกด้วย หากผู้ใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามจะถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากสังคมได้ ซึ่งประเพณีของแต่ละชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนนั้น ๆ

3.7 ความเชื่อ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554, หน้า 390) ให้ความหมายของคำว่า เชื่อว่า หมายถึง การเห็นตามด้วย มั่นใจ เชื่อถือ

ขณะเดียวกัน กรมการศาสนา (2552, หน้า 5-6) ให้ความหมาย ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกที่คล้อยตาม หรือเห็นด้วย หรือเห็นเป็นจริงเช่นนั้นด้วย ความเชื่อของมนุษย์ส่วนมากเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยความเชื่อเหล่านั้นได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงลูกหลาน ถ้าหากมีการนำไปปฏิบัติสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ก็จะ

กลายเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ และจะถูกนำมากล่าวอ้าง ในที่สุดจะค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปเป็นพิธีกรรม ประเพณี และธรรมเนียมปฏิบัติที่หลากหลายจนถึงปัจจุบัน

ส่วน สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2545, หน้า 14-19, อ้างถึงใน กมล บุญเขตและคณะ, 2557, หน้า 28) ให้ความหมายของ ความเชื่อ ว่า ความเชื่อเป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์ทั้งที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับตนเองและเรื่องราวต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าความเชื่อช่วยให้มนุษย์เข้าใจวิถีทุกอย่างในโลก ทั้งที่เป็นความจริงและไม่เป็นความจริง แต่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์

การจำแนกประเด็นความเชื่อเชิงบวก (วัฒนธรรมกับระบบความเชื่อในสังคมไทย, ม.ป.ป, หน้า 1) สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. วัฒนธรรม-พิธีกรรม เป็นกลไกสร้างความเข้มแข็ง การมีความคิด ความเชื่อในสิ่งเดียวกันย่อมหมายถึง ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความกลมเกลียวที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ไปด้วยกัน ซึ่งส่งผลถึงความเป็นปึกแผ่น ความเข้มแข็งของสังคมในที่สุด

2. เป็นที่พึ่งทางใจ ขจัดความกังวล ความไม่มั่นใจ มนุษย์มีสัญชาตญาณของความกลัว ยิ่งในยุคที่ยังไม่มีหลักวิทยาศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติได้ มนุษย์ก็ยิ่งกลัว ฟ้าร้อง ฟ้าแลบ ฟ้าผ่า พายุ น้ำท่วม ฯลฯ มนุษย์จึงเชื่อว่ามีวิญญาณสิงอยู่ตามป่า เขา ทะเล ต้นไม้

3. ระบบความเชื่อ ช่วยรักษาสมดุลทางธรรมชาติ มีความเป็นไปได้ว่าการที่คนแต่ก่อนทำพิธีเช่นสรงน้ำ บูชาธรรมชาติ เพราะเชื่อว่าธรรมชาติมีวิญญาณสิงสถิตอยู่ ทำให้มนุษย์ไม่กล้าฝ่าฝืน ไม่กล้าทำลายธรรมชาติ จะตัดต้นไม้แต่ละต้นก็ต้องมีพิธีเช่นสรงน้ำขออนุญาตเทพารักษ์ เพื่อให้เทพารักษ์รู้ตัว และไม่โกรธคนตัด คนแต่ก่อนจึงตัดไม้เท่าที่ตนเองจะนำไปใช้สอย ทำให้ต้นไม้มีโอกาสเติบโตทัน เป็นต้น

ความเชื่อของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอน (ความเชื่อ พิธีกรรม คาถาอาคม ภาษาศาสตร์ และคติชาวบ้าน, ม.ป.ป, หน้า 1) ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์ เพราะธรรมชาติเกิดอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ สิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นก่อนสิ่งอื่นคือธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ ได้แก่ แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ ฟ้าร้องฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ ดังนั้นการนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์

2. ความเชื่อในคติถือผีสาว เทวดา มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาวดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฟ้ากฟ่า แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่าง ๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านั้น และมีผลบันดาลให้เกิดความสุข และความทุกข์แก่มนุษย์

ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้าง หรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระกัมมเจ้าที่แม่ย่านางเรือ และเทพารักษ์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อบูชาธรรมชาติเหล่านี้

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ พบว่า ความเชื่อ คือการยอมรับการเคารพ ศรัทธา อันมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือพื้นฐานความเป็นจริง หรือในสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นหรือพิสูจน์ได้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใต้สำนึกของคน ความเชื่อจะสืบทอดต่อกันมาอย่างช้านาน และปฏิบัติสืบทอดกันมา บางชุมชนยึดถือจนกลายเป็นประเพณี มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชา หรือแสดงความเคารพต่อสิ่งนั้น ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน

3.8 พิธีกรรม

กรมการศาสนา (2552, หน้า 9) ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาของตนในแต่ละศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา

สอดคล้องกับ อุทัย หิรัญโต (ความเชื่อ พิธีกรรม คาถาอาคม ภาษา และคติชาวบ้าน, ม.ป.ป, หน้า 1) ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ หรือหมายถึงพฤติกรรมทางสังคม อันละเอียดอ่อนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียม กฎหมายหรือระเบียบของสังคม ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยมหรือความเชื่อ

ขณะเดียวกัน ปิยะ สุนทรสุต (2545, หน้า 107 อ้างถึงใน อนัญญา คำเขียว, 2555, หน้า 17) กล่าวถึง พิธีกรรมว่า เป็นวิธีหนึ่งที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อต้องการไปสู่เป้าหมายโดยใช้เป็นแนวทางการกระทำและเป็นวิธีทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่มนุษย์ต้องการ

ส่วน กมล บุญเขตและคณะ (2557, หน้า 31) กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น พิธีกรรมเหล่านี้มีส่วนประกอบของศาสนาซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม พบว่า พิธีกรรม คือการกระทำพิธีต่าง ๆ ตามความเชื่อและประเพณี ซึ่งถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด กระทำแล้วรู้สึกมีความสุขปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข เป็นสิริมงคล ซึ่งการประกอบพิธีกรรมมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ เวลาหรือฤกษ์ยาม อุปกรณ์ ผู้ประกอบพิธี และผู้เข้าร่วมพิธี นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ดังนั้น ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างสิ้นเชิง สุวิทย์ มาประสงค์ (ม.ป.ป, หน้า 1) กล่าวถึง ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี กับความสัมพันธ์ของคน ในชุมชน ว่าความเชื่อของสังคมมีฐานรากมาจากความศรัทธาในศาสนา และความกลัวต่ออำนาจบางอย่าง ที่มีพลังในการควบคุมมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งดอกผลของความเชื่อเหล่านั้น ได้ถูกแสดงออกผ่าน ปฏิบัติการทางประเพณีและพิธีกรรมในสังคม ทั้งนี้เพื่อผลิตซ้ำความเชื่อที่สังคมนั้น ๆ ยึดถือร่วมกัน โดยมีอุดมการณ์แบบใดแบบหนึ่งเป็นเป้าหมายปลายทาง พิธีกรรมและประเพณีจึงกลายเป็นการ แสดงออกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ของกลุ่มคนต่าง ๆ ต่อสิ่งที่ยอมรับร่วมกัน ซึ่งถูก กำกับไว้ด้วยความหมายและความสำคัญต่อระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน และคนกับธรรมชาติใน ปริณทลของพิธีกรรมและประเพณีจึงไม่เพียงแสดงนัยระบบคุณค่าต่าง ๆ เพื่อจรรโลงสังคมนั้น ๆ ไว้ หากแต่ยังเป็นเครื่องนำทางที่จะนำพาสังคมเหล่านั้น ไปสู่ปลายทางของอุดมคติร่วมกัน อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมและประเพณีล้วนเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้น โดยถูกกำกับไว้ด้วยความเชื่อ ที่มีปฏิบัติการอยู่ภายใต้คำอธิบายชุดหนึ่งให้เหล่าสมาชิกในสังคมยอมรับร่วมกัน ประเพณีและ พิธีกรรมจึงเป็นเทคโนโลยีอำนาจอุดมการณ์ที่สัมพันธ์อยู่กับ แม่แบบความเชื่อ อันเชื่อมโยงมาสู่ แม่แบบของระบบความคิด ซึ่งประเพณีและพิธีกรรมคือดอกผลที่เป็นรูปธรรม ทุกสังคมจึงต่างอาศัย ประเพณีและพิธีกรรมแสดงถึงความเป็นหน่วยสังกัดศรัทธาและความเชื่อของคน ตั้งแต่หน่วยย่อย ๆ ระดับครอบครัว ตระกูล บ้าน ย่านบ้าน กระทั่งถึงระดับภูมิภาคและรัฐ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม จะเห็นได้ว่า มนุษย์มี ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เคารพธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม จึงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชุมชนและมีความสัมพันธ์กันอย่างเชื่อมโยง มีการแนวปฏิบัติที่ยึดถือ สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ในบางพิธีกรรมยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี ซึ่งแต่ละ ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม จะแตกต่างกันไปตามลักษณะของท้องถิ่น ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษา เกี่ยวกับ ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอดี อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

3.9 ทุนชุมชน

จากการศึกษาเกี่ยวกับทุนชุมชน ซึ่งเป็นทุนที่นำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพการใช้ชีวิต ของคนในชุมชน ให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ด้วยทุนของชุมชนผู้วิจัยได้ ได้ศึกษาและรวบรวม เนื้อหาไว้ ดังนี้

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของทุนชุมชน มีผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการได้ให้คำนิยามไว้หลากหลาย ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2553, หน้า 89) กล่าวว่า ทุนชุมชน หมายถึง ทุนทรัพยากรที่ชุมชนก่อให้เกิดหรือผลิตขึ้น เช่น ปัจจัยสี่ รวมถึงเงินและสินทรัพย์อื่น ๆ ความรู้ภูมิปัญญา ประสบการณ์ชีวิตของผู้คน ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เป็นมูลค่าและคุณค่าที่นับเป็นเงินมิได้ แต่มีความหมายต่อชีวิตของผู้คนเป็นอย่างยิ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของ กรมพัฒนาชุมชน (2553, ม.ป.ป, อ้างถึงใน สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2558, หน้า 7) กล่าวว่า ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใด ๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมอง ภูมิปัญญาที่มีมูลค่า หรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรม ประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ รวมถึงเงินที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีของคนในสังคมปัจจุบันด้วย ขณะที่ กฤษฎพงษ์ จุฑะกนก (2557, หน้า 1) ให้ความหมาย คล้ายคลึงกันว่า ทุนชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งที่สามารถนำมาใช้ในการปรับปรุงหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนได้ จึงเป็น ได้ทั้งทรัพย์สิน เงินตราหรือสิ่งที่สามารถตีค่าเป็นตัวเงินและเพิ่มมูลค่าได้ รวมทั้งสิ่งที่ไม่สามารถตีค่าเป็นตัวเงินแต่มีคุณค่าหรือทรงคุณค่าที่คนในชุมชนได้สร้างขึ้นมา

จากการศึกษา ทุนชุมชน สามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ ทุนที่เป็นเงิน และทุนที่ไม่ใช่เงิน ในส่วนของทุนที่ไม่ใช่เงิน กฤษฎพงษ์ จุฑะกนก (2557, หน้า 1) ได้จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ทุนมนุษย์ คือ ทุกคนในชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

2. ทุนกายภาพ ได้แก่ โรงเรียน ห้องสมุดชุมชน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน วัด โรงพยาบาลชุมชน ตลอดจนสาธารณสถานและที่ดินสาธารณะอื่น ๆ เป็นต้น

3. ทุนทางธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น ภูเขา น้ำตก ป่าชุมชน ทะเล เป็นต้น

4. ทุนทางสังคม ได้แก่ กลุ่ม องค์กรชุมชน ที่เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนในชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีเป้าหมายสุดท้ายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกของชุมชนทั้งหมด

5. ทุนทางการเงิน คือ แหล่งทุนที่เป็นเงินตราที่คนในชุมชนสามารถกู้หรือหยิบยืมมาใช้ในการดำรงชีพ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว

ในขณะที่ เสรี พงศ์พิศ (2548, หน้า 28-76, อ้างถึงใน ปัญญา เทพสิงห์ และ ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร, 2556, หน้า 50-51) กล่าวว่า การศึกษาชุมชนที่มีความหมายต่อชีวิตผู้คน มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. ทนทรัพยากรธรรมชาติ
2. ทนภูมิปัญญา หมายถึง สิ่งอันเป็นรูปธรรมที่ถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนอื่นโดยตรงได้ แต่หากถ่ายทอดไปสู่คนอื่นโดยตรงไม่ได้ก็จะเรียกว่าทุนเฉพาะบุคคล ซึ่งทุนทางปัญญาเป็นสิ่งที่มิอยู่ในทุกชุมชน
3. ทนทางสังคม หมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์ วิถีชีวิตที่ร้อยรัดผู้คนให้สัมพันธ์กัน การอยู่ร่วมกับแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาความหมายของ ทุนชุมชน สรุปได้ว่า ทุนชุมชนเป็นทุนที่มีคุณค่า สามารถปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพคุณภาพชีวิตคนในชุมชนได้ ประกอบด้วย ทุนทางสังคม ทุนทางปัญญา ทุนทางทรัพยากร สิ่งแวดล้อม รวมถึง ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ บางสิ่งอาจจะประมาณเป็นมูลค่ามิได้ และบางสิ่งอาจจะประมาณเป็นมูลค่าหรือทรัพย์สินได้ หากชุมชนมีการจัดการทุนในชุมชนให้มีคุณภาพก็จะสามารถพึ่งพาตัวเองได้ ทุนเหล่านี้คือ ปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีผลต่อทุนทางปัญญา และ โยงใยไปถึงความสมดุลของระบบนิเวศ การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเกี่ยวกับ ทุนทางสังคม ทุนทางภูมิปัญญา และ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลไหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแนวคิดของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน กรณี ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลไหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ (2535, หน้า 81-91) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชน โดยองค์กร พบว่า รูปแบบของการจัดการป่าชุมชนเป็นรูปแบบที่อิงอยู่กับวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา และกฎเกณฑ์ของชุมชนที่สร้างขึ้นร่วมกันซึ่งเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในการจัดการป่าชุมชน ทุกคนในชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากป่าชุมชนร่วมกัน

ส่วน ปรียา โสทอง (2547, หน้า 68-69) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย พบว่า การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและชุมชน บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา มีการอนุรักษ์ป่าโดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนาและเคารพสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ควบคู่กับการประยุกต์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนภายใต้ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่ดึงขึ้นร่วมกัน นอกจากนี้ชุมชนยังมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการคิดวางแผน จนถึงขั้นได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จในที่สุด

ขณะเดียวกัน วารุณี ชติเตมิ (2548, หน้า 154-160) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ มีความสัมพันธ์ในชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การจัดการป่าชุมชนยังคงอยู่บนฐานประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เชื่อมโยงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับคุณค่าของธรรมชาติ การจัดการป่าชุมชนมีศักยภาพในระดับมากเนื่องจากเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีความสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรมในฐานะเครือญาติ พึ่งพาอาศัย และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีระบบการจัดการ ดูแล รักษาป่าบนพื้นฐานของจารีตประเพณี พิธีกรรมของชุมชน และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน แต่ผู้นำชุมชนยังมีศักยภาพในการจัดการดูแล จึงส่งผลให้การจัดการป่าชุมชนเป็นที่ยอมรับทุกภาคส่วน

ส่วนพระครูพิพิธสุตาทร และคณะ (2552, หน้า ก) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนของชุมชน ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยผ่านการใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน การใช้กฎระเบียบป่าชุมชน การศึกษาสื่อสารให้ความรู้ข้อมูล และการเสริมสร้างกลไกที่ก่อให้เกิดการจัดทำฐานข้อมูล การรวบรวมองค์ความรู้การจัดการป่าเพื่อการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เป็นการสร้างการเรียนรู้บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนบูรณาการกับหลักศาสนาและการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน ก่อให้เกิดสื่อการเรียนรู้ และกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ภายใต้วิถีทัศน์และการกำหนดแผนงานการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน

ขณะที่ ศักดา มณีวงศ์ (2556, หน้า 129-131) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชน ที่มีผลต่อสวัสดิการชุมชนบ้านท่าซมพูน ตำบลท่าปลาอุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า ชุมชนตระหนักถึงปัญหาของป่าไม้ที่เสื่อมโทรม ส่งผลต่อการดำรงชีวิต ชุมชนขาดความรู้ด้านการจัดการทรัพยากร จากบทเรียนและความต้องการใช้ประโยชน์จากป่า จึงทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ เรียนรู้การจัดการป่าชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ร่วมค้นหาปัญหา จนถึงการร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน จนกลายเป็นกลุ่มสวัสดิการชุมชนพื้นบ้านบนฐานวัฒนธรรมและฐานทรัพยากร ที่เน้นการพึ่งตนเองและการปรับตัวของชุมชนเพื่อนำไปสู่ความกินดี อยู่ดี มีสุข

ขณะเดียวกัน พรพิมล ชำรัมย์ (2556, หน้า ก) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษาบ้านสามขา หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านสามขา เกิดจากการเล็งเห็นปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชน และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยชุมชน และจากการสนับสนุนของภาครัฐและเอกชน บูรณาการกับการนำประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ช่วยรักษาผืนป่าไว้คืนความสมดุลของป่าได้อย่างยั่งยืน

และ อภัย วิภาตะโยธิน (2543, อ้างถึงใน จักรพงษ์ พวงงามชื่น, สวิษฐา สุกอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์ และนครศ รังควัต, 2556, หน้า 48) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาบ้านศิลาแลง ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน พบว่า ประวัติการมีส่วนร่วมในอดีตในระดับหนึ่ง โดยการร่วมมือกันดูแลรักษาป่ามิให้ถูกทำลายมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 เช่น การตั้งคณะกรรมการรักษาป่าต้นน้ำลำธารเพื่อบริหารจัดการ โดยมีคณะกรรมการตรวจป่าอีกชุดหนึ่ง ร่วมกันดับไฟป่าและทำแนวกันไฟ ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีสบน้ำทุกปี ไม่ตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต รวมทั้งกำหนดขอบเขตป่าชุมชนอย่างชัดเจน โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชุมชนด้านการตัดสินใจอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการดำเนินงานอยู่ในระดับน้อย ด้านการใช้ประโยชน์อยู่ในระดับน้อย และด้านการติดตามและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนศิลาแลงและปัญหาในอดีตและปัจจุบัน พบว่าในขั้นเห็นคุณค่า พบว่า ป่าถูกทำลายลงจากการทำไร่เลื่อนลอยและไม่มีน้ำ ผู้นำชุมชนจึงออกกฎระเบียบในการถางป่า และตัดไม้ขึ้น ตลอดจนมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม การประเมินผลการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนศิลาแลง พบว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์ และประเมินผลทั้งก่อนและหลังปฏิบัติการมีความแตกต่างกันแต่ไม่แตกต่างในทางสถิติ

ขณะเดียวกัน กันยรัตน์ เนตรบุตร (2548, หน้า ก) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพของป่าชุมชนศิลาแลงต่อการฟุ้งฟางของชุมชนท้องถิ่น ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน พบว่า

1. การใช้ประโยชน์ไม้และของป่าจากป่าชุมชน พบว่า ครั้วเรือนในตำบลศิลาแลงจำนวน 7 หมู่บ้าน จำนวน 910 ครั้วเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการฟุ้งฟางใช้ประโยชน์และของป่าจากป่าชุมชนศิลาแลง ในลักษณะเพื่อการยังชีพในการดำรงชีวิตประจำวันเป็นหลัก นอกจากนี้ยังพบว่าราษฎรในท้องถิ่นให้ความสำคัญต่อการเข้าร่วมกิจกรรมป่าชุมชนโดยกิจกรรมหลักที่ดำเนินการ คือ การจัดชุดลาดตระเวนป้องกัน ดูแลพื้นที่ป่าชุมชน

2. สถานภาพป่าชุมชน ด้านการผลิตไม้และของป่า

ป่าชุมชนศิลาแลง มีเนื้อที่ 10,125 ไร่ จากการสำรวจทรัพยากรป่าไม้โดยใช้วิธีการสำรวจแบบ Line plot system พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณ ร้อยละ 50 เป็นป่าเบญจพรรณ เป็นป่าเต็งรัง ร้อยละ 35 และเป็นป่าดิบแล้ง ร้อยละ 15

3. การประเมินศักยภาพป่าชุมชนต่อการฟุ้งฟางใช้ประโยชน์ของชุมชน

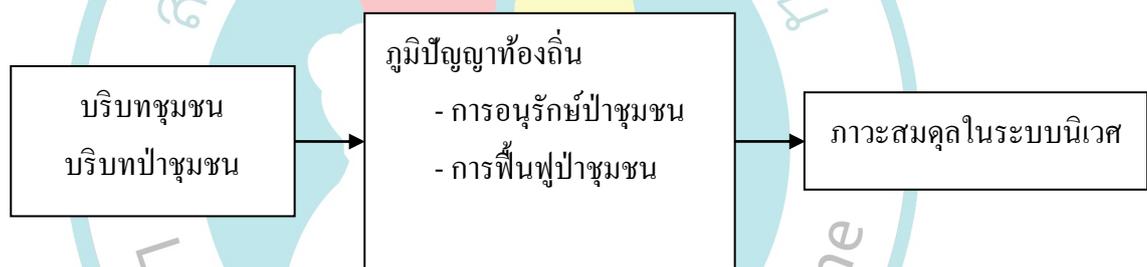
จากผลการศึกษา พบว่า ป่าชุมชนศิลาแลงมีศักยภาพสูง สามารถสนองความต้องการฟุ้งฟางใช้ประโยชน์ของชุมชนทั้งด้านไม้พื้น ไม้ใช้สอย ได้อย่างเพียงพอ เนื่องจากผลผลิตของไม้ในส่วนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ตามหลักการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยยังเหลือส่วนที่เป็นต้นทุนไว้มีมากกว่าปริมาณการเก็บหาใช้ประโยชน์ของชุมชน ผลผลิตไม้ไฟและหน่อไม้มีศักยภาพสูง ที่จะตอบสนองการฟุ้งฟางใช้ประโยชน์ของชุมชนเนื่องจากสังคมพืชป่าเบญจพรรณในพื้นที่ป่าชุมชนมีจำนวนไม้ไฟขึ้นอยู่กระจายทั่วพื้นที่ ดังนั้นผลผลิตทั้งไม้ไฟและหน่อไม้จึงมีมากกว่าปริมาณการใช้ประโยชน์ของชุมชน จึงสามารถสนองตอบความต้องการใช้สอย อุปโภคบริโภคของชุมชนได้อย่างเพียงพอ สำหรับผลผลิตด้านของป่าประเภทต่าง ๆ ได้แก่ พืชผักป่า เห็ด ผลไม้ป่า แมลงกินได้ สมุนไพร และน้ำผึ้ง มีปริมาณเพียงพอกับความต้องการฟุ้งฟางใช้ประโยชน์โดยชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ตามที่มีอยู่ในแต่ละช่วงฤดูกาล

จากการศึกษาป่าชุมชนบ้านศิลาแลง ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน พบว่า การจัดการป่าชุมชนมีศักยภาพสูง มีการวางกฎระเบียบและกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่า ชุมชนสามารถฟุ้งฟางป่าชุมชนเพื่อการยังชีพเป็นหลัก และมุ่งเน้นอนุรักษ์ป่าชุมชนให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำหรับการอุปโภค บริโภคของชุมชน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษารั้งนี้ จะเห็นได้ว่า การจัดการป่าชุมชนของแต่ละพื้นที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มุ่งมั่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นสมบัติส่วนรวม ผ่านทางกิจกรรม วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา วิธีการดำรงชีวิต การสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งแนวคิดเป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนถึงพฤติกรรมชุมชน

ที่แสดงออกมาโดยผ่านสิ่งเร้า หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมเป็นส่วนสำคัญในการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนมีศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนของตัวเองในหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับบริบทพื้นที่ของชุมชนนั้น แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความตระหนักและเห็นคุณค่าของป่า หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน ก็เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนองค์ความรู้ และกิจกรรมแก่ชุมชน นอกจากนี้ยังมีกฎกติกา กฎระเบียบ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการบังคับใช้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดระเบียบและเกิดความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน การศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิจัยเรื่อง กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

5. กรอบความคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2.1 กรอบความคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาครั้งนี้ได้มุ่งศึกษาบริบทชุมชน ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม ที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน และศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและครอบคลุมวัตถุประสงค์ภายใต้ขอบเขตที่กำหนดไว้ การวิจัยครั้งนี้จึงได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

รูปแบบการวิจัย วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเน้นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามสภาพการณ์ที่เป็นธรรมชาติ แล้วอาศัยวิธีการพรรณนาเป็นสำคัญ ข้อมูลสำหรับการศึกษานี้ จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ

ข้อมูลที่ได้มาจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ และการสังเกต จากประชากรกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับป่าชุมชน ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้ศึกษาจะรวบรวมจากแหล่งข้อมูลใน 4 ลักษณะ คือ

1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทป่าชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติป่าของชุมชน แผนที่ป่าชุมชน พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และระเบียบกฎ กติกา ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตเหตุการณ์เพื่อประกอบการบรรยาย

1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนนำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ด้านประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด

อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตเหตุการณ์เพื่อประกอบการบรรยาย

1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาขั้นตอนของกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนโดยชุมชน ประกอบด้วย ขั้นตอนการเตรียมการ ขั้นตอนการดำเนินการ และขั้นตอนการประเมินการบรรลุเป้าหมาย ศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตเหตุการณ์เพื่อประกอบการบรรยาย

1.3.1 ข้อมูลเกี่ยวกับอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาถึงปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตเหตุการณ์เพื่อประกอบการบรรยาย

1.3.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้ามาสนับสนุนหรือทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริม โครงการต่างๆของภาครัฐและภาคเอกชนที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตเหตุการณ์เพื่อประกอบการบรรยาย

1.4 ข้อมูลเกี่ยวกับผลที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน การได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับป่า และความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้ ดิน น้ำ ศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตเหตุการณ์เพื่อประกอบการบรรยาย

2. ข้อมูลทุติยภูมิ

ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจากเอกสาร สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ บทความวิชาการ รายงานของสถาบันต่าง ๆ ที่ได้ทำการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแหล่งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต (Internet) รวมถึงแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ เพื่อทำการศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชน ได้แก่ ประวัติชุมชน ลักษณะทั่วไป โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค สภาพทางสังคม เศรษฐกิจของชุมชน และปฏิทินชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา ประเด็นการเก็บข้อมูล รวมถึงนำไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ให้ครอบคลุมและเข้าใจประเด็นที่ศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ประชากรเป้าหมายวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเงื่อนไขพื้นที่ และเลือกประชากรกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Specified sampling) ในการศึกษาครั้งนี้แบบประชากรกลุ่มเป้าหมาย เป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 พื้นที่ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้น ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์

ส่วนที่ 2 ผู้วิจัยได้ใช้วิธีเลือกประชากรกลุ่มเป้าหมาย แบบเจาะจง (Specified sampling) และกลุ่มประชากรเป้าหมายมีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน และมีความสนใจในการให้ข้อมูล รวมทั้งหมดจำนวน 30 คน โดยจะจำแนกประชากรกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 5 คน คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 5 คน กลุ่มองค์กรชุมชน จำนวน 2 คน ผู้สูงอายุ จำนวน 2 คน พระสงฆ์ จำนวน 2 รูป รวมจำนวน 16 คน

2) สมาชิกชุมชนที่มีส่วนร่วม และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จำนวน 14 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ผู้ศึกษาจะใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบไม่มีโครงสร้างตามประเด็นในกรอบการวิจัย แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์แบบพูดคุย คำถามยืดหยุ่น คำเปิดกว้างไม่เป็นทางการ โดยใช้คำถามแบบนำสัมภาษณ์ที่กำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าอย่างคร่าว ๆ โดยครอบคลุมประเด็นการศึกษาตามกรอบและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งคำถามอาจจะมีการปรับเปลี่ยนประเด็นไปตามสถานการณ์ และนำแบบบันทึกการสัมภาษณ์ที่ผู้เชี่ยวชาญเห็นชอบแล้วไปทดลองทำการสัมภาษณ์กับประชากรกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 2 ท่าน เพื่อทดสอบความเหมาะสมของแบบสัมภาษณ์ ซึ่งจะศึกษาประเด็นตามกรอบแนวคิด ดังนี้

1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทป่าชุมชน ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็น ดังนี้

1.1.1 ประวัติป่าชุมชน

1.1.2 แผนที่ป่าชุมชน

1.1.3 พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าชุมชน

1.1.4 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

1.1.5 ระเบียบ กฎ กติกา

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ชุมชนนำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็น ดังนี้

1.2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ที่ชุมชนนำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

1.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม

1.3 กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็น ดังนี้

1.3.1 ขั้นตอนการเตรียมการ ขั้นตอนการดำเนินการ และขั้นตอนการประเมินการบรรลุเป้าหมาย

1.3.2 อุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

1.3.3 โครงการต่างๆ ของภาครัฐและภาคเอกชนที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

1.4 ผลที่ได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

2. แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาจะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในส่วนของการทำงานกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน การประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับป่าของชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติร่วมกันมาอย่างช้านาน ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

3. แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ศึกษาสังเกตและจดบันทึกปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ในส่วนของสภาพทั่วไปของชุมชน สภาพป่าชุมชน การประกอบอาชีพ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน รวมถึงสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามีวิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ การศึกษาข้อมูลทฤษฎี ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีผู้รวบรวมและจัดเก็บไว้แล้วในรูปแบบต่าง ๆ และข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่สังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยมีประเด็นการศึกษา ดังนี้

1. การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ

ผู้ศึกษาลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย และลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์และเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อบันทึกปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ดังนี้

1.1 การสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ตามแบบนำสัมภาษณ์ในเนื้อหา ดังนี้

1.1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน ที่เกี่ยวกับ ประวัติป่าชุมชน แผนที่ป่าชุมชน พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ระเบียบ กฎ กติกา

1.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ชุมชนนำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1.3 กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ ประกอบด้วย ขั้นตอนการเตรียมการ ขั้นตอนการดำเนินการ และขั้นตอนการประเมินการบรรลุเป้าหมาย

1.1.3.1 อุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

1.1.3.2 โครงการต่างๆ ของภาครัฐและภาคเอกชนที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

1.1.4 ผลที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการใช้อย่างบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้ศึกษาจะเข้าร่วมทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อทำความเข้าใจ และจดบันทึกปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดการทำกิจกรรมของชุมชน

1.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการใช้แบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้ทำการสังเกตการณ์ดำรงชีวิตของชุมชน สภาพทางสังคม เศรษฐกิจชุมชน การประกอบอาชีพ ตลอดจนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้

2. การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ

ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมจากเอกสาร สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ บทความวิชาการ รายงานของสถาบันต่าง ๆ ที่ได้ทำการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแหล่งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต (Internet) รวมถึงแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชน ประวัติชุมชน ลักษณะทั่วไป โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค สภาพทางสังคม เศรษฐกิจของชุมชน และปฏิทินชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

3. เก็บรวบรวมข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้ทั้งข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการลงพื้นที่มารวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ข้อมูล และเขียนบรรยาย เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

4. ตรวจสอบข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้รวบรวมมาตรวจสอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ ตรงตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หากพบว่าข้อมูลยังมีขาดตกบกพร่องในประเด็นใด ประเด็นหนึ่ง ผู้ศึกษาจะได้ลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูลในส่วนนั้น โดยผู้ศึกษาจะเลือกสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายที่มีความเชี่ยวชาญในประเด็นดังกล่าว เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครอบคลุมตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะมุ่งพรรณนาและอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ เป็นสำคัญ โดยจะวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและบทสัมภาษณ์จากกลุ่มประชากรและประชากรกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด นำข้อมูลที่ได้มาแยกแยะ จัดลำดับหมวดหมู่ และจัดลำดับความสำคัญของข้อมูล แล้วเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลสุดท้ายจึงนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้อง

6. การนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอผลการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษานำเสนอโดยการเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ใน การศึกษาครั้งนี้ รวมทั้งอ้างอิงข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการศึกษาจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง การสังเกต และการสัมภาษณ์จากกลุ่มประชากรและประชากรกลุ่มเป้าหมาย

สถานที่ในการวิจัย

การศึกษานี้ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอพร้าว มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านป่าห้า หมู่ที่ 5 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านแม่สายป่าเมียง หมู่ที่ 7 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัด เชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ เส้นทางสันทราย – พร้าว ที่เลียบแนวเส้นแบ่งเขต ระหว่างอำเภอ พร้าว กับ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านปางแฟน ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้มีระยะเวลาการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 – เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2560

ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ขั้นตอน	เดือน																			
	ก.พ. 59	มี.ค. 59	เม.ย. 59	พ.ค. 59	มิ.ย. 59	ก.ค. 59	ส.ค. 59	ก.ย. 59	ต.ค. 59	พ.ย. 59	ธ.ค. 59	ม.ค. 60	ก.พ. 60	มี.ค. 60	เม.ย. 60	พ.ค. 60				
1. เสนอหัวข้องานวิจัย	←			→																
2. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง					←				→											
3. ออกแบบการวิจัย									←			→								
4. เสนอขอสอบโครง ร่างงานวิจัย												←		→						
5. ออกแบบเครื่องมือ												←		→						
6. เก็บและรวบรวม ข้อมูล													←		→					
7. วิเคราะห์ข้อมูล															←		→			
8. สรุปผลและ เขียน รายงาน																←		→		
9. สอบวิทยานิพนธ์																	←		→	

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาจากการสัมภาษณ์จากบทสัมภาษณ์ โดยการเก็บข้อมูลจากผู้นำชุมชน และสมาชิกชุมชนที่มีส่วนร่วมและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ข้อมูลจากการสังเกตการณ์ และข้อมูลบางส่วนศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ ผลการศึกษานี้สามารถแยกตามขอบเขตของเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) ส่วนบริบทชุมชนและป่าชุมชน 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนนำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน 3) กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. บริบทชุมชนและป่าชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในส่วนนี้ เพื่อทำความเข้าใจชุมชนบ้านหลวง โดยการศึกษาบริบทชุมชนนั้นผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้ผลการศึกษา ดังนี้

1.1 ประวัติชุมชน

จากการศึกษาจากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน พบว่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมานานจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และคำบอกเล่าที่สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน สามารถแบ่งยุคสมัยเกี่ยวกับชุมชนบ้านหลวง ได้เป็น 9 ยุคสมัย ดังนี้ 1) สมัยก่อนประวัติศาสตร์และก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่ 2) สมัยพญามังรายมหาราช 3) สมัยพญาเกือนาธรรมมิกราช 4) สมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล 5) สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามอินโดจีน 6) สมัยการสร้างเส้นทางคมนาคมสู่ตัวเมืองเชียงใหม่ 7) สมัยเริ่มติดตั้งระบบไฟฟ้าภายในตำบลโหล่งขอด และ 8) สมัยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุดอยเวียงชัยมงคล ดังนี้ (พระพิทักษณ เสฏฐโฐ(คุณเศรษฐ), 2552, หน้า 12-33)

1) สมัยก่อนประวัติศาสตร์และก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่ จากการค้นพบโบราณวัตถุ สันนิษฐานว่า ชุมชนบ้านหลวงได้ตั้งมาก่อนพญามังรายจะสร้างเมืองพร้าว ในปี พ.ศ.1824 จากการค้นพบขวานหินโบราณ หรือเสียมคุ่น (ภาษาถิ่น) มีอายุราว 1,500 – 5,000 ปี ล่วงมาแล้ว โดยคาดว่าคนในยุคสมัยนั้นมีการดำรงชีวิตแบบเร่ร่อน หาของป่าล่าสัตว์ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนั้นเป็นหุบเขาสลับซับซ้อน น่าจะเป็นป่าใหญ่มาตั้งแต่เดิม มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งอาหาร และแหล่งต้นน้ำลำธาร จึงเป็นที่อยู่ของมนุษย์ในสมัยนั้น

2) สมัยพญามังรายมหาราช จากข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของ พระครูวรรณวิวัฒน์ ดร.ได้ศึกษาพบว่า จากหลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของอำเภอพร้าวที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหลวง เนื่องด้วยการเดินทางของพญามังรายต้องผ่านชุมชนบ้านหลวงจึงจะเข้าสู่ทางเชียงราย ซึ่งมีหลักฐานที่ค้นพบ คือ วัดร้างและชุมชนโบราณ พระพุทธรูปศิลปะล้านนา ยุคต้น นอกจากนี้ยังค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายแห่งในชุมชนบ้านหลวง ได้แก่ ดงไม้แดง พบก้อนอิฐขนาดใหญ่เป็นบริเวณกว้าง ขุดพบฐานพระพุทธรูปเชียงแสนสิ่งหนึ่ง, หุ่นบ้านห่าง พบฐานวิหารและก้อนอิฐจำนวนมาก ขุดพบพระพุทธรูปยืนศิลปะล้านนา ยุคต้น, หุ่นปูนพบก้อนอิฐขนาดใหญ่เป็นบริเวณกว้าง ในอดีตชาวบ้านเคยพบพระพุทธรูปหน้าตัก 5-9 นิ้ว เป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบันไม่เหลือหลักฐานแล้ว, หุ่นก้านไฟ พบฐานก่อด้วยอิฐ สมัยโบราณเล่าสืบต่อกันมาว่า ใช้เป็นที่จุดบั้งไฟในสมัยก่อน, หนองฆ้องคำ พบพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านนา 1 องค์, ห้วยปู้แกง พบซากก้อนอิฐ, ห้วยทุ่งนาม พบซากก้อนอิฐและพระพุทธรูป 1 องค์, หุ่นเก้านาน พบซากก้อนอิฐ และคอยเวียง หรือวัดพระธาตุคอยเวียงชัยมงคลในปัจจุบัน พบพระธาตุฐานวิหาร และ โบราณวัตถุหลายประการ

3) สมัยพญาเกื่อนาธรรมมิกราช จากข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของ พระครูวรรณวิวัฒน์ ดร.ได้ศึกษาพบว่า พญาเกื่อนาธรรมมิกราชได้เสด็จขึ้นมาเมืองพร้าว เมื่อปี พ.ศ.1928 ได้ทรงแะพักที่พบวัดพระธาตุคอยเวียงชัยมงคล และมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุคอยเวียงชัยมงคลด้วย เพราะค้นพบตัวอักษรฝักขาม และพระพุทธรูปบริเวณวัดร้างใกล้วัดฯ

4) สมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ.2402 นายบุญมา ชาวบ้านแจ่งหัวรินเมืองเชียงใหม่ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น แคว้น หรือผู้ปกครองสูงสุดของเมืองพร้าวในสมัยนั้น ต่อมาปี พ.ศ.2404 แคว้นบุญมาได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ลำดับที่ 6 ให้เป็น พญาเจื่อนเมือง ส่วนการปกครองชุมชนบ้านหลวง ตามหลักฐานพบว่า มีหัวหน้าปกครองชุมชน ซึ่งสามารถรวบรวมรายนามได้ ดังนี้ 1) ท้าวคำปิง (บ้านหลวง) 2) ท้าวพินิจ (บ้านทุ่งแดง) 3) พญาคำ (บ้านนาเม็ง) 4) หมื่นแสวง (บ้านป่าแดง) 5) หมื่นปลื้ม (บ้านนาเม็ง) 6) แสนแอ (บ้านหลวง) ปกครองบ้านตอก และแก่น้อย

พรหม ปกครองบ้านเหนือ 7) แสนสุรินทร์ (บ้านป่าห้าว) วิทยานามทั้ง 7 คือ ผู้ที่ทางการได้แต่งตั้งให้ได้รับบรรดาศักดิ์ หลังจากนั้นการปกครองได้แยกตามหมู่บ้าน โดยอาจได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือชาวบ้านเรียกว่าแก่บ้าน (ภาษาถิ่น) ตามมติของสังคม โดยชุมชนบ้านหลวงได้รับการแต่งตั้งตามรายชื่อ ดังนี้ 1) แก่โอด มหารวรรณ์ (ปกครองบ้านตอก) 2) แก่ต้อ (ปกครองบ้านเหนือ) 3) แก่เจียว (ปกครองบ้านเหนือ) 4) แก่ปิ่น (ปกครองบ้านเหนือ) 5) แก่น้อยอ้าย (ปกครองบ้านเหนือ) 6) แก่ตั้น 7) แก่น้อย มหารวรรณ์ 8) แก่ตั้น 9) แก่น้อยมา มหารวรรณ์ 10) แก่มี๊ะ มหารวรรณ์ (สองสมัย) 11) กำนันสนิท อินทพันธุ์ 12) กำนันยุทธ จันตา 13) กำนันพรหม มหารวรรณ์ 14) กำนันเกษม มหารวรรณ์ 15) กำนันคนัยเทพ ดวงบาล 16) กำนันอินแก้ว สมพันธ์ 17) ผู้ใหญ่บ้านไวพจน์ มหาวัน และ 18) ผู้ใหญ่บ้านยงยุทธ ศรีออน (ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน)

5) สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามอินโดจีน ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวบ้านชุมชนบ้านหลวงได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก เพราะผู้ชายถูกเกณฑ์ไปเป็นลูกหาบของทหารญี่ปุ่น เดินทางไปอำเภอปาย และอำเภอเวียงแหง ให้ร่วมขุดถนน หาของ และนำลื้อวัวไปช่วยลากข้าวสาร ส่วนทางอำเภอได้แจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศให้ชาวบ้านนำไม้ไผ่มาทำหลาว (รูปร่างคล้ายหอก) นำไปปักไว้ให้ทั่วหมู่บ้าน และกลางทุ่งนา เพื่อป้องกันทหารโคตรมลงมา นอกจากนี้ให้ชาวบ้านช่วยกันขุดหลุมเพื่อใช้เป็นที่พักภัยจากเครื่องบินปล่อยระเบิด ซึ่งบินผ่านหมู่บ้านช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ 50-100 ลำ ทำให้ชาวบ้านเกิดอาการหวาดกลัวจนไม่กล้าออกมาทำมาหากิน ทำให้เป็นยุคข้าวยากหมากแพง เช่น เกลือหายาก พริกแห้งซื้อขายเม็ดละ 1 บาท ต้องใช้ขานแทนพริกเวลาทำอาหาร ข้าวสารซื้อขายลิตรละ 1 แแถบ (เงินอินเดียออกโดยรัฐบาลอังกฤษสมัยปกครองอินเดีย) และสมัยสงครามอินโดจีน ทางอำเภอได้เกณฑ์หัวหน้าครอบครัวทุกคนครอบครัวไปตัดไม้ไผ่ที่เมืองยอน เมืองสาด ประเทศพม่า ให้ได้คนละ 100 เล่ม ตัดเสร็จนำไม้ไผ่ลอยจากแม่น้ำกกสู่น้ำโขง ในสงครามครั้งนี้ชาวบ้านชุมชนบ้านหลวงถูกเลือกไปรบ 1 คน คือ พ่ออ้าย อุดม (พ่ออ้ายเหล็ก) หลังจากกลับจากสงครามได้รับเหรียญกล้าหาญ 2 เหรียญ

6) สมัยการสร้างทางคมนาคมสู่ตัวเมืองเชียงใหม่ ถนนสายหลัก เชียงใหม่-พร้าว เป็นเส้นทางสายหลักเข้าสู่ตัวเมืองเชียงใหม่และอำเภอพร้าว เป็นระยะทางประมาณ 98 กิโลเมตร ตัดผ่านทางเข้าชุมชนบ้านหลวง กิโลเมตรที่ 61 ตลอดระยะเวลาการสร้างถนนสายสำคัญ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1) กรมโยธา 2) นายอำเภอขุนวิสัย นครกุล 3) สมัยสร้างต่อจากยุคขุนวิสัย นครกุล ดังนี้

ยุคที่ 1 เริ่มจากกรมโยธา ในสมัยนั้นเริ่มสร้างจากอำเภอสันทราย แต่เดิมเป็นเส้นทางเกวียน เมื่ออำเภอพร้าวเริ่มมีการติดต่อค้าขายกับคนจีนในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 การขนส่งใช้วิธีการแบก หาม วัวต่าง ม้าต่าง เกวียน และแพ ในสมัยนี้การสร้างเส้นทางยังไม่แล้วเสร็จ

ยุคที่ 2 ยุคนายอำเภอขุนวิสัย นรคุป นายอำเภอพร้าวในสมัยนั้น (พ.ศ.2478-2480) ร่วมกับกรมทางหลวงกลับมาสร้างถนนอีกครั้ง นอกจากการค้าขายแล้ว การสาธารณสุข และ การศึกษาก็เป็นสิ่งจำเป็น ที่ต้องมีการติดต่อสื่อสารกัน เริ่มมีการขนส่งด้วยรถยนต์ ต่อมาในปี พ.ศ.2480 การสร้างถนนสายใต้จากอำเภอแม่ปิ้งและตำบลโหล่งขอด จรดอำเภอสันทราย โดยผ่านอุปสรรคในการสร้าง คือ คอยสูง และเหว เส้นทางเป็นถนนลูกรังไม่สมบูรณ์ มีรถวิ่งจากเชียงใหม่ เข้าสู่ชุมชนบ้านหลวงเป็นครั้งแรก 2 คัน คือ รถของนายธรรม 1 คัน และรถของนายสังเวียน 1 คัน ที่เดินทางเข้ามาทำการค้าขาย นอกจากนี้ชาวบ้านใช้เส้นทางนี้เป็นเส้นทางเดินเกวียนติดต่อค้าขาย กับอำเภอแม่แตง

ยุคที่ 3 ในปี พ.ศ.2509 มีการพัฒนาปรับปรุงถนนสายแม่โจ้ อำเภอสันทราย โดย พ.ต.อ.นิรันดร ชัยนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ในสมัยนั้น ได้ของบประมาณจาก คณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือ เนื่องจากเห็นว่าเป็นระยะทางระหว่างสองข้างทางของถนนสายนี้มีความหนาแน่นของบ้านเรือนเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีระยะทางใกล้กว่าถนนสายพร้าว-ปิงโค้ง อำเภอเชียงดาว ซึ่งเป็นเส้นทางติดต่อกับอำเภอพร้าวอีกเส้นทางหนึ่ง ต่อมาในปี พ.ศ.2517 มีบริษัท อิตาลีเข้ามาสร้างถนนต่อจนสำเร็จ โดยมีการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ.2522 มีบริษัท เติร์ดประจักษ์พาณิชย์ รับ-ส่งผู้โดยสารจากอำเภอพร้าวเข้าสู่ตัวเมืองเชียงใหม่ โดยนำรถมาวิ่ง 2 ประเภท คือ รถเมล์แบบเก่า และรถกระบะ (รถคอกหมู)

7) สมัยเริ่มติดตั้งระบบไฟฟ้าภายในตำบลโหล่งขอด ในปี พ.ศ.2524 นายเจริญ เชาว์ประยูร ส.ส.เชียงใหม่ในสมัยนั้นได้ประชุมชมกับชาวบ้าน เพื่อเสนอโครงการการติดตั้งไฟฟ้าพลังน้ำ โดยขอแรงงานจากชาวบ้านและกล่าวถึงประโยชน์ที่จะได้รับ ได้แก่ ชาวบ้านมีไฟฟ้าใช้ในราคาถูกลง เงินรายได้ที่จัดเก็บมีส่วนแบ่ง 70 % เพื่อนำมาพัฒนาท้องถิ่น และให้สภาตำบลดำเนินการบริหารจัดการเอง ในปี พ.ศ.2525 ได้เริ่มดำเนินการตามโครงการไฟฟ้าพลังน้ำ โดยมีนายสนิท อินทพันธ์ เป็นกำนันในสมัยนั้น ต่อมาในปี พ.ศ.2526 นายยุทธ จันดา เข้ามาดำรงตำแหน่งกำนัน การดำเนินการตามโครงการฯ เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ปลายปีเดียวกันการดำเนินการในส่วนของ ห้วยแม่ปุย สำเร็จด้วยแรงของชาวบ้าน ในสมัยนั้นชาวบ้านออกค่าเสาไฟฟ้า หลังคาละ 242 บาท หม้อแปลง 750 บาท ส่วนค่าติดตั้งภายในการไฟฟ้าฝ่ายผลิตเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีนายสุเทพ (ไม่ทราบนามสกุล) เป็นนายช่างใหญ่รับผิดชอบดูแลระบบ และมีนายแสวง หัวเสือ เป็นหัวหน้าหน่วยควบคุมอยู่ประจำบ้านหลวง แต่ไฟฟ้าที่ผลิตได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้าน ภายหลังจึงได้ทำการติดตั้งเครื่องผลิตกระแสไฟฟ้าเพิ่มที่แม่ขอด 1 เครื่อง โดยคิดค่าไฟฟ้าตาม มิเตอร์ หน่วยละ 2 บาท ต้นปี พ.ศ.2527 นายประเวทย์ ปฎิวัดชีวัน ครูใหญ่โรงเรียนบ้านทุ่งแดง พร้อมด้วยนายเฉลิม โชติกสวัสดิ์ สจ.พร้าว และนายอินเหลง ณะสาร ผู้ใหญ่บ้านบ้านป่าห่า ได้ไป

ติดต่อทำเรื่องขอขยายไฟฟ้าส่วนภูมิภาคกับนายมีชัย (ไม่ทราบนามสกุล) หัวหน้าฝ่ายขยายเขตบริการของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคที่สำนักงานใหญ่หนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปีเดียวกันมีการประชุมเพื่อชี้แจงเรื่องค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมอีก 30 % สำหรับผู้ขอใช้บริการที่อยู่นอกเขตพื้นที่เสาไฟฟ้าผ่าน โดยในส่วนของชุมชนบ้านหลวงคิดเป็นเงินจำนวน 185,000 บาท คิดหลังคาเรือนละ 400 บาท หัวหน้าหมวดเป็นผู้ดำเนินการเก็บรวบรวม สามารถผ่อนจ่ายได้ไม่จำกัดจำนวนเงินแต่ให้ครบภายใน ปี 2527 โดยแต่ตั้งคณะกรรมการในที่ประชุม ได้แก่ นายประเวทย์ ปฏิวัติชีวิน ประธานกรรมการ นายตา ผิวใส รองประธานกรรมการ และนายมณีสร์ ชัดินา กรรมการและเหรัญญิก ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 การดำเนินการขอใช้ไฟฟ้าส่วนภูมิภาคไม่สามารถดำเนินการต่อได้ นายประเวทย์ ปฏิวัติชีวิน จึงขอความช่วยเหลือจากนายไกรสร ตันติพงศ์ สส.จังหวัดเชียงใหม่ในสมัยนั้น จึงสามารถดำเนินการต่อได้ อีกทั้งได้จัดของงบประมาณในการดำเนินการต่อโดยชาวบ้านไม่ต้องจ่ายสบทบ ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ประมาณเดือนตุลาคม มีการดำเนินการเดินสายไฟฟ้าภายในบ้าน เพื่อติดตั้งระบบไฟฟ้าของแต่ละหลังคาเรือน กระทั่งทยอยติดตั้งจนครบทั้งตำบลโหล่งขอด

8) สมัยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล ในวันที่ 17 เดือน เมษายน พ.ศ. 2546 พระครูวรธรรมวิวัฒน์ คร. ได้ค้นพบและเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์สร้างวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล ตลอดจนสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ถวายไว้ในบวรพระพุทธศาสนา เป็นที่สักการบูชา ศูนย์กลางการศึกษา ตลอดจนเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาประจำตำบลโหล่งขอด

1.2 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

บ้านหลวง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือติดกับ บ้านป่าห้า ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตกติดกับ ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออกติดกับ ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ทิศใต้ติดกับ อำเภอคอกยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

พื้นที่ชุมชนบ้านหลวงมีขนาดใหญ่ ตลอดจนมีพื้นที่ทำการเกษตรที่ใหญ่ และมีจำนวนประชากรมากที่สุดในตำบลโหล่งขอด ชุมชนบ้านหลวงอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ระยะทาง 65 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 1001 (กม.61)

ลักษณะภูมิประเทศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400-1,718 เมตร มีลำน้ำดังต่อไปนี้ไหลผ่านชุมชน ได้แก่ ลำน้ำแม่ต้ายละ ลำน้ำห้วยทุ่งหนาม ลำน้ำห้วยหนองผ้องคำ

ลำน้ำห้วยหอย ลำน้ำห้วยทุ่งป่าแถม และลำน้ำห้วยคั่ง ซึ่งไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล และแม่น้ำปิงตอนบน

ลักษณะภูมิอากาศ แบ่งออกเป็น 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน-เดือนตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์ และฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม-เดือนพฤษภาคม

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ป่าอยู่ในความรับผิดชอบของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา จากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ สามารถแบ่งเขตป่าได้อย่างหลากหลาย ซึ่งสังคมพืชที่พบ (อุทยานแห่งชาติศรีลานนา, 2555, ออนไลน์) ประกอบด้วย

ป่าเต็งรัง มีพันธุ์ไม้และพันธุ์พืชที่ปกคลุมพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติมากที่สุด กระจายอยู่ในพื้นที่ ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 200-1,200 เมตร และในระดับ 800-1,200 เมตร จะพบสนสองใบและสนสามใบขึ้นปะปนกับป่าเต็งรัง พันธุ์ไม้ที่พบได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง รักใหญ่ เคาะ ก่อแพะ หม้อดหลวง ฯลฯ พืชพื้นล่างได้แก่ กระจงแดง เครือข้างครั่ง พอค้าตีเมีย ย่านลิเภา เฟินก้านดำ มะแฮะนาก เขิงแข้งม้า เครือเดา เอื้องสาย เอื้องผา และเอื้องม้าวัง เป็นต้น

ป่าเบญจพรรณ พบอยู่ตามพื้นที่หุบเขาหรือริมห้วย พันธุ์ไม้ที่พบได้แก่ สัก มะแฟน รกฟ้า ตะคร้อ แดงใจ เครือไทร เปล้าหลวง ตะแบกใหญ่ ปอຍาบ ไม้ซาง ไม้ข้าวหลาม ไม้บงป่า ไม้ไร่ และไม้รวก ฯลฯ พืชพื้นล่างได้แก่ ขมิ้นป่า เฟิน ว่านสากเหล็ก เองหมายนา บุกกางกอก เป็นต้น

ป่าดิบแล้ง พบขึ้นอยู่ตามร่องห้วยและหุบเขาที่ขึ้นอยู่ตลอดปี พันธุ์ไม้ที่พบได้แก่ ยางแดง มะเฒ่าสาย ตะแบกเปลือกบาง มะตาด คำดง เลือดควายใบใหญ่ ไม้หอบ ไม้หก ต้าว ฯลฯ พืชพื้นล่างได้แก่ เครือไทร ก้าวเครือ หนามปู่ย่า เครือพันช้าย เครือนมวัว หยิ่งสมุทร หวาย ข่าป่า เป็นต้น

ป่าสนเขา พบตามสันเขาที่ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล 800 เมตรขึ้นไป พันธุ์ไม้ที่พบได้แก่ สนสองใบ สนสามใบ คาวราช ก่อหมาก มะม่วงหาวแมลงวัน ส้มปี้ แข็งกวาง ฯลฯ พืชพื้นล่างได้แก่ อ้อหลวง หนาดคำ ย่านลิเภา เฟินก้านดำ เป็นต้น

ป่าดิบเขา ขึ้นปกคลุมพื้นที่ชุ่มชื้นและเย็นตามยอดเขาที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000 เมตรขึ้นไป พันธุ์ไม้ที่พบได้แก่ ทะโล้ ก้ายาน หน่วยนกุ่ม มะห้ำ รักเขา มันปลา ก่อพวง ก่อขาว มะขามแป ฯลฯ พืชพื้นล่างได้แก่ กระจงแดง เครือข้างครั่ง พอค้าตีเมีย ย่านลิเภา เฟินก้านดำ มะแฮะนาก และหญ้าต่าง ๆ เป็นต้น

ชุมชนบ้านหลวงมีการแบ่งเขตป่า ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ และป่าชุมชน ในส่วนของป่าสงวนเป็นพื้นที่รับผิดชอบของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา ป่าอนุรักษ์เป็นพื้นที่รับผิดชอบของชุมชนร่วมกับอุทยานแห่งชาติศรีลานนา และป่าชุมชนเป็นพื้นที่รับผิดชอบของ

ทุกคนในชุมชน คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ เช่น การหาอาหาร เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ เก็บพืชผักต่าง ๆ ที่ขึ้นตามป่า การตัดไม้มาสร้างบ้าน แต่ต้องเป็นไปตามกฎกติกาที่วางไว้ร่วมกัน แต่ทั้งนี้ต้องมีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูร่วมด้วย

ข้อมูลด้านป่าไม้ ป่าไม้ในชุมชนแต่เดิมแบ่งออกเป็น ป่าไม้ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา ป่าไม้เขตป่าสงวน และป่าไม้ในเขตป่าอนุรักษ์แห่งชาติ จนกระทั่งในปี 2536 ป่าไม้ในพื้นที่เขตป่าสงวนและป่าไม้ในเขตอนุรักษ์แห่งชาติ ได้มีการประกาศทับเป็นป่าไม้ของเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนาทั้งหมด สถานที่ตั้งของชุมชนมีแนวเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนาล้อมรอบทุก ๆ ด้าน ในอดีตพื้นที่ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำทางธรรมชาติของลำน้ำขอดที่ใช้หล่อเลี้ยงผู้คนและพืชผลทางการเกษตรมาช้านาน จนกระทั่งปัจจุบัน ประชากรในพื้นที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีที่ทำกินดั้งเดิมที่เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมายจำนวนน้อยไม่ถึง 1 % ของพื้นที่ทำให้ต้องมีการบุกรุกเข้าไปในเขตพื้นที่อุทยานเพื่อได้พื้นที่ทำกินใหม่ตามการเพิ่มของจำนวนประชากร หรือมีการตัดไม้มาใช้สอยในหมู่บ้านจำนวนมากยิ่งขึ้น แม้ทางอุทยานแห่งชาติศรีลานนาจะใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเข้มข้นในการจับกุมปราบปรามผู้กระทำผิดอย่างต่อเนื่องแต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากคนในท้องถิ่น และชุมชนอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ต่อมาในปี พ.ศ.2556 ได้นำแผนโหล่งขอดโมเดลกับสภาพปัญหาและแนวการพัฒนาด้านการขับเคลื่อนชุมชน เชื่อมโยงยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรอบแนวคิดปฏิบัติการศรีลานนาที่ 1/2556 ขององค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอดมาใช้ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น การออกหนังสือรับรองสิทธิ์ชุมชน (โฉนดชุมชน) การจัดการที่ดินเป็นหนังสือที่ใช้ในชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันการบุกรุกเข้าไปใช้พื้นที่ในเขตอุทยาน เป็นการบล็อกพื้นที่แบบบูรณาการ การใช้กฎกติกาชุมชน การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดในการขอคืนพื้นที่ การรื้อถอนตามมาตรา 22 รวมถึงการปลูกป่าทดแทน จนพลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งจนถึงปัจจุบัน (เมทินี น้อยเรือน และคุณฉวี กุญแจแก้ว, 2558, หน้า 89-90)

1.3 โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค

1.3.1 ที่ตั้งและเส้นทางคมนาคม

ชุมชนบ้านหลวงตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ 50190 อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ระยะทาง 65 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 1001 (กม.61) ถนนสายเชียงใหม่-พร้าว เป็นถนนลาดยาง ก่อนเข้าหมู่บ้านให้สังเกตป้ายพิทักษ์ธรรมตำบลโหล่งขอด จะตั้งอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน การเดินทางสามารถเดินทางโดยรถตู้โดยสารประจำทาง เริ่มตั้งแต่ 06.10-18.10 น. อัตราค่าเดินทาง 80 บาท ตลอดสาย และรถ 4 ล้อแดง

เริ่มตั้งแต่ 05.00-15.30 น. อัตราค่าเดินทาง 45 บาท เส้นทางคมนาคมหลักของหมู่บ้านเป็นถนนลาดยาง จำนวน 3 สาย ถนนเข้าซอยในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 7 สาย และถนนการเกษตร หรือถนนที่ชาวบ้านใช้สัญจรในการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นถนนลูกรัง จำนวน 14 สาย

1.3.2 โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค

ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน และมีไฟกึ่งติดตามถนนสายหลัก และซอยภายในชุมชน

1.3.2.1 โรงเรียนระดับประถมศึกษา ถึง มัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านหลวง ตั้งอยู่หมู่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนบ้านหลวงก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 เดือน มกราคม พ.ศ. 2473 ปัจจุบันสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่เขต 2 มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 57 คน มีบุคลากรครู จำนวน 11 คน บุคลากรช่างไม้ชั้น 4 จำนวน 2 คน โดยมี นางเกษธิญา บุญธรรม ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหลวง ในปัจจุบัน

1.3.2.2 หน่วยการเรียนรู้ชุมชนพร้าว สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ระดับปริญญาตรี จำนวน 1 แห่ง เปิดสอนหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น หน่วยการเรียนรู้ตั้งอยู่ วัดพระธาตุดอนเวียงชัยมงคล หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

1.3.2.3 ศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประจำตำบลโหล่งขอด จำนวน 1 แห่ง ศูนย์การเรียนรู้ตั้งอยู่ วัดพระธาตุคอกเวียงชัยมงคล หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

1.3.2.4 ห้องสมุดชุมชน จำนวน 2 แห่ง คือ ห้องสมุดวัดวัดพระธาตุคอกเวียงชัยมงคล และห้องสมุดบ้านหนังสือชุมชนบ้านหลวง สนับสนุนโดยการศึกษาอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (กสน.) ตั้งอยู่ คนกับดิน โฮมสเตย์ เลขที่ 207 หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

1.3.2.5 พิพิธภัณฑสถานบ้าน ภูมิปัญญาบรรพชน เขื่อนหลวงมหาวรรณ จำนวน 1 แห่ง ได้รับมอบให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จากพระครูวรวรรณวิวัฒน์ ดร. และ ค.ต. วิรัตน์ มหาวรรณ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนเพื่อให้ลูกหลานในชุมชนให้มีความตระหนักรัก ห่วงแหน และภูมิใจในมรดก ชุมชนของตน

1.3.2.6 ศูนย์การเรียนรู้เดินตามรอยเท้าพ่อ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ จำนวน 1 แห่ง เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการน้ำ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรป่าไม้

1.3.2.7 ศาสนสถาน จำนวน 3 แห่ง คือ วัดบ้านหลวง ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างวัดที่แน่ชัด ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2532 ชุมชนใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล (พระมหาธาตุเจดีย์บาร์มี 19 ยอด) เป็น โบราณสถานของอำเภอพร้าว มีอายุราว 600-700 ปี เริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งแรกเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2546 และหอเจ้านายหลวง หรือบางท้องถิ่นอาจเรียก หอเสื่อบ้าน หรือ หอพ่อบ้าน ตั้งตามความเชื่อของชาวบ้าน เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สิงสถิตดวงวิญญาณของเจ้านายหรือเทวดาที่ปกปักรักษาหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านให้อยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข

1.3.2.8 สถานีนอนามัย จำนวน 1 แห่ง คือ สถานีนอนามัยบ้านหลวง ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านหลวง เปิดทำการเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2521 ปัจจุบันมีบุคลากรประจำการ จำนวน 6 คน คือ นางสาวชนกร แสนมณี ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านหลวง นายภาคิน นันทจันทร์ นักวิชาการสาธารณสุข นางภัทรกร นันทจันทร์ เจ้าหน้าที่บริหารงานสาธารณสุข นางนิชาภา แสนมณี พนักงานกระทรวงสาธารณสุข นายชนกร โอบล้อม พนักงานทั่วไป และนางสาวอาทิตย์ยา คະເນນິล พนักงานผู้ช่วยแพทย์แผน ไทย มีเขตรับผิดชอบ 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านป่าห้า หมู่ที่ 5 บ้านหลวง หมู่ที่ 6 และบ้านแม่สายป่าเมียง หมู่ที่ 7 ตำบลโหลงขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

1.3.2.9 ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีผู้ยามพิทักษ์ธรรม จำนวน 1 แห่ง และมีกลุ่มตำรวจบ้าน จำนวน 1 กลุ่ม ซึ่งเป็นอาสาสมัครดูแลความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน

1.3.2.10 แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น มีฝายจำนวน 6 ฝาย คือ ฝายหลวง ฝายทุ่งปุย ฝายทุ่งป่าเค็ด ฝายทุ่งบ้านห้าง ฝายแม่ขอดกลาง และฝายแม่ขอดนอก (ฝายทุ่งบนคอย) อ่างเก็บน้ำ จำนวน 2 แห่ง คือ อ่างเก็บน้ำห้วยป่าไร่ และอ่างเก็บน้ำบวกรกรก ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสาธารณะใช้สำหรับการเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ และแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค จำนวน 1 แห่ง ชาวบ้านเรียก น้ำลิน

1.3.2.11 ประปาหมู่บ้าน มีจำนวน 3 แห่ง คือ ประปาโรงเรียนบ้านหลวง ประปาวัดบ้านหลวง และประปาบ้านห้วยหก มีการเก็บค่าน้ำประปา หน่วยละ 5 บาท เป็นถังแบบสูบน้ำผ่านกระบวนการกรองและนำขึ้นไปเก็บบนถังแจกจ่ายชาวบ้านเพื่อใช้สำหรับอุปโภคบริโภค นอกจากนี้แล้วส่วนใหญ่แต่ละครัวเรือนจะมีบ่อน้ำบาดาลเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค อีกทางหนึ่งด้วย

1.4 สภาพทางสังคมของชุมชน

บ้านหลวง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลโหลงขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวน 477 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด จำนวน 1,288 คน แบ่งเป็นเพศชาย จำนวน 643 คน และ

เพศหญิง จำนวน 645 คน ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นสังคมเกษตรที่ยังมีการ
 ลงแขก หรือชาวบ้านเรียก การเอามือเอารัน คือการผลัดเปลี่ยนช่วยเหลืองานซึ่งกันและกัน
 ความสัมพันธ์ในชุมชน จะอาศัยอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ การปกครองชุมชนมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ
 ชุมชน และแบ่งพื้นที่การปกครองแบบ “หมวด” โดยจะแบ่งออกเป็น 23 หมวด จากทั้งหมด
 6 หย่อมบ้าน คือ บ้านเหนือ บ้านกลาง บ้านดอย บ้านตีนป่าเหี่ยว (ป่าช้า) บ้านตก และบ้านห้วยหก
 แต่ละหมวดจะมี หัวหน้าหมวด จำนวน 1 คน ซึ่งจะช่วยเหลือดูแลหมวดและกระจายข่าวสารให้
 ทัวถึงกัน แต่ละเดือนจะมีการประชุมประจำเดือน 1 ครั้งต่อเดือน เพื่อกระจายข่าวสารการพัฒนา
 และกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนปัญหา และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน (จากการสัมภาษณ์ นายขงยุทธ
 ศรีออน, เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560)

บุคลากรด้านการปกครองชุมชนประกอบด้วย นายขงยุทธ ศรีออน
 ผู้ใหญ่บ้าน นายประเสริฐ สอนดับภัย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง นายสุทัศน์ คำมงคล ผู้ช่วย
 ผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ คณะกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วย นายเมืองเมฆ ปินตา
 นายสนั่น มหาวรรณ นายฉลวย ศรีปัญญา นายฉลอง มูลป่า นายไพโรจน์ มหาวรรณ นายถาวร
 มหาวรรณ นายสุทัศน์ คำมงคล นายสุขศรี มหาวรรณ นายชิต ศรีมัน นายอุดม สมพันธ์
 นายประดิษฐ์ เนตรสุรา นายขันแก้ว ศรีออน นางสุพรรณ มหาวรรณ นายประยูร ตาคำ และ
 นายชน สุโน ผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย นายมณิศร ชัดิน่า ค.ต.สมชาย ปินทะสาย และที่ปรึกษา
 ประกอบด้วย พระครูวรธรรมวิวัฒน์ ดร., เจ้าอาวาสวัดบ้านหลวงและวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล
 นายทรงวุฒิ นิตภักดิ์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด (จากการสัมภาษณ์ นายขงยุทธ
 ศรีออน, เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560)

การบริหารจัดการชุมชนได้แบ่งออกเป็น 23 หมวด ดังนี้ หมวดที่ 1
 นายชาคร คำแปง หมวดที่ 2 นายอุรา มหาวรรณ หมวดที่ 3 นายไพศาล รัตนัง หมวดที่ 4
 นางสาวนิรันดร์ หน่อสุพรรณ หมวดที่ 5 นายจำลอง ศรีปัญญา หมวดที่ 6 นายจรูญ ไชยเรือน
 หมวดที่ 7 นายทศพล อุ่นคำ หมวดที่ 8 นายบรรจง วงศ์เดช หมวดที่ 9 นายอินตา สุวรรณ
 หมวดที่ 10 นายบุญทรง จุฑุ หมวดที่ 11 นายสนั่น ดวงวัน หมวดที่ 12 นายอินแก้ว ศรีออน
 หมวดที่ 13 นายพงศ์กร ขอดเงิน หมวดที่ 14 นายเจริญ คำป่า หมวดที่ 15 นายคนัย มะโนจิตร
 หมวดที่ 16 นายยุทธ ละอองทุม หมวดที่ 17 นายอนันต์ พลหาญ หมวดที่ 18 นายพินิจ ผิวไส
 หมวดที่ 19 นายอารักษ์ เมืองใจ หมวดที่ 20 นางนวลไย บัวแก้วเกิด หมวดที่ 21 นายศรีทน บุญตวย
 หมวดที่ 22 นายปรีชา บรรชัช และหมวดที่ 23 นายสุทัศน์ คำมงคล (ข้อมูล ณ วันที่
 27 พฤศจิกายน 2559) (จากการสัมภาษณ์ นายประเสริฐ สอนดับภัย, เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560)

ราษฎรบ้านหลวงส่วนใหญ่ ร้อยละ 100 นับถือศาสนาพุทธ อาศัยอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ฟังพาอาศัยซึ่งกันและกัน เคารพนับถือผู้อาวุโสกว่า

ประเพณี ความเชื่อของชุมชนที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ได้จัดขึ้นในแต่ละเดือนตลอดทั้งปี ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น ประเพณีบวชลูกแก้ว (บรรพชา) ปอยเป็งขี้ตุ้เจ้า (อุปสมบท) ปอยหลวง (ทำบุญฉลองเสนาสนะ) ขึ้นพระธาตุหรือไหว้พระธาตุ (สร้างน้ำพระธาตุ) ทานสลากภัตต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า แต่ภายใต้การดำรงชีวิตในสังคมจึงมีประเพณีที่ก่อให้เกิดความหลากหลายมากขึ้น เช่น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ประเพณีเนื่องในเทศกาล ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความศรัทธา ความเคารพในผู้อาวุโส ครู อาจารย์ ตลอดจนความนิยมของคนในสังคม ดังจะเห็นได้จากในรอบปีหนึ่งๆ จะมีงานบุญประเพณี (ฮัตฮอย) ที่ยึดถือตามหลักปฏิบัติของ ประเพณีล้านนาไทยในแต่ละเดือน เรียกว่า ประเพณี 12 เดือน ซึ่งในแต่ละเดือนจะมีการจัดงานหรือเทศกาลงานบุญ ประเพณีต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย อีกด้านหนึ่ง คือ ความเชื่อของชุมชน เรื่องผี เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ยังคงปรากฏอยู่ในประเพณีบางอย่าง เช่น ประเพณีเลี้ยงผีฝาย ผีขุนน้ำ ประเพณีไหว้ผีปู่ย่า ประเพณีเลี้ยงผีเจ้านายหลวง ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ยังคงการเคารพต่อผีที่มีอยู่ทั่วไป เช่น เมื่อเวลาที่ต้องเข้าไปหาอาหารหรือต้องการค้างพักแรมอยู่ในป่า จะต้องทำการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางเสมอ เวลาที่จะกินข้าวในป่าก็จะแบ่งอาหารให้เจ้าที่เจ้าทางก่อนด้วยเช่นกัน เป็นข้อปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ (อ้างถึงใน พระพิทักษ์ ฤกษ์ (คุณเศรษฐ), 2552, หน้า 49) จากการสังเกต จะเห็นว่าวิถีชีวิตชุมชนส่วนหนึ่งอิงอยู่กับศาสนา และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่ยึดเหนี่ยวชุมชนเข้าด้วยกันให้เป็นปึกแผ่น และยังแฝงการอนุรักษ์ธรรมชาติเข้าด้วยกัน

1.5 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

อาชีพและเศรษฐกิจของชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ในรอบปีจะมีการปลูกการปลูกข้าว ช่วงเดือนกรกฎาคม-พฤศจิกายน ปลูกมันฝรั่ง ช่วงเดือนพฤศจิกายน-มีนาคม ปลูกข้าวโพด ช่วงเดือนมีนาคม-กรกฎาคม นอกจากนี้มีพืชเศรษฐกิจประเภทไม้ผลยืนต้น ได้แก่ มะม่วง ลำไย และไม้สัก เป็นต้น ทั้งนี้เกษตรกรบางรายอาจจะปลูกพืชที่แตกต่างออกไป เช่น หอมแดง กระเทียม ยาสูบ พืชตระกูลถั่ว ดอกบัวสวรรค์ เสาวรส และผักต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ ประชาชนในชุมชนยังมีศักยภาพในอาชีพด้านอื่น ๆ อีก ได้แก่ งานเย็บปัก งานจักสาน งานแกะสลัก งานประดิษฐ์ไม้ดอกไม้ประดับ งานสถาปัตยกรรม และประติมากรรม เป็นต้น (พระพิทักษ์ ฤกษ์ (คุณเศรษฐ), 2552, หน้า 55-56)

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ในปัจจุบันประชากรยังมีศักยภาพในการประกอบอาชีพ โฮมเบเกอรี่ แหล่งท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชน และการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตร อาทิ น้ำเสาวรส น้ำมะม่วง ผลิตภัณฑ์มะม่วงอบแห้ง มันฝรั่งทอดกรอบ เป็นต้น ซึ่งเป็นธุรกิจครัวเรือนโดยนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างมูลค่าเพิ่ม และนำไปจัดจำหน่ายทั้งตลาดในชุมชน และภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังมีการทำเกษตรอินทรีย์ควบคู่กันไปด้วย (มานิต บรรณชัย, วันที่ 20 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

รายได้ของประชาชนหมู่บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่น้อยกว่า 40,000 บาท รองลงมา คือ 40,001-80,000 บาท 80,001-120,000 บาท และมากกว่า 120,001 บาท ตามลำดับ โดยรายได้ส่วนใหญ่มาจากการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก (เมทินี น้อยเรือน และคุณฉวี กุญแจแก้ว, 2558, หน้า 38) ประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ย 40,000 บาทต่อปี

แหล่งเงินเชื่อของประชาชนหมู่บ้านหลวง ส่วนใหญ่มาจากธนาคารหมู่บ้าน หรือสถาบันการเงินชุมชนบ้านหลวง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) กองทุนเงินล้านหมู่บ้านหลวง ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมาจากญาติพี่น้อง กลุ่มออมทรัพย์/สัจจะออมทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ครู เงินประกันชีวิต ธนาคารออมสิน และจากเงินกู้ยืมในระบบประชาชนส่วนใหญ่กู้ยืมใช้เพื่อการลงทุนในการทำเกษตร รองลงมาใช้ในการซื้อยานพาหนะและการศึกษาของบุตร (เมทินี น้อยเรือน และคุณฉวี กุญแจแก้ว, 2558, หน้า 41-42)

แหล่งเงินออมของประชาชนบ้านหลวง ส่วนใหญ่จะเอาไปออมธนาคารหมู่บ้าน หรือสถาบันการเงินชุมชนบ้านหลวง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และธนาคารออมสิน ตามลำดับ นอกจากนี้ยังนำไปฝากไว้กับกลุ่มออมทรัพย์/กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ สหกรณ์การเกษตร กองทุนเงินล้าน และกองทุนสวัสดิการชุมชนประจำตำบลโหล่งขอด (เมทินี น้อยเรือน และคุณฉวี กุญแจแก้ว, 2558, หน้า 44)

สถาบันการเงินชุมชนบ้านหลวง ได้รับการส่งเสริมจากโครงการคลินิกเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพ เชียงใหม่ ภายใต้โครงการคลินิกเทคโนโลยีเคลื่อนที่เมื่อปี พ.ศ. 2549 โดยสนับสนุนงบประมาณจากสำนักส่งเสริมและถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อยกระดับกองทุนหมู่บ้านบ้านหลวงให้มีสถานะเป็นสถาบันการเงินชุมชนตามนโยบายของรัฐ เปิดทำการครั้งแรกในวันที่ 13 ตุลาคม 2549 โดยได้รับการพัฒนาระบบการจัดการจากคณาจารย์ นักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพ เชียงใหม่ ต่อมาในปี 2556 ได้มีการลงทุนซื้อที่ดินและสำนักงาน ซึ่งเป็นที่มาของการเปิดสถาบันการเงินชุมชนบ้านหลวงอย่างเป็นทางการ

ในวันที่ 9 มกราคม 2557 ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 26 ล้านบาท แบ่งเป็นหุ้น 3 ล้านบาท เงินสะสมสะสมทรัพย์ 2 ล้านบาท เงินฝากเพื่อเรียก 11 ล้านบาท เงินฝากประจำ 10 ล้านบาท ที่ดินและสิ่งก่อสร้าง 4 ล้านบาท โดยมีธุรกรรมและกิจกรรมดำเนินการ ดังนี้ 1) การส่งเสริมการออม 2) การให้บริการรับฝาก ถอน เงิน 3) การให้สินเชื่อแก่สมาชิก 4) การให้เงินสวัสดิการแก่สมาชิก 5) การสนับสนุนกิจกรรมในชุมชน(เมทีนี น้อยเรื่อน และคุยณี กุยก้าว, 2558, หน้า 45-47)

1.6 ปฏิทินชุมชน

ตารางที่ 4.1 ปฏิทินชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่

ตารางแสดงการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีตลอดปี ของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

เดือน	การนับเดือนแบบภาคเหนือ	ประเพณี	หมายเหตุ
มกราคม	เดือน 4 เหนือ	-ประเพณีทานขันข้าวแด่ญาติผู้เฒ่าผู้แก่ -ประเพณีทานหัว (พิน) หิงหนาวพระเจ้า (ถวายพินสำหรับจุดไฟผิงในช่วงฤดูหนาว) -ประเพณีทานข้าวใหม่แด่พระสงฆ์ -ประเพณีทานข้าวสันบาตรหรือเจดีย์ ข้าวเปลือก เจดีย์ข้าวสาร -ประเพณีถวายข้าวมรุปายาส	
กุมภาพันธ์	เดือน 5 เหนือ	-ประเพณีบวชลูกแก้ว/ปอยน้อย (พรรพชาสามเณร) -ประเพณีมาฆบูชา	-แล้วแต่โอกาส
มีนาคม	เดือน 6 เหนือ	-ประเพณีบอยหลวง	-แล้วแต่โอกาส
เมษายน	เดือน 7 เหนือ	-ประเพณีฟังธรรมมัจฉาพระยาปลาซ่อน -ประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์) -ประเพณีทานช่อและทานตุง -ประเพณีสรงน้ำพระพุทธรูป -ประเพณีรดน้ำดำหัว -ประเพณีสืบชะตา -ประเพณีส่งเคราะห์บ้าน	-ป่าชุมชน

เดือน	การนับเดือน แบบภาคเหนือ	ประเพณี	หมายเหตุ
พฤษภาคม	เดือน 8 เหนือ	-ประเพณีขึ้นพระธาตุ สรงน้ำพระธาตุม่วง เนื่อง	
มิถุนายน	เดือน 9 เหนือ	-ประเพณีขึ้นพระธาตุ สรงน้ำพระธาตุคอย เวียงชัยมงคล -ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า (ผีประจำตระกูล) -ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ	-ป่าชุมชน
		-ประเพณีจุดบั้งไฟเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา	
กรกฎาคม	เดือน 10 เหนือ	-ประเพณีเข้าพรรษา (รักษาศีล พระสงฆ์จำ วัด) -ประเพณีถวายผ้าอาบน้ำฝน -ประเพณีทานขันข้าวบ้าน -ประเพณีถวายเทียนพรรษา -ประเพณีสามัคคีธรรมสัมมาคารวะครูบา อาจารย์	
สิงหาคม	เดือน 11 เหนือ	-ประเพณีฟังธรรม (การเทศน์แบบล้านนา)	
กันยายน	เดือน 12 เหนือ	-ประเพณีจากะข้าว (บริจาคทานแก่ผู้รักษา ศีล) -ประเพณี ประเพณี 12 เป็ง (ทานให้ผู้ ล่วงลับ) -ประเพณีสลากภัต	
ตุลาคม	เดือน เกียง	-ประเพณีออกพรรษา (สงฆ์ปวารณา) -ประเพณีตักบาตรเทโว -ประเพณีทานผ้า-วสา -ประเพณีทอดกฐิน	

เดือน	การนับเดือน แบบภาคเหนือ	ประเพณี	หมายเหตุ
พฤศจิกายน	เดือนยี่	-ประเพณียี่เป็ง (เล่นบอกลไฟ ฟังเทศน์) -ประเพณีลอยกระทง (ขอขมาพระแม่มก) -ประเพณีตั้งธรรมหลวง (ฟังเทศน์มหาชาติ)	
ธันวาคม	เดือน 3 เหนือ	-ประเพณีเกี่ยวข้าวเอาเฟื้อง (ลงแขก) -ประเพณีสู้ขวัญข้าว	
		-ประเพณีข้าวรุกขมุลกรรมหรือโศสานกัมม์ (พระสงฆ์บำเพ็ญเคร่งครัด)	

ที่มา: (พระพิทักษ์ ฤทธิ (คุณเศรษฐ), 2552, หน้า 50-51)

1.7 บริบทของป่าชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในส่วนนี้ เพื่อทำความเข้าใจบริบทป่าชุมชนบ้านหลวงที่ได้ทำการศึกษาโดยการศึกษาบริบทชุมชนนั้นผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ได้ผลการศึกษาดังนี้

1.7.1 ประวัติของป่าชุมชน

จากการศึกษาประวัติของป่าชุมชนโดยการสัมภาษณ์ พบว่า ป่าไม้ในชุมชนแต่เดิมแบ่งออกเป็น ป่าไม้ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา ป่าไม้เขตป่าสงวน และป่าไม้ในเขตป่าอนุรักษ์แห่งชาติ จนกระทั่งในปี 2536 ได้มีการประกาศทับเป็นป่าไม้ของเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนาทั้งหมด ล้อมรอบที่ตั้งชุมชนในทุกด้าน จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรจึงมีการขยายพื้นที่ทำกิน มีการตัดไม้ใช้สอยในหมู่บ้านจำนวนมาก ถึงจะมีกฎหมายของอุทยานควบคุม และมีมาตรการจับกุมปราบปรามผู้กระทำผิด แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน ต่อมา พระครูวรธรรมวิวัฒน์ ดร. ได้เล็งเห็นความสำคัญในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่า ให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างประนีประนอม จึงมีการร่วมมือกับชาวบ้านบ้านหลวงดูแลรักษาป่าไม้โดยชุมชนบริเวณรอบวัดพระธาตุดอยเวียงชัยมงคล จำนวน 1,000 ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าอนุรักษ์

ป่าเพื่อการใช้สอย และพื้นที่ปลูกป่าทดแทน ตลอดจนพื้นที่ป่าไม้บริเวณมีวัดร้าง หรือที่ชาวบ้านเรียก หนองห้วยฆ้องคำ จำนวน 100 ไร่ เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผี และเชื่อว่าพื้นที่บริเวณนั้นเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเกิดความเกรงกลัว และเคารพสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าผู้ใดเข้าไปบุกรุก ทำลาย จะมีอันเป็นไปเจ็บไข้ได้ป่วย ทำให้ป่าผืนนี้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ และในปัจจุบันชุมชนได้ดูแลป่าไม้ร่วมกัน เป็นจำนวน 2,500 ไร่ รอบวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล โดยรอบพื้นที่ป่าจะติดกับที่ทำกินของชาวบ้าน (พระครูวรธรรมวิวัฒน์ คร.,วันที่ 21 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2551 มีพิธีสืบชะตาแม่น้ำบริเวณฝายหลวง (พิธีกรรมที่จัดขึ้นตามโอกาส) ร่วมกับร่วมกันปลูกป่า บวชป่า บริเวณห้วยเมียงและรอบวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล เนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอเป็นสาเหตุทำให้ป่าไม้สามารถฟื้นฟูตัวเองได้ ต้นไม้เจริญเติบโตช้า ต่อมาในปี พ.ศ. 2554 พระครูวรธรรมวิวัฒน์ คร. ได้มอบหมายให้ ค.ต.สมชาย ปินทะสาย ปราชญ์ชุมชนที่มีความสนใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ให้ไปหาพันธุ์ไม้และเมล็ดไม้ที่มีอยู่ในชุมชน มาทำการเพาะขยายพันธุ์เพื่อนำกลับไปปลูกในป่า ซึ่งได้ต้นไม้ที่รวบรวมทั้งในป่าและได้จากแหล่งอื่น ๆ เริ่มทยอยนำไปปลูกในป่าชุมชน จำนวน 81 ชนิด ได้แก่ มะกอก, มะไฟ, มะม่วง, มะละกอ, ดิหมี, เต่าร้าง, ลีลาวดี, ไทร, กาแฟ, มะขามป้อม, ชมพู, ลำไย, ลิ้นจี่, จำปี, จำปา, เมียง, ฝรั่ง, ชำมะเรียง, มะพร้าว, หางนกยูง,กาหลง, หว่า, ส้มป่อย, ราชพฤกษ์, อะโวคาโด, น้อยหน่า, เฟื่องฟ้า, ไม้, มะปราง, มะขาม, แคนแสด, มะเฟือง, สวาน้อยสันทราย, หมากร, อโศก, สายหยุด, ชบา, โกศล, ตะขบป่า, มะค่าโมง, มะรุ้ม, สะเดา, เสาวรส, มะกรูด, มะนาว, ค้อ, กล้วยหอมทอง, ประดู่, กระท้อน, เหลืองปรกติยาร, พวงชมพู, แคนขาว, กล้วยน้ำหว่า, โป, การะเวก, กุหลาบเมาะลำเลิง, ดาวดึงษ์, ไม้, ไม้, ขนุน, ปิบ, ยางนา, มะเกลือ, กระบก, ประคำดีควาย,ทองควาว, สุพรรณิกา, มะขม, หวาย, พะยูง, หูกวาง, พิกุล, บุนนาค, สารภี, ยอ, ตาล, ลาน, พวงคราม, ชวนชม, เหลืองอินเดีย, รำเพย และนางแย้ม หลังการปลูกต้นไม้ ค.ต.สมชาย ปินทะสาย ได้ดูแลเป็นอย่างดี มีการรดน้ำ ตัดหญ้า โดยนำผลผลิตจากการนำกล้วยที่ปลูกไปขายเพื่อเป็นทุนนำมาดูแลพื้นที่ป่าชุมชนในระหว่างที่ต้นไม้กำลังตั้งตัว และแหล่งทุนจากพระครูวรธรรมวิวัฒน์ คร., และกองทุนพัฒนาหมู่บ้านบ้านหลวง หลังจากนั้นก็ปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติต่อไป นอกจากนี้ยังมีการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้เดินตามรอยพ่อ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษาสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามาศึกษา เพื่อเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า (ค.ต.สมชาย ปินทะสาย, วันที่ 21 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 หน่วยพัฒนาการทหารเคลื่อนที่ 32 ได้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงาน โดยเริ่มจากการให้ชาวบ้านเรียนรู้เรื่องการทำฝาย และสร้างฝายร่วมกัน มีฝายแบบผสมผสาน จำนวน 11 ตัว ฝายกึ่งถาวร จำนวน 2 ตัว และฝายถาวร จำนวน 1 ตัว และก่อสร้างศาลาเฉลิมพระเกียรติให้แก่ชุมชนบ้านหลวง จำนวน 1 หลัง เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2558 เพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ โดยมี ค.ต.สมชาย ปินทะสาย เป็นผู้ดูแล และก่อตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้เดินตามรอยพ่อ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษาสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยมุ่งหวังว่าสถานที่นี้จะเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เพื่อให้เด็กเยาวชนได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้พื้นที่ป่าชุมชน การอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมในชุมชน (ยงยุทธ ศรีอ่อน, วันที่ 21 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชน พื้นที่ป่าอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำแม่ขอด หมู่บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2,500 ไร่ ซึ่งมีกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บนฐานการใช้ประโยชน์ตามกฎกติกาของชุมชน

1.7.2 แผนที่ป่าชุมชน

ภาพที่ 4.1 แผนที่ป่าชุมชนบ้านหลวงพอสังเขป

ที่มา: <https://www.google.co.th/maps/place/วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล+บ.หลวง+ต.โหล่งขอด+อ.พร้าว+จ.เชียงใหม่/@19.0715421,99.1743734,2262m/data>

1.7.3 พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าชุมชน

1.7.3.1 พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้เด่นในป่าชุมชน

ตารางที่ 4.2 พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้เด่นในป่าชุมชน

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	การใช้ประโยชน์	หมายเหตุ
1	ไม้เหียง	ยางเหียง	น้ำยางเป็นยาแก้ไอ, ใช้ไม้	
2	ไม้ตึง	ยางพวง	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
3	ประคู้	ประคู้	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
4	ตัก	ตัก	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
5	ไม้มะแหน	เหมือดพลอง	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
6	ไม้เงะ	เต็ง	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
7	ไม้เป่า	รัง	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
8	ไม้แดง	ไม้แดง	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
9	ดงดำ	ดงดำ	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
10	ไม้คู้	ประคู้	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
11	กระถินบ้าน	กระถินบ้าน	ทานยอด	
12	ฝาง	ฝาง	สมุนไพร	
13	ก่อเคื่อย	ก่อเคื่อย	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้, ทานผล	
14	มะขามป้อม	มะขามป้อม	สมุนไพร, ทานผล	
15	ชะอมป่า	ชะอมป่า	ประกอบอาหาร	
16	มะเคื่อ	มะเคื่อ	ทานผล	
17	มะนอต	มะเคื่อสาย	ทานผล	
18	มะกอก	มะกอก	สมุนไพร, ทานผล	
19	ไม้ไฮ	ไทร	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
20	ไม้ปอบ	มะฝ่อ	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
21	ไม้ปวย	-	นำมาเผาถ่าน	
22	มะเม่า	มะเม่า	สมุนไพร, ทานผล	
23	บะเปะ	เหมือดพลอง	ประกอบอาหาร	
24	มะเคื่อป่อง	มะเคื่อป่อง	ทานผล	

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	การใช้ประโยชน์	หมายเหตุ
25	คราม	คราม	ย้อมผ้า	
26	ข่อย	ข่อย	สมุนไพร	
27	ส้มจิว	-	สมุนไพร	
28	เครื่องสะบ้า	เครื่องสะบ้า	ผลมาทำของเล่น	
29	ตะเคียน	ตะเคียน	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
30	ส้มสุก	โสกน้ำ	ความเชื่อ, พิธีกรรม	
31	สามสา	จามจุรี	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
32	ไม้เก็ด	เก็ด	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
33	บะมัน	กระบก	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้, ทานผล	
34	ไม้แหว	แหว	ใช้ประโยชน์เนื้อไม้	
35	ขี้เหล็ก	ขี้เหล็กบ้าน	ประกอบอาหาร, ยาสมุนไพร	
36	จิก้าน	ตะก้าน	ประกอบอาหาร, ยาสมุนไพร	
37	กล้วยป่า	กล้วยป่า	อาหารสัตว์	
38	ก้อย	กลอย	ประกอบอาหาร	
39	ผักมันปลา	-	ประกอบอาหาร	
40	ผักอั้งอ/บอนแบ้ว	-	ประกอบอาหาร	
41	ผักป้อก้าตีเมีย	ผักพ้อค้ำตีเมีย	ประกอบอาหาร	
42	ผักลิ้นแลน	ผักลิ้นแลน	ประกอบอาหาร	
43	เพ็ลี่ยฟาน	เพ็ลี่ยฟาน	ประกอบอาหาร	
44	หัวละแอน	กระชาย	ประกอบอาหาร, ยาสมุนไพร	
45	หัวกำบิด	จิงสไมล์	ประกอบอาหาร, ยาสมุนไพร	
46	ลิงลาว	นางลาว	ประกอบอาหาร	
47	ลิงแลว	นางแลว	ประกอบอาหาร	
48	บะแคว้ง	มะเขือพวง	ประกอบอาหาร	
49	ผักกูด	ผักกูด	ประกอบอาหาร	ตระกูลเฟิร์น
50	ผักหนาม	กะลี้	ประกอบอาหาร	
51	ต้าง	ต้าง	ประกอบอาหาร	

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	การใช้ประโยชน์	หมายเหตุ
52	ผักหวาน	ผักหวาน	ประกอบอาหาร	
53	มะนอยต้อบ	มะนอย (บวบเล็ก)	ประกอบอาหาร	
54	บะฮ้อย	มะละจีนก	ประกอบอาหาร, ยาสมุนไพร	ยอด, ผล
55	บอน	บอน	ประกอบอาหาร	
56	เครื่องมือขามป้อม	-	สมุนไพร	
57	เครื่องมือหนามแน่	หนามแน่	สมุนไพร	
58	จางจืด	จางจืด	สมุนไพร	
59	ผักหละ	ชะอม	ประกอบอาหาร	
60	ไผ่ชาง	ไผ่ชาง	หน่ออ่อนใช้ประกอบอาหาร, ใช้น้ำไม้แก่	
61	ไผ่ไร่	ไผ่ไร่	หน่ออ่อนใช้ประกอบอาหาร, ใช้น้ำไม้แก่	
62	ไผ่บง	ไผ่บง	หน่ออ่อนใช้ประกอบอาหาร, ใช้น้ำไม้แก่	
63	ไผ่หก	ไผ่หก	หน่ออ่อนใช้ประกอบอาหาร, ใช้น้ำไม้แก่	
64	มะแฟน	มะแฟน	รับประทานผล	
65	มะจ๊ก	ตะคร้อ	รับประทานผล	
66	บะริดไม้	เพกา	ใช้ประกอบอาหาร	
67	ต้นเข็ง	เต่าร้าง	ความเชื่อ, พิธีกรรม	

ที่มา: (สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง, วันที่ 22 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

หมายเหตุ การใช้ประโยชน์จากไม้หรือเนื้อไม้ต้องเป็นต้นไม้ที่ล้มขนอนไพรเท่านั้น
การใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนำมาทำฟืน เพาะเห็ด เป็นต้น

1.7.3.2 เห็ดรับประทานได้ที่พบในป่าชุมชน

ตารางที่ 4.3 เห็ดที่สามารถรับประทานได้ที่พบในป่าชุมชน

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	การใช้ประโยชน์	หมายเหตุ
1	เห็ดห้า	เห็ดตับเต่า	ประกอบอาหาร, รายได้	
2	เห็ดขาว	เห็ดขอนขาว	ประกอบอาหาร, รายได้	
3	เห็ดแดงก่อ	เห็ดแดง	ประกอบอาหาร, รายได้	
4	เห็ดลม	เห็ดกระด้างดำ	ประกอบอาหาร, รายได้	
5	เห็ดหน้ามอย	-	ประกอบอาหาร, รายได้	
6	เห็ดหูวัว	เห็ดหูหนู	ประกอบอาหาร, รายได้	
7	เห็ดแดงหลวง	เห็ดแดง	ประกอบอาหาร, รายได้	
8	เห็ดตีนปอบ	-	ประกอบอาหาร	
9	เห็ดหล่ม	เห็ดไค	ประกอบอาหาร, รายได้	
10	เห็ดถอบ	เห็ดเกาะ	ประกอบอาหาร, รายได้	
11	เห็ดหูแมว	-	ประกอบอาหาร	
12	เห็ดตำมอด	เห็ดแก่น	ประกอบอาหาร	
13	เห็ดเหงือกควาย	เห็ดเหงือกควาย	ประกอบอาหาร	
14	เห็ดเหลือง	เห็ดไข่เหลือง	ประกอบอาหาร	
15	เห็ดโคน	เห็ดปลวก	ประกอบอาหาร, รายได้	
16	เห็ดนางกวัก	หลินจือ	ความเชื่อ	ระบุชนิดไม่ได้

ที่มา: (จากการสัมภาษณ์ สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง, เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2560)

1.7.4 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ป่าชุมชน บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ติดกับป่า ต้องพึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีวิต จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นการใช้ประโยชน์ในเชิงการค้าของป่าเพื่อนำมาประกอบอาหาร เช่น หน่อไม้ ไม้ไผ่ข้าวหลาม ผักหวาน ผักกรูด ผักหนาม ต้าง

สมุนไพร และเห็ดต่าง ๆ ที่ออกตามฤดูกาล เป็นต้น บางส่วนนำมาถนอมเพื่อให้เก็บกินได้นาน เช่น การทำหน่อไม้ดอง หรือชาวบ้านเรียก หน่อส้ม เห็ดดองหรือชาวบ้านเรียก เห็ดส้ม บางครอบครัว นำมาขายในตลาดชุมชนเป็นรายได้เสริมจากการทำการเกษตรอีกด้วย (นายเมืองเมต ปินตาวานาวสัน คำแปง และนางยุวรรดา กลิ่นทับ, วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์)

การใช้น้ำจากฝายชะลอน้ำ ในช่วงฤดูฝนฝายชะลอน้ำบางจุดสามารถกักเก็บน้ำได้ดี ชาวบ้านที่มีไร้ติดกับลำห้วย สามารถนำน้ำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรกรรมได้ น้ำจากฝายชะลอน้ำเป็นแหล่งชับน้ำได้ดี ทำให้ต้นไม้อบริเวณใกล้เคียงเจริญเติบโตได้ดี มีกบ เขียด ปลา มาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น และพื้นที่บริเวณป่าชุมชนได้ประกาศให้เป็นแหล่งอภัยทาน ห้ามจับสัตว์ทุกชนิด

ในกรณีที่ต้องการใช้ไม้เพื่อสิ่งปลูกสร้าง ต่อเติมที่อยู่อาศัย รื้อ ย้าย หรือนำมาเป็นวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร ต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบก่อน พร้อมแจ้งรายละเอียดและเหตุผลในการนำไปใช้ประโยชน์ คณะกรรมการหมู่บ้านจะทำการประชุมเพื่อพิจารณา ว่าเหตุผลที่จำเป็นต้องใช้ไม้มีน้ำหนักเพียงพอหรือไม่ จำนวนที่เหมาะสมจะนำมาใช้ แล้วจึงทำการอนุมัติต่อไป การตัดไม้ต้องอยู่ในการควบคุมดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน ทั้งนี้ไม้ที่นำออกมาจากป่าต้องเป็นไม้ที่ตายโดยธรรมชาติ หรือเป็นไม้ขนอนนอนไพรเท่านั้น (นายวสัน คำแปง, วันที่ 22 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ชาวบ้านบางส่วนได้เข้าไปเก็บมูลค้างคาวจาก “ถ้ำแม่ตำละ” มาใช้เป็นปุ๋ยในการทำการเกษตร และเป็นรายได้เสริมให้กับครัวเรือน โดยจำหน่ายให้กับคนในชุมชน ในอัตรากระสอบละ 300 บาท (นายประเสริฐ กุนนะ, วันที่ 22 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า มีการใช้ประโยชน์จากเส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าชุมชนบ้านหลวง ซึ่งมีเด็กนักเรียน กลุ่ม อสม.น้อย ชุมชนใกล้เคียง ได้เข้ามาศึกษาดูงานการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม วิธีการในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การจัดการน้ำ และการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในป่าชุมชน (นางยุวรรดา กลิ่นทับ, นางนพวรรณ บัวหอม และนางเบจวรรณ พลหาญ, วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์)

1.7.5 ระเบียบ กฎ กติกา

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับระเบียบ กฎ กติกา ซึ่งส่วนหนึ่งชุมชนบ้านหลวงจะใช้กติการ่วมกับกติกาตำบลโหล่งขอด เรื่อง การอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด (คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด, 2556) ดังนี้

1. การครอบครองพื้นที่ทำกิน

1.1 ราษฎรที่มีพื้นที่ทำกินติดกับเขตป่าของอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ฯ ไม่มีเอกสารสิทธิ์การถือครองทุกชนิด ต้องหยุดบุกรุกแผ้วถางใหม่เข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ฯ

1.2 ราษฎรที่มีพื้นที่ทำกินติดกับเขตป่าของอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ฯ ไม่มีเอกสารสิทธิ์การถือครองทุกชนิด ต้องปลูกไม้ยืนต้นเพื่อเป็นแนวเขตหรือล้อมรั้วให้ชัดเจนระหว่างพื้นที่ทำกินของตนและพื้นที่ป่าเขตป่าของอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ฯ

1.3 ห้ามมิให้บุคคลภายนอก นายทุน เข้ามาครอบครองพื้นที่ทำกินและตัดไม้ในพื้นที่ และห้ามมิให้บุคคลในพื้นที่ขาย โอน มอบ พื้นที่ทำกินในตำบลโหล่งขอดแก่บุคคลนอกพื้นที่หรือบุคคลต่างด้าวโดยเด็ดขาด

1.4 บุคคลในพื้นที่คนใดได้กระทำการขาย โอน มอบกรรมสิทธิ์การครอบครองพื้นที่ทำกินของตนให้แก่ผู้อื่น จะไม่สามารถมีสิทธิในการครอบครองพื้นที่แห่งใหม่ซึ่งได้ทำการบุกรุกแผ้วถางขึ้นมาใหม่โดยเด็ดขาด

1.5 กติกาทุกข้อนี้ให้นำมาใช้เมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องเข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ ความในวรรคใด ประโยคใด ข้อใด ขัดหรือแย้งให้คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดประชุมกันเพื่อหาข้อยุติ การลงมติดังกล่าวของคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดให้ถือเป็นที่สุด

1.6 ให้คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดรักษา กติกาอย่างเคร่งครัด และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเป็นธรรม

2. การใช้ประโยชน์จากป่าไม้

2.1 การปลูก สร้าง รื้อ ย้าย ต่อเติมที่อยู่อาศัย ยุ่งฉางเก็บรักษาผลผลิต และหรือวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร ต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านพร้อมรายละเอียด เหตุผล และความจำเป็นที่ต้องดำเนินการ เพื่อให้คณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณา

2.2 คณะกรรมการหมู่บ้านต้องดำเนินการประชุมและลงมติในเรื่องที่มีผู้ยื่น และแจ้งต่อคณะกรรมการฯ และต้องนำเรื่องการลงมติดังกล่าวเสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อพิจารณา และให้ถ้อยมติที่ประชุมหมู่บ้านเป็นที่สิ้นสุด

2.3 การนำไม้ออกจากป่าเพื่อใช้สอยด้วยประการใดๆ ต้องเป็นไม้ที่ตายด้วยวิธีปกติตามธรรมชาติ ไม้ล้มขอนนอนไพร หรือไม้ที่คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดพิจารณาอนุญาต

2.4 กรณีการทำบุญสร้างบ้านอุทิศแก่ผู้วายชนม์ตามธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่น ต้องนำไม้มาใช้เท่าที่จำเป็น ห้ามมิให้มีการแอบแฝงเพื่อนำไปใช้ในกรณีอื่นโดยเด็ดขาด โดยให้พิจารณานำไม้ที่ตายด้วยวิธีทางธรรมชาติ ไม้ล้มขนอนนอนไพรมาใช้ก่อน ทั้งนี้ให้รวมไปถึงไม้ที่จะนำมาเป็นเชื้อเพลิงในงานประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้านด้วย

3. บทลงโทษการครอบครองพื้นที่ทำกิน

3.1 กรณีที่มีการบุกรุกพื้นที่ป่าติดกับแนวเดิมที่ครอบครองอยู่โดยการแผ้วถางใหม่เพิ่มเติม โคนล้ม ใช้สารเคมี หรือการกระทำใดที่ทำให้ป่าเกิดความเสียหายโดยผู้ที่ครอบครองพื้นที่ทำกินดังกล่าวไม่ดูแลพื้นที่ป่าที่ติดกับพื้นที่ของตน ไม่รับรู้รับทราบ หรือพบเห็นการกระทำให้ป่าบริเวณดังกล่าวเสียหายแล้วไม่แจ้งแก่คณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดจะดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการยึดพื้นที่ครอบครองที่มีอยู่และพื้นที่ทำการแผ้วถางใหม่ทั้งหมด

3.2 การดำเนินการยึดพื้นที่กินตามข้อ 3.1 คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดต้องนำเรื่องดังกล่าวเข้าที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อพิจารณาหาแนวทางการนำพื้นที่ดังกล่าวไปใช้เป็นสาธารณประโยชน์กับหมู่บ้านต่อไป การพิจารณาดังกล่าวเพื่อเป็นมติการประชุมและให้ถือเป็นที่สิ้นสุด

3.3 การครอบครองพื้นที่ทำกินดังกล่าว หากผู้ครอบครองไม่ดำเนินการตามความในข้อ 1.2 คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดจะดำเนินการตัดเดือนก่อน หากยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ ให้คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดดำเนินการเช่นเดียวกับกรณีในข้อ 3.1

4. บทลงโทษการใช้ประโยชน์จากป่าไม้

4.1 หากไม่ดำเนินการตามความในข้อ 2.1 จะไม่สามารถขอรับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และความช่วยเหลืออื่นจากคณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด

4.2 การกระทำใด ๆ ที่คณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดไม่ได้รับทราบให้ถือเป็นการกระทำส่วนบุคคลเฉพาะตัว หากเจ้าหน้าที่ของรัฐ คณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดพบเห็นจะดำเนินการตามกฎหมาย

4.3 การขาย จำหน่าย โอน สิ่งปลูกสร้างตามความในข้อ 2.1 ให้แก่ผู้อื่นจะดำเนินการได้เฉพาะสิ่งปลูกสร้างที่ไม่มีผู้ดูแล ไม่มีผู้สืบสันดาน ถูกทิ้งร้าง ทั้งนี้ต้องแจ้งให้

คณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดพิจารณาเป็นราย ๆ ไป

5. คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด

5.1 พระครูวรารณวิวัฒน์	ที่ปรึกษา
5.2 นายชุมพล ศรีออน	ที่ปรึกษา
5.3 นายทรงวุฒิ นิตักดิ์	ที่ปรึกษา
5.4 นายไวพจน์ มหาวัน	ที่ปรึกษา
5.5 นายสมชาย ปิ่นทาสาย	ประธานคณะกรรมการ
5.6 นายฉลวย ศรีปัญญา	รองประธานคณะกรรมการ
5.7 นายชน สุโน	กรรมการ
5.8 นายอเนก มหาวรรณ	กรรมการ
5.9 นายवंสันต์ คำแปง	กรรมการ
5.10 นายชาติรี ชุ่มมาลี	กรรมการ
5.11 นายประทุม มูลปา	กรรมการ
5.12 นายฉลอง มูลปา	กรรมการและเลขานุการ

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า นอกจากจะใช้กฎระเบียบของการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอดแล้ว ชุมชนยังมีการก่อตั้งกฎกติกาสำหรับคนในชุมชนในการที่จะช่วยกันป้องกัน รักษาป่าชุมชนร่วมกันอีกด้วย กรณีผู้ที่มีพื้นที่ หรือหัวไร่ปลายนาที่ติดกับอาณาบริเวณเขตป่าชุมชน ให้ผู้นั้นดูแลพื้นที่ของตนห้ามบุกรุก หรือตัดต้นไม้ เผาทำลายป่าเพิ่มเติม และห้ามมิให้ผู้อื่นบุกรุกไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็แล้วแต่ ให้เจ้าของพื้นที่นั้นรับผิดชอบ ยกตัวอย่างเช่น กรณีมีการบุกรุกใหม่เพิ่มเติม ต้องถูกยึดพื้นที่เดิมที่ทำกินอยู่เป็น 4 เท่า เพื่อปลูกป่า ถ้าตัดเดือนกันแล้วไม่ฟังจะถูกยึดพื้นที่เดิมที่ทำกินอยู่ทั้งหมด เนื่องจากมีกฎกติกา มีการตัดเดือนแล้วแต่ยังทำการฝ่าฝืน ไม่ยอมเคารพกฎกติกาและยึดถือระเบียบร่วมกัน ทั้งนี้ที่ทำกินที่อยู่ในเขตป่าอนุญาตให้ปลูกเฉพาะไม้ผลที่ยืนต้น หรือไม้ยืนต้นเท่านั้น เช่น มะม่วง ลำไย เป็นต้น ห้ามถางปลูกไร่เลื่อนลอย หรือพืชล้มลุกหมุนเวียน โดยเด็ดขาด (พระครูวรารณวิวัฒน์ ดร. และนายเมืองเมต ปินตา, วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า บริเวณป่าชุมชน เป็นเขตอุทยานห้ามจับสัตว์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสัตว์เลี้ยงหรือสัตว์ใหญ่ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกปรับ เป็นเงินจำนวน 5,000 บาท ซึ่งทุกคนในชุมชนต้องยึดถือกฎระเบียบร่วมกันอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้

ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าถ้าผู้ใดจับสัตว์ในเขตอุทยานในป่าชุมชน จะทำให้มีอันเป็นไป เจ็บป่วย ไม่สบาย เนื่องจากสัตว์บริเวณนั้น ได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้วจึงทำให้ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัว ไม่กล้าที่จะนำสัตว์บริเวณนั้นมารับประทาน (นางนาง ใจเจริญ และนายประดิษฐ์ ท้าวอ้าย, วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์)

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

จากการสังเกต พบว่า ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัด เชียงใหม่ เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ติดกับเขตป่า ชาวบ้านได้อาศัยผลผลิตจากป่ามาเพื่อประกอบอาหาร และเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำการเกษตรกรรม วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความผูกพันกับป่า มาอย่างช้านาน จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายทุกคนซึ่งได้ข้อมูลตรงกัน เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ในด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้ใช้ความเชื่อ ประเพณี เป็นแนวปฏิบัติร่วมกันมาอย่างช้านาน โดยชุมชนจะจัดกิจกรรมขึ้น ทุกปี ได้แก่

1) การพึงธรรมชาติพระยาปลาช่อน ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการบวงสรวงเทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา ให้คลบนันดาลฝนตกต้องตามฤดูกาล

2) การบวชป่า หรือบวชต้นไม้ ชาวบ้านเป็นที่รู้กันว่าป่าผืนนี้เป็นป่าอนุรักษ์ ต้นไม้ได้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว มีความเชื่อว่าถ้าผู้ใดเข้าไปตัดหรือทำลายจะมีอันเป็นไป การบวชป่าก็เปรียบเสมือนการบวชพระ จึงทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ และประกาศเป็นเขตอุทยาน ชาวบ้านจะเกรงกลัวไม่กล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือจับสัตว์บริเวณป่าชุมชน เพราะได้ผ่านพิธีกรรมแล้ว จากการที่สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ส่งผลให้สัตว์ป่าเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น สัตว์ที่ชาวบ้านพบเห็นบริเวณป่าชุมชนจะมี หมูป่า นกยูง เก้ง ไก่ป่า นก กระรอก แตน ซึ่งเป็นดัชนีที่สามารถวัดได้ว่าป่าชุมชนผืนนี้มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านอาหารของสัตว์ป่า และสัตว์ป่าพวกนี้ยังสามารถช่วยในการกระจายพันธุ์ไม้ได้อีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้จะมีสัตว์ป่าแล้ว ยังมีการปล่อยกบ ปล่อยปลา ในบริเวณฝายชะลอน้ำอีกด้วย

3) การเลี้ยงฝิขุนน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าฝิฝาย เพื่อขอให้มีน้ำกินน้ำใช้ในการทำการเกษตรกรรมตลอดทั้งปี ให้มีฝนตกต้องตามฤดูกาล คุ้มครองรักษาชาวบ้านให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

4) สักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์วัดหนองก้องคำ ซึ่งเป็นวัดร้างที่ตั้งอยู่ในป่า ชาวบ้านมีความศรัทธา เคารพบูชา และมีความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์แต่โบราณ มีพื้นที่กว่า 100 ไร่ ถ้าบุคคลใดเดิน

ทางผ่านสถานที่แห่งนี้ หรือเข้าไปใช้ประโยชน์ ต้องมีการขออนุญาต ขอบมา บอกกล่าวทุกครั้ง ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่กล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพื้นที่แห่งนั้น ส่งผลให้ป่าไม้บริเวณนั้นฟื้นฟูตัวเองจนอุดมสมบูรณ์

5) การเพาะขยายพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่เป็นอาหาร โดยการนำต้นกล้าและเมล็ดมา ปลูกที่บ้าน เช่น ผักเพ็ชร์ ฟาน ดอกชิงลาว ดอกชิงแลว ต้าง ผักหวาน เป็นต้น ทำให้ลดการเข้าไปเก็บ พืชบางชนิดในป่าส่งผลให้พืชชนิดนั้นขยายพันธุ์ในธรรมชาติได้เร็วขึ้น

ส่วนในด้านของฟื้นฟูป่าชุมชน ป่าบางส่วนได้ฟื้นฟูตัวเองจากการประกาศห้ามบุกรุก พื้นที่บริเวณป่าชุมชน เนื่องจากการใช้ประโยชน์และการเสื่อมโทรมตามธรรมชาติของสภาพพื้นที่ การอนุรักษ์จึงต้องมีการฟื้นฟูร่วมด้วย กิจกรรมในส่วนนี้ ประชากรกลุ่มเป้าหมายได้บอกเล่าถึง กิจกรรมไว้ ดังนี้

1) ปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน ปลูกต้นไม้บริเวณพื้นที่เสริมโทรม และปลูกทำ แนวกันชนระหว่างป่าชุมชนกับที่ทำกินของชาวบ้าน

2) ฝ่ายชะลอน้ำ ชาวบ้านร่วมกันสร้างฝายชะลอน้ำเพื่อชะลอการไหลของน้ำในลำห้วย บริเวณป่าชุมชน สร้างความชุ่มชื้นให้กับป่า ช่วยดักตะกอนดิน ทราบที่จะไหลลงสู่แหล่งน้ำใหญ่ นอกจากนี้ น้ำที่กักเก็บไว้ยังสามารถนำมาใช้ในการเกษตรกรรมได้อีกด้วย

3) ทำแนวกันไฟ ประชาสัมพันธ์ณรงค์และให้ความรู้แก่ชุมชนในห้วงการเผาป่า ในช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-เดือนเมษายน ของทุกปี และให้ชาวบ้านดูแลรักษาพื้นที่รอยต่อ ระหว่างไร่กับป่าชุมชน หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกดำเนินการตามกฎหมาย

4) ทำแนวกันชนป่า การทำแนวกันชนป่าโดยการชาวบ้านที่มีไร่ นา ติดกับป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา ปลูกต้นไม้ไว้หัวไร่และดูแลหัวไร่ปลายนาของตัวเอง ห้ามบุกรุก แผ้วถางต่อ

3. กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

จากอดีตที่ผ่านมาการขยายตัวของประชากร การขยายพื้นที่การทำเกษตรกรรม การบุกรุกทำลายป่า การใช้สารเคมีในการทำเกษตร และการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าจนเกิน จิตความสามารถของป่าจะสามารถฟื้นฟูตัวเองได้ ส่งผลกระทบต่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทั้งสิ้น กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยกระบวนการตาม ขั้นตอน ดังนี้

3.1 ขั้นเตรียมการ

3.1.1 ขั้นเตรียมการในการจัดกิจกรรมตามความเชื่อ ประเพณี ของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านจะทำการประชุมปรึกษาหารือกับชาวบ้านทุกครั้งเมื่อมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

3.1.2 กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการจัดกิจกรรม

3.1.3 มอบหมายผู้รับผิดชอบหลักในการจัดกิจกรรม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นกลุ่มที่ต้องแต่งดาข้าวของ หรือจัดเตรียมสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรม เป็นต้น

3.2 ขั้นดำเนินการ

3.2.1 กิจกรรม

3.2.1.1 กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

- การพึงธรรมชาติพระยาปลาช่อน
- การบวชป่า หรือบวชต้นไม้ และประกาศเป็นเขตอภัยทาน
- การเลี้ยงฝิขุนน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าฝิฝาย
- สักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์วัดร้างหนองก้องคำ
- การเพาะขยายพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้

3.2.1.2 กิจกรรมการฟื้นฟูป่าชุมชน ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

- ปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน
- ฝายชะลอน้ำ
- ทำแนวกันไฟ
- ทำแนวกันชนป่า

3.2.2 วิธีการดำเนินงาน

3.2.2.1 กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

1) การพึงธรรมชาติพระยาปลาช่อน

จากการสังเกต พบว่า การพึงธรรมชาติพระยาปลาช่อนของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 โหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้กำหนดให้จัดขึ้น ในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงหน้าแล้ง แม่น้ำลำธารเริ่มแห้งขอด พิธีกรรมพึงธรรมชาติพระยาปลาช่อน เป็นพิธีขอฝนของทางภาคเหนือ ปัจจุบันใกล้สูญหายแล้ว แต่ชุมชนบ้านหลวงยังคง

อนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมดังกล่าวมาจากรุ่นสู่รุ่น และมีความเชื่อว่าหลังจากประกอบพิธีกรรมแล้วฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านได้อัญเชิญหลวงพ่อโมลีไพริพินาสและหลวงพ่อแสนแซ่ หรือที่ชาวบ้านเรียก พระเจ้าแสนแซ่ฝนแสนห่า ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ของชุมชนเชื่อกันว่าเมื่อใดที่ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลชาวบ้านจะอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้มาแห่รอบหมู่บ้าน ฝนก็จะตกลงมาทันที เป็นความเชื่อที่เชื่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเพื่อให้ชาวบ้านได้สักการะ สรงน้ำ ตามประเพณีปีใหม่เมือง (ประเพณีสงกรานต์) มีการแห่ฆ้อง แห่กลองรอบหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ไม่ได้ร่วมเดินขบวนก็จะมาขึ้นรถขบวนที่หน้าบ้าน โดยเตรียมน้ำขมิ้น ส้มป่อย ข้าวตอกดอกไม้ เพื่อสรงน้ำพระ หลังจากแห่พระเสร็จก็จะเดินทางไปยังฝ่ายหลวง ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารที่ชาวบ้านใช้ในการทำการเกษตร บริเวณนั้นจะมีแม่น้ำ 2 สายไหลมาบรรจบกัน คือน้ำแม่ขอด และน้ำแม่ตำละ ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่นั่นเพื่อทำพิธีฟังธรรมมัจฉาพระยาปลาช่อน

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ในการจัดพิธีกรรมฟังธรรมมัจฉาพระยาปลาช่อน ก่อนการประกอบพิธีกรรม 1 วัน ต้องมีการดาครัว หรือเป็นการจัดเตรียมสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม โดยผู้จัดเตรียมจะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุทั้งหญิงและชาย โดยมีขั้นตอนการเตรียม (พระครูองอาจ จิรธรรมโม, นายปวง มหาวรรณ และนางดาวเรือง คำป่า, วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์) ดังนี้

1) บอกกล่าวผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีเวลาว่างและมีความรู้เกี่ยวกับการจัดแต่งดาให้มารวมกลุ่มกัน

2) ผู้สูงอายุชายบางส่วนให้ไปจัดราชวัตร ณ สถานที่ที่จะทำการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี โบราณ การจัดราชวัตร คือ การนำไม้ไผ่มาสานแบบทะแยงตลอดแนว ทำเหมือนเป็นรั้วกันรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตู 4 ด้าน ความสูง 80 เซนติเมตร ความกว้าง 2 x 2 เมตร

3) นำต้นกล้วย ต้นอ้อย มาผูกติดกับประตูราชวัตรทั้ง 4 ด้าน และบริเวณโดยรอบจะปักช่อเพื่อถวายเป็นพุทธรูชา ช่อ คือ ตุงชนิดหนึ่งที่มีขนาดเล็ก

4) เตรียมปลาช่อน ตัวเป็น ๆ 1 ตัว และรูปไม้แกะสลักเหมือนปลาช่อน เพื่อนำไปปล่อยลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติตามพิธีกรรมโบราณ

5) จัดเตรียมสังฆทาน พานรูป เทียน ข้าวตอก ดอกไม้ น้ำขมิ้น ส้มป่อย

6) นิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 1 รูป

ในส่วนของการประกอบพิธีกรรมฟังธรรมมัจฉาพระยาปลาช่อน มีขั้นตอนดังนี้

1) อัญเชิญพระพุทธรูปหลวงพ่อมอลีไพรพินาส และหลวงพ่อบุญมาประดิษฐานยังสถานที่ที่จะทำการประกอบพิธีกรรม ผูกฝ้ายสายสิญจน์ไปยังราชวัตรที่มีพระสงฆ์และผู้สูงอายุบางส่วนที่เข้าไปนั่งอยู่ด้านใน

2) ปู่จ่าน หรือมัททายก ได้อาราธนาสวด พระสงฆ์ได้สวดให้ศีล 5 แก่ญาติโยมที่เข้าร่วมพิธีกรรม

3) พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา เรื่อง มัจฉาพระยาปลาช่อนจำนวน 1 จบ ซึ่งมีเนื้อเรื่องตามพระธรรม ดังนี้

“นะโม ตัสสัคคฤฯ ปุณะ ประรัง ยะดา โหมิ มัจฉะราชา มะหาสะเร อุณหะ สุริยะสันต่า เป็สะเร อุทะกั้ง ชียะละฯ สารโว คุราสัปปริสะตังหลาย ในกำละอันลวงแล้วเสี่ยจระก่าลอันนาน วันนั้นฯ พระตาคะอันแสวงหาโปธิสมปาน ก็ได้เกิดในภัพทกัปอันนั้ง, ก็ได้เกิดมาในวงษาเป็นพระยาปล่าช่อน เป็นพระยาแก่ปล่าตังหลาย เหตุว่าได้หื้อปล่าตังหลาย ยินดีด้วยสังกะหะวัตฤ 4 สะก่าน คือ ตานั้ง อันฮื้อตานแก่บรืวารแห่งตัน ปิยะวาจำ ได้ฮื้อม่วนจำหวน อัดละจิริยา กระต่าต่าเป็นพะโยจนะแก่ผู้อื่น, สะมานัตตะต่า กระต่าตั้นฮื้อเป็นพะโยจนะแก่หมู่บรืวารแห่งตัน กือว่าตั้นตันไว้ดีแล้วฯ ส่วนพระยาปล่าช่อน กืออยู่ในสระหนองอันนั้ง แวดไปด้วยคุ่มไม้เกลือเขาตังหลาย อันมีจิมใกล้เจดะวัน โบกขรณี อันอยู่จิมใกล้เมืองสาวัดถีนันและฯ มัจฉะราชา อันว่าพระยาปล่าช่อนตัวนั้น มีหมู่ปล่าตังหลายหากอยู่แวดล้อมเป็นบรืวาร ยดา และมีในกำละเมื่อใด ตะดาในกำละยามนั้น อุณหะ ก่าเล ก็ถึงกำละอันแห่งแล้ง ร้อนไปด้วยแสงอาทิตย์ น้ำอันมีในสระหนองตั้นนั้น ก็ถึงอันขาดแห้งบอบบางฯ เมโหม อันว่าฝนก็บ่ตกลงมา เขากล้าตังหลายก็เหี่ยวแห้ง น้ำในหนองตังหลายก็หอดแห้งไป สัตว์ในน้ำตังหลาย มีปูปล่า เต่า กุ้ง เหี้ยขะเหี้ยง ก็เข้าไปลื้ออยู่ในเปือกตัมฯ ตัสมิง ขะเฉ ส่วนปล่าอันอยู่ในสระตั้นนั้น ก็เข้าไปสู่พายในเปือกตัมก็มีแลฯ ตะโต ก่าก่า กิขมะกั้ง ในเมื่อน้ำในสระน้ำหนองแห้งขอดไปตั้นอัน ส่วนอันว่าก่าและแร็งและนกก ยาง และแหลว และรุ้งตังหลาย ก็บินมาสับต้อดกั้นปล่าตังหลาย อันปากันเข้าไปลื้ออยู่ในเปือกตัม ด้วยปากอันเหลี่ยมคมก็มีแลฯ มหาสัดโต ส่วนพระมหาสัดโตเจ้า กือว่าพระยาปล่าช่อนก็เล็งหันไกละ เหตุอันฉิบหายแห่งปล่าบรืวารตังหลาย ด้วยหัวใจอันพะกอบด้วยขุณณาหากมายุงหัวใจ ก็มาคณิงในหรัทัยว่า จักบ่มีผู้ใดมาโผดขังปล่าตังหลายฮื้อป็นจากตุกข์ เต่าเว้นไว้แต่ตัวผู้เดียว บ่มีใพอาจมาปลดปล่อยหมู่ญาติก่าแห่งกูป็นจากตุกข์ เต่ากูผู้เดียวจักปลดปล่อยฮื้อเขาป็นจากตุกข์ สะก่ารนั้ง ก็จักเป็นคุณอันมากนั้แก่คนตังหลาย อันเล็งจิตตั้นด้วยเขากล้า อันปลุกหวนโนนาในไร้นั้นแต่แลฯ กั้นเจ้าคณิงสันนี้แล้ว ก็กระต่าอริชฐานสัจจะกิริยา เป็อจักฮื้อฝนตกลงมา ก็มีวันนั้นและฯ เต้นะ วุดตั้น เหตุตั้นอัน พระพุทธเจ้าจักล้าแดงอัดละอันนั้นมาฮื้อแจ้ง พระจึงแสรังเตสนาว่า เอวัง จันเตสิ สหะคั้งนี้เป็นเก๊าว่า สาริปุตตะ คุราสารีบุตร พระตาคะเกิดมาเป็นพระยาปล่า

ซ่อน อันหมุ่ญาติกำดั่งหลาย อันฉิบหายต่ายมากนักมาเป็นเหตุแล้ว, พระยาปล้ำซ่อนผะกอบด้วย มหากรรมมากนักก็คณิงใจไว้ว่า การจับปล่อยยังญาติกำหื้อป็นตุกข์ ด้วยอุบายแห่งอริยะสัปปริสสะ ธรรมเจ้าดั่งหลาย หากได้หอมห้วยมนั้นเดื่อะฯ อนุสสะริตว่า สัตตัง ชัมมัง ประมัตถัง วิจันตะ ยิงสุฯ คุราสารีบุตร พระตถาคตะเกิดเป็นพยาปล้ำซ่อนป้างนั้น ก็ได้คณิงรู้ยังสังกรรมแล้ว ก็กระทำ ยังประมัตถะสัจจะอันบ่ป็นแผ่ และอันบ่บิบบเบียนฯ จักกระทำสัจจะกิริยาแห่งมหาสัตว์เจ้าดั่งอันฯ มหาสัตว์เจ้าก็เพิกเสี่ยยังเปือกตัมอันมีวณะคำ แล้วก็เอาต้นออกมาสู่ปายนอก พระยาปล้ำซ่อน มีตัมอันใหญ่เขี้ยวงามดูจะดั่งไม้้อัญจะนะฯ มีต้นดั่งสองแดงงามเป็นดั่งแก้วก็อ อันขัดคิงามนั้น และฯ เจ้าก็เล็งตำขึ้นไปบนอากาศ แล้วก็สวาดกถาวาดังนี้

ยะโต๊ สระระมิ อัดตานัง ยะโต๊ ปัตโตตมิ วิญญุตัง นาภิงานามิ สัจจะจจะ เอกะป่าณมิ หิงสิต่า เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ ปะชุนโน อภิวัตตะตฺตาฯ อหัง อันว่ากู สระรามิ ก็คณิงรู้ยังอัดตะ ภาวะเนื่อต้น ว่าเถิงเชิงอันรู้ในกำละอันกรกระทำและบ่กระทำ ยะโต๊ ดั่งแรกแต่กำละอันมีดั่งอัน พระยาอันได้เถิงสภาวะได้รู้อันร้ายอันดี อาจเปือกคะนิงรู้กำยะกั้ม วิจิกั้ม มโนกั้มแห่งกูและฯ ส่วนกูก็เกิดมาในฐานะอันจักกั้มสัตว์อันมีชาติเสมอกัน ด้วยแต่กูบ่อาจกั้มยังสัตว์ตัวน้อยตัวใหญ่ มาตถราแต่เมื่คเข้าเปียบนในระแวกอันเกิดมา ตราบเถิงกำละบัดนี้และฯ พระกั้ม กูจักบิบบเบียน สัตว์ตัวใดตัวหนึ่ง แม่นจักข้าหื้อต่ายก็บ่มีและด้วยสัจจะอันนี้หากมีแต่ดีหลีและฯ ปะจุนโน เมโฆ อันว่าเมฆะอันเป็นท่าฝนอันใหญ่ จุงตกลงมาปล่อยยังฝูงญาติกำแห่งกูหื้อป็นจากตุกข์อันจักเข้าสู่ ตางต่ายนี้เดื่อะฯ กั้มมหาสัตว์เจ้ากล่าวอริชฐานสัจจะกิริยาสันนี้แล้ว เจ้าก็บ่จับยังวราหะเตวบุตร หื้อฝนตกลงมาป็นนั๊ก ดูจะดั่งอาณัติสัญญาแก่ปัวกน้อยแห่งต้น จึงกล่าวกถาดังนี้ อะภิตถะนายัง ปะชุนนะ นิริง กำกัสสะ นาสะยะ กำกั้ม โสกำยะ รัณเชหิ มัจเฆ โสเก๊ ปะโมจะยะฯ คุรารวาท กะเตวะบุตร ต้นเป็นพระยาแก่เตวตา อภิตถะนายัง ต่านอย่าหื้อหายเสี่ยยังกิจจะแห่งมัจจราชา ต่านจุงร้องจุงกลางดั่งเสียงก้อง หื้อสายฟ้าแมบรอดคุดตองกำจักรวาลแล้ว หื้อมหาเมฆฝนตกลงมา สู่จุมปู้นี้เดื่อะฯ เหตุว่ากำดั่งหลายเตียนยอมลับต้อเอาปล้ำดั่งหลาย อันเข้าไปลืออยู่ในเปือกตัมนั้น จูวันจุกั้มฯ ปะชุนโน เมฆะ ต่านจุงหื้อหายเสี่ยยังกิจจะแห่งกำดั่งหลาย ต่านจุงหื้อฝนตกลงมา หื้อป่าเบงเต็มในสระตี่นี้ด้วยน้ำอย่าหื้อขาด อย่าหื้อกำลงมาในสระหนองตี่นี้ได้ฯ หมู่กำดั่งหลายบ่ ได้กินปล้ำในสระอันเต็มไปด้วยน้ำ เขาก็จักเป็นโสกตุกข์มากนักฯ ปะจุนนะเมฆะ ต่านจุงหื้อหมู่ กำดั่งมวต เถิงยังโสกตุกข์ อันมีลักษณะอันใหม่ปายในตัวแล้วจุงปล่อยยังหมู่ปล้ำดั่งมวต อันเป็น ญาติกำแห่งข้า หื้อป็นจากตุกข์โสกอันจักต่ายนี้แต่เดื่อะฯ เอวัง โปริสตัดโต๊ อันว่าโปริสตัดโต๊เจ้าเจียร จักบ่ด้วยปะจุนนะเมฆะ ดูจะดั่งปัวกน้อยแห่งต้นสันนี้แล้ว ก็บ้นคาลหื้อฝนท่าอันใหญ่ตกลง มาตัวเมืองดั่งมวต ก็มีวันนั้นและฯ พร้อมกับกำสัจจะกิริยาอริชฐานแห่งมหาสัตว์เจ้าจุพระกั้มฯ ยามนั้น หินบ่ณทุกั้มพละศีลาอาสน์แห่งอินตาริราช ก็สำแดงอันร้อนกระด้างแข็ง ด้วยเต๊จะสีลต

ปะแห่งมหาสัตว์เจ้า พระยาอินทร์ก็รำเปิงคู ก็รู้ยังเหตุอันนั้นๆ ต้นเจ้าก็ถัสแจ่งแล้ว ก็หื้อหา
 มาขังวราหะเทวบุตร แล้วก็สัญญาว่าดังนี้ ดูวราหะเทวบุตร บัดนี้มัจฉราชาปล้ำช่อน ต้นเป็
 นมหาปฐิสะ ต่านก็มักใคร่หื้อฝนตกลง หื้อร้งับดับเสี่ยยังโศกตูกข์แห่งปล้ำดังหลาย อันเป็นญาติ
 กำแห่งปล้ำช่อนว่าอัน เจ้าจ้งกระต่ายง่าเหมะฝน ตกกลงในโก้สละรัฐฐะตั้งมวลบัดนี้เตื่อะฯ
 โส วราหโก้ ส่วนวราหะเทวบุตร ก็รับเอากำแห่งพระยาอินดาธิราชว่าสาธุ เตะเข้าแต่หาราจะเจ้า
 ดีและว่าอันแล้ว ก็นุ่งผ้าอันเขียวคุดจะดั่งเหมะ ก็สะไปผืนนึ่งแล้วก็กล่าวจับนนถิอันมีจื่อว่าเหมะดี
 ตะ แล้วว่ายหน้าล่อโลกะธาตุนวันตกฯ ยามนั้น มณฑลเหมะอันนึ่งพะมาณเต่าล้าเข้า ก็ขึ้นมา
 ในหนติสะวันออก แล้วก็แตกเป็นกิบและร็อยและบัน ก็ร้องดังครางดังมากนัก ก็แบ่งออกยัง
 สายฟ้าตีนั้น เป็นท่าฝนอันใหญ่ มาปกครอบบงยังเมืองโก้สละราชตั้งมวล ด้วยท่าฝนเหมะแล้ว
 ก็หื้อตกลงมาบ่ขาดสาย มาถูยามเดียว ก็ป้าเป็งเต็มในหนองสระตีนั้น ส่วนปล้ำดังหลายก็ป็นจาก
 ความตาย ก็มีและนา

ส่วนอันว่าสัตว์ตั้งหลายมีกำเป็นต้น ก็ถึงเชิงอันบยินดีแห่งเขา เหตุบ่ได้กินปล้ำในสระ
 หนองตีนั้นและฯ บ่เต่าแต่ปล้ำและสัตว์ตั้งหลาย ได้ป็นจากคูกข์สิ่งเดียว แม่นว่าคนตั้งหลาย ก็หื้อ
 แล้วยังเข้ากล้ำในนาตั้งมวล วุฒิจำเรญติจู้จู่แห่งก็มีแลฯ แม่นว่าสัตว์ 4 ตีน 2 ตีนตั้งหลาย มีต้น
 ว่างัวควายก็ดี คนตั้งหลายฝุงอันอาศรัยเชิงน้ำฝนเลี้ยงจิวิตก็ดี ก็ป็นจากกำยิกะคูกข์และเจ้ตะสิกะ
 ตูกข์ จุพะกำร ก็มีวันนั้นและฯ เต็นะ วุดตั้ง เหตุตั้งอัน พระพุทธเจ้าจักสำแดงยังอ้ดตะอันนั้นมา
 หื้อแจ่ง พระจิ้งแสรังเตสนาว่าดั่งนั้น สหะ กะเต้ สัจจะวะเร ประชุมโนอะภิวัสติยะถะถัง นินนัญ
 จะ ปูเรนโด้ จะเฒนะ อะภิวัสติยะ เอวะรูบั้ง สัจจะกิริยัง กัตะว่า วิริยะมุตตะมัง วัสสาเป็สิง มะ
 หามม้ง สัจจะเต้ชะพะลัสสิโด้ สัจจะเฒนะ เม สะโม นิตถิ เอสา เม สัจจะป้าระมีติฯ ดูราสารีบุตร
 ในเมื่อแล้วสัจจะอันพะเสริฐ อันกุพระตถาคตะป้างเมื่อเกิดเป็นมัจฉราชา ก็เป็นพระยาปล้ำช่อน
 ตัวพะเสริฐ หากกระต่ายกัมอันล้าเสิตตั้งอันแล้วฯ ปะจุนโน เม โฆ มหาเหมะก็ร้องครางดังมากนัก
 สายฟ้าก็แมบป็นรัศมีรวายเรื่องออกไป แล้วก็ป้าเป็งเต็มตกลงสู่มนุสสโลกจุมปู่มากนัก พร้อมกับ
 ด้วยกระต่ายสัจจะกิริยาแห่งพระยาปล้ำช่อนก็มีวันนั้นแลฯ สารีบุตรตะ ดูราสารีบุตร ส่วนพระยาปล้ำ
 ช่อนตัวนั้น ก็กระต่ายสัจจะธรรมอันพะเสริฐ อันได้เกิดมาเป็นตีเป็งแก่สัตตโลกตั้งมวล อันมีสภาวะ
 ว่าดั่งนี้ ในเมื่อฝนบ่ตกและมีตั้งอัน ต่านก็ถึงเชิงอันขุณณาด้วยกำว่ากูกข์ทำกระต่ายตั้งรื่อ ด้วยแต่
 ต่านก็มากกระต่ายวิริยะอุตสาหะมากนัก อันจักหื้อแล้วยังหิตะสุข ด้วยกองอันจักหื้อแล้วแก่ญาติ
 ณะจริยา กระต่ายเป็อรอันนั้น อาสะรัยเชิงกำล้งอานุกาเวแห่งสัจจะธรรม ก็หื้อมหาเหมะท่าฝนอัน
 ใหญ่ตกลงมาเต็มสระตีนั้น สภาวธรรมในโลกนี้ จักเสมอด้วยสัจจะธรรม อันมีในสันตะระแห่งกูก็
 หาบได้ฯ สัจจะป้าระมีแห่งกุพระตถาคตะ ป้างเมื่อเกิดมาเป็นมัจฉาพระยาปล้ำช่อน วันนั้นก็มีสันนี้
 แลฯ เอวัง มหาสัตโด้ ส่วนอันว่ามหาสัตว์เจ้า มีหัวใจพะกอบด้วยขุณณาหากมายุง ก็มาปล้ำช่อนยัง

สัตว์ตั้งมวล มีต้นว่าญาติกำแห่งต้นเป็นต้นฯ ยถา กัมมัง คะโต หือป็นจากตูกข์ตั้งมวลด้วยสามัตถะอันหือฝนตกลงตัวเมืองโกัสละรัฐฐะตั้งมวลฯ จีวัตตะปะริโยसानะ กันเสียงจิตแห่งพระยาปล้ำช่อนตัวนั้น ก็ได้ไปตามกัมแห่งต้น หลายภาวะชาติก็มีแลฯ สัตถา อิมัง ชัมมเตสนัง อาหริตว่า จาตะกััง สโมธานะสิฯ พระพุทธเจ้าเตสนาธรรมอันนี้ แก่มหาสารีบุตรเถรสันนี้แล้ว พระพุทธเจ้าก็จุ่มนุมายังจาตะกอันนี้ มาเตรียมแต่ปัจจุบันนะ ว่าดังนี้ วราหะเดวบุตรต้นอันหือท่าฝนตกลงมาด้วยเต้จะสัจจะอธิษฐานแห่งพระยาปล้ำช่อนวันนั้น ก็หากมาได้อนันตะ ต้นเป็นอุปฐากแห่งพระตถาคะในกำละบัดนี้และฯ มัจฉคณา ส่วนหมู่ปล้ำตั้งมวลอันเป็นญาติกำแห่งพระยาปล้ำช่อนวันนั้น ก็หากมาได้ปริษัตถ์มีภิกขุ ถิกขณิ อป้าสกะ อป้าสิก้าตั้งหลาย ในกำละบัดนี้แลฯ มัจฉะราชาโลกะนาโถ ส่วนมัจฉะราชาพระยาปล้ำช่อน แม่นเกิดในพงษาอันจักกินยังสัตว์” (พิมพ์เผยแพร่โดย ธาราทองการพิมพ์)

4) ถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร พรหมน้ำมนต์เพื่อเป็นสิริมงคล

5) หลังจากนั้น ปู่จ่าน หรือมักชายก ได้นำปลาช่อน และรูปไม้แกะสลักเหมือนปลาช่อน ไปปล่อยลงสู่ลำน้ำ ตามแบบฉบับประเพณี โบราณ เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี ก่อนกลับได้มีการตักน้ำในลำธารสาดไปยังผู้ที่เข้าร่วมพิธี เพื่อให้รับรู้ทั่วกันว่าฝนได้ตกลงมาแล้ว สร้างความชุ่มชื้น เป็นความเชื่อในบ้างชุมชนเท่านั้น สร้างความสุข สนุนสนวน เฮฮา ก่อนแยกย้ายกันกลับบ้าน

2) การบวชป่า หรือบวชต้นไม้ และประกาศเป็นเขตอภัยทาน จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ได้เล่าว่า ชุมชนได้ประกอบพิธีกรรมบวชป่าบริเวณป่าชุมชน และประกาศเป็นเขตอภัยทาน เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าผืนนี้ให้คงความอุดมสมบูรณ์ โดยผ่านความเชื่อ ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าหลังจากประกอบพิธีกรรมบวชป่าแล้ว ชาวบ้านจะรู้กันว่าป่าผืนนี้เป็นป่าที่มีความศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากต้นไม้ทุกต้นได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้ว จึงเกิดความเกรงกลัวในบาปและเป็นที่รู้กันว่าห้ามเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับต้นไม้บริเวณนั้น การบวชป่าของชุมชนบ้านหลวงนอกจากคนในชุมชนที่มาร่วมกันแล้ว ยังมี 5 ภาคิตำบลโหล่งขออดเข้ามามีส่วนร่วมในการบวชป่า ประกอบด้วย ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านตำบลโหล่งขออด องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขออด กลุ่มผู้สูงอายุตำบลโหล่งขออด กลุ่มแม่บ้าน เด็กและเยาวชน หน่วยงานราชการในพื้นที่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อุทยานแห่งชาติศรีลานนา สถานีตำรวจอำเภอพร้าว ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบวชป่า ซึ่งมีขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมบวชป่า (พระครูวรรณวิวัฒน์ คร., พระครูองอาจ จิรธรรมโม, และคาบตำรวจนภคค ชันนา, วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์) ดังนี้

- 1) ชุมชนประชุมวางแผนเพื่อจัดเตรียมสถานที่ และทำความเข้าใจกับชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องการบวชป่า
- 2) นิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 9 รูป เพื่อมาประกอบพิธีกรรมการบวชป่า
- 3) พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ในสถานที่ทำการประกอบพิธีกรรม
- 4) จัดเตรียมจิวรตัดเป็นฝืนให้มีขนาดความยาวพอดีกับขนาดของต้นไม้ แล้วนำไปผูกกับต้นไม้ทั้งขนาดเล็ก ใหญ่ ที่อยู่ภายในบริเวณป่าชุมชน
- 5) พระสงฆ์ให้ศีล ให้พร แก่คณะญาติโยมที่เข้าร่วมพิธี เพื่อเป็นสิริมงคล เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี

นอกจากพิธีกรรมบวชป่าแล้ว ยังมีการปล่อยปลา กบ บริเวณฝายชะลอน้ำบริเวณป่าชุมชน และประกาศเป็นเขตอภัยทาน ชาวบ้านจะเกรงกลัวไม่กล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือจับสัตว์บริเวณป่าชุมชน เพราะ ได้ผ่านพิธีกรรมแล้ว จากการที่สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ส่งผลให้สัตว์ป่าเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น สัตว์ที่ชาวบ้านพบเห็นบริเวณป่าชุมชนจะมี หมูป่า นกยูง เก้ง ไก่ป่า นก กระรอก แล่น ซึ่งเป็นดัชนีที่สามารถวัดได้ว่าป่าชุมชนพื้นที่นี้มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านอาหารของสัตว์ป่า และสัตว์ป่าพวกนี้ยังสามารถช่วยในการกระจายพันธุ์ไม้ได้อีกทางหนึ่งด้วย หากผู้ใดฝ่าฝืนชาวบ้านเชื่อกันว่าผู้นั้นจะมีอันเป็นไป และถ้าหากว่าผู้ใดกระทำผิดจะถูกปรับเป็นเงินจำนวน 5,000 บาท

3) การเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือชาวบ้านเรียกว่าผีฝาย

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือชาวบ้านเรียก การเลี้ยงผีฝายหลวง จะจัดทำขึ้นทุกปี ในช่วงเดือน 9 เหนือ หรือราวเดือน มิถุนายน ซึ่งก่อนการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำชุมชนก็จะมีกิจกรรมกลางใจเหมือง หรือการทำความสะอาด แผ้วถางวัชพืช ตักตะกอนหิน ดิน ทราย ออกจากลำเหมืองและบริเวณรอบ ๆ ช่วงเดือน 8 เหนือ หรือราวเดือน พฤษภาคม ซึ่งลำเหมืองทั้งหมดในชุมชนมี 4 สายด้วยกัน คือ เหมืองบ้าน 2 สาย เหมืองวัด 1 สาย เหมืองกลาง 1 ฝาย และเหมืองหลวง 1 สาย ที่นาทั้งหมดในชุมชนบ้านหลวงมีผู้ครองพื้นที่ จำนวน 120 ราย พื้นที่ทั้งหมด 3,500 ไร่ มีนายสงวน มั่นคง ทำหน้าที่เป็นแก่ฝาย หรือผู้ดูแลควบคุมการใช้น้ำและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยผู้ใช้น้ำทั้งหมดจะมารวมตัวกันโดยนำอุปกรณ์ เช่น มิด จอบ มาด้วย เพื่อทำความสะอาดเหมืองหลวงก่อน ซึ่งเป็นลำเหมืองใหญ่ก่อนจะกระจายไปยังลำเหมืองสายเล็ก ๆ ที่ไปสู่ไร่นา หลังจากนั้นผู้ใช้น้ำก็กระจายกำลังคนไปยังลำเหมืองสายต่าง ๆ ที่ตนใช้น้ำอยู่ หากผู้ใช้น้ำคนใดไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมอาจจะว่าจ้างให้คนใน

ชุมชนไปทำแทน หรือไม่ก็จะถูกไหม หรือถูกปรับเป็นเงิน จำนวน 200 บาท เงินจำนวนนี้จะถูกเก็บไว้เป็นกองกลางเพื่อทำกิจกรรมการเลี้ยงฝิขุนน้ำต่อไป (นายสงวน มั่นคง, นายจรัส มหาวรรณ และ นายอินทร มหาวรรณ, วันที่ 29 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

ราวเดือน 9 เหนือ หรือเดือนมิถุนายน ของทุกปี จะมีการเลี้ยงฝิขุนน้ำ เนื่องด้วยความเชื่อที่ว่า แม่น้ำธารมีเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาขุนน้ำและป่าไม้ ชุมชนจึงให้ความเคารพบูชา และขอขมา เพื่อให้ปกป้องรักษาทรัพยากรให้คงความอุดมสมบูรณ์ ให้มีน้ำท่าในการอุปโภค บริโภค และมีน้ำเพียงพอต่อการทำเกษตรกรรมตลอดทั้งปี ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล การประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงฝิขุนน้ำเป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกษตรกรมีกำลังใจ และปลุกจิตสำนึกให้เห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำ ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อีกทางหนึ่ง สำหรับเครื่องที่ใช้และเครื่องเล่นไหว้บูชาฝิขุนน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกฝิฝาย (นายสงวน มั่นคง, วันที่ 29 มกราคม 2560, สัมภาษณ์) ประกอบด้วย

1) งาน จำนวน 6 ใบ สำหรับฝิฝาย จำนวน 1 แห่ง และฝิปากเหมือง จำนวน 2 แห่ง (ปากเหมือง หมายถึง ประตูเปิดปิดน้ำ)

2) ไก่ต้ม จำนวน 6 ตัว (ใช้ไก่พันธุ์พื้นเมือง)

3) เหล้าขาว 35 ดีกรี จำนวน 3 ขวด

4) ขนม (อาจจะเป็นขนมพื้นบ้าน หรือขนมอบกรอบที่ขาย

ตามท้องตลาดก็ได้)

5) บุหรี่จ๊วย (บุหรี่ยี่ห้อ บุหรี่ของท้องถิ่น ประกอบด้วยใบตองอ่อนอบแห้ง มีวนกับยาสูบหั่นฝอยแห้ง และเปลือกมะขามบดละเอียด)

6) สวยดอก (กรวยดอกไม้) รูป เทียน

หลังจากเตรียมวัสดุอุปกรณ์เรียบร้อยแล้ว เข้าสู่วิธีการเลี้ยงฝิขุนน้ำ มีขั้นตอนดังนี้

1) จัดเตรียมของเส้นไหว้หรือชาวบ้านเรียกว่า เหล้าไห ไก่ต้ม หมายถึง เหล้า 1 ขวด ไก่ 2 ตัว สำหรับบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์บริเวณฝายหลวง จำนวน 3 แห่ง พร้อมสวยดอก รูป เทียน

2) ผู้ประกอบพิธีกรรมจะมีทั้งหมด 4 คน ได้แก่ พ่ออุ้ยถึง มหาวรรณ พ่อน้อยพิน หาญกล้า พ่อประทุม (ไม่ทราบนามสกุล) และพ่อสงวน มั่นคง โดยแต่ละคนจะนำของที่จัดเตรียมไปวางไว้จุดที่จะทำการประกอบพิธีกรรม จำนวน 3 จุด

3) แต่ละคนจะจุดรูปเทียนแล้ว ช่ม (ภาษาเหนือ) หรือการพูดบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงห์สถิตอยู่ ณ ที่นั้น “เออ...วันนี้ก็มาได้มาเลี้ยงเงินลูกเงินหลานมาถิ่น

โดยกินเนื้อ ขอซื้อจาวบ้านอยู่สุขสบาย ขอซื้อฟ้าฝนตกคึกๆ ถูกต้องตามฤดูกาล มีน้ำเข้าไร่เข้านาสุดปี สุดแล้งเนื้อ” (แปล วันนี้ก็ได้มาเลี้ยงเชิญลูกเชิญหลานมากินด้วยกัน ขอให้ชาวบ้านอยู่สุขสบาย ขอให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำไว้ใช้ในการทำไร่นาตลอดทั้งปี)

4) รอนกว่ารูปเทียนจะหมด หรือดับลง เก็บของกลับบ้าน เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ในอดีต ชาวบ้านหรือผู้ที่ใช้ประโยชน์จากน้ำจะมารวมตัวกันของกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อประกอบพิธีกรรมพร้อมกัน พอเสร็จพิธีกรรมจะร่วมรับประทานอาหารด้วยกัน พูดคุยกันเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในชุมชน (นายสุมินทร์ ละอองทุม, เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2560, สัมภาษณ์) และจากการสังเกต พบว่า อาจจะเนื่องด้วยกาลเวลาเปลี่ยนไปต่างคนต่างมีภาระหน้าที่ ส่งผลให้รูปแบบการจัดกิจกรรมเปลี่ยนไปด้วย แต่ความสัมพันธ์ในการจัดการระบบเหมืองฝายของชุมชนยังมีความแน่นแฟ้น และสามัคคีกันอย่งเหนียวแน่น การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเหมืองฝายยังคงเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ร่วมกันบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและสงบสุข

4) สักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์วัดหนองก้องคำ

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับชุมชนบ้านหลวง พบว่า วัดร้างหนองก้องคำ เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในป่าเขา มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนเพราะมีการสร้างวิหาร ตลอดจนกำแพงและถาวรวัตถุต่างๆ มีการขุดหนองน้ำอยู่ทางทิศเหนือของวัด มีแม่น้ำแม่ต้าละไหลผ่านทางทิศตะวันตกของวัด ซึ่งวัดได้ล่มสลายไปตามกาลเวลา จนเมื่อ 200 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านได้ค้นพบพระพุทธรูปปางมารวิชัยจมอยู่ในหนองน้ำของวัดร้างห้วยก้องคำ จึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปมาโดยทำแคร่หามเดินเป็นขบวน ตลอดระยะทางมีการแห่ก้อง แห่กลอง (ขบวนแห่มีฆ้องกับกลองเป็นเครื่องประกอบจังหวะหลัก) นำพระพุทธรูปมาจนถึงวัดบ้านหลวงและได้ประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในวิหารของวัดบ้านหลวงมาโดยตลอด จนกระทั่งมีการสร้างวิหารหลวงหลังใหม่ (วิหารปัจจุบัน) ระหว่างการก่อสร้างจึงย้ายองค์พระออกมาเก็บไว้ในห้องลับเพื่อป้องกันการถูกโจรกรรม พระพุทธรูปปางมารวิชัยมีพระนามว่า หลวงพ่อแสนแซ่ หรือที่ชาวบ้านเรียก พระเจ้าแสนแซ่ฝนแสนห่า เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านนา ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อใดฝนไม่ตกหรือไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านจะอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้ออกมาแห่รอบหมู่บ้าน ฝนก็จะตกลงมาทันที เป็นความเชื่อของชาวบ้านที่มีมาจนถึงปัจจุบัน (เมทินี น้อยเรือน, ดุษณี กุญแก้ว, 2558, หน้า 74)

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ตำนานของวัดร้างหนองก้องคำ ซึ่งเล่าต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่แห่งนี้ซึ่งตั้งอยู่ในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ บริเวณใกล้เคียงจะมีถ้ำ ชาวบ้านเรียกว่า ถ้ำแม่ต้าละ มีแม่น้ำสองสายไหลมา

บรรจบกัน คือ น้ำห้วยฆ้องคำ และสบแม่คำละ ในอดีตบริเวณใกล้เชิงวัดร้างชาวบ้านได้เข้าไปทำนา ทำไร่ เลี้ยงควาย เก็บหาของป่า แต่ไม่มีผู้ใดเข้าไปยุ่งเกี่ยว บุกรุก หรือรบกวนป่าผืนนี้ เพราะเชื่อกันว่าหากผู้ใดเข้าไปจะถูกผีทัก จะมีอันเป็นไป บางคนถึงแก่ชีวิต จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัวอำนาจที่เหนือธรรมชาติ ประชากรกลุ่มเป้าหมายเล่าว่า เมื่อก่อนการเลี้ยงควาย จะเลี้ยงแบบปล่อยให้ควายหากินเอง แล้วฝากฝังควายไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดูแล และบนบานสานกล่าวไว้ พอตกเย็นควายจะเดินกลับคอกเอง หรือบางครั้งปล่อยทิ้งไว้กลางป่าหลายวัน ถ้าเจ้าของไปตามแล้วไม่เจอก็จะบนบานขอให้ควายกลับคอก ถ้าควายกลับคอกจะไปเลี้ยงแก่นบนตามที่ได้อ่อยจากไว้ เป็นต้น ถ้าหากผู้ใดเข้าไปพุดจาบลหู่ เชื่อกันว่าจะถูกลงโทษให้เจ็บไข้ได้ป่วยหาสาเหตุไม่เจอ ต้องไปเส้นไหว้ขอมาจึงจะหายเป็นปกติ เป็นต้น ชาวบ้านจึงเคารพนับถือสถานที่แห่งนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระครูวรารณวิวัฒน์ ดร. จึงเล็งเห็นความสำคัญของสถานที่แห่งนี้ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความเชื่อ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และมีสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จึงมีการประกอบพิธีกรรมการบวชป่า เป็นเขตอภัยทาน และเป็นป่าอีกผืนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่จำนวน 100 ไร่ ครอบคลุมเขตวัดร้างทั้งหมด นอกจากนี้พื้นที่บริเวณนาเก่าได้ขุดลอกเป็นอ่างเก็บน้ำแก้มลิง ตามแนวพระราชดำริ ได้รับการสนับสนุนจาก หน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ 32 สำนักงานภาค 3 หน่วยทหารพัฒนา เพื่อใช้ในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการอุปโภค บริโภค และการเกษตรกรรมในช่วงหน้าแล้ง และพื้นที่บริเวณนั้นยังใช้ในการทำกิจกรรมโครงการ 1 ถัดถอนชีวิตสัตว์ ซึ่งทางวัดพระธาตุคอยเวียงชัยมงคลได้จัดกิจกรรมการ 1 ถัดถอนชีวิตโค กระบือ แล้วให้ชาวบ้านที่สนใจ และชาวบ้านที่มีรายได้น้อย ขาดแคลนพื้นที่ทำกิน เข้าร่วมทำกิจกรรมแล้วแบ่งผลประโยชน์ตามที่ได้ออกไปกับโครงการ และส่วนที่สำคัญ คือ พื้นที่วัดร้างเป็นพื้นที่ที่ป่าไม่สามารถฟื้นฟูตัวเองเนื่องจากการไม่ถูกรบกวนเป็นเวลานาน พืชพรรณ พันธุ์ไม้จึงมีการเจริญเติบโตได้ดี กระจายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว จึงทำให้ป่าผืนนี้มีความหนาแน่น พันธุ์ไม้หลากหลาย และมีความชุ่มชื้นมาก เนื่องจากมีพื้นที่ติดกับลำน้ำ (พระครูวรารณวิวัฒน์ ดร., นายปวง มหาวรรณ และนางดาวเรือง คำป่า, วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์)

กระบวนการที่มีความเชื่อมโยงระหว่างวิถีชีวิต ภูมิปัญญาความเชื่อ พิธีกรรม เป็นสิ่งสำคัญและยึดเหนี่ยวให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดการมีส่วนร่วมทั้งคนในชุมชนและหน่วยงานภายนอก

5) การเพาะขยายพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย จากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ พระครูวรารณวิวัฒน์ ดร. ได้เล็งถึงความสำคัญในการปลูกป่าเพิ่มเติมในส่วนที่มีสภาพเสื่อมโทรมอยู่ จึงมอบหมาย

ให้ ค.ต.สมชาย ปิ่นทေးสาย เก็บเมล็ดไม้และต้นกล้าเล็กๆ ที่อยู่ในป่าชุมชนมาเพาะและขยายพันธุ์ เพื่อให้ชาวบ้านช่วยกันปลูกในเขตป่าชุมชนช่วงฤดูฝน โดยได้เก็บเมล็ดมะกอก มะขามป้อม ตะเคียน และประคู้ มาเพาะขยายพันธุ์แล้วนำกลับไปปลูกในป่าชุมชน เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2554 โดยมี ค.ต.สมชาย ปิ่นทေးสาย เป็นผู้ดูแล นอกจากนี้ชาวบ้านที่ออกหาของป่ายังมีการเก็บพันธุ์พืช และพันธุ์ไม้ขนาดเล็กมาปลูกไว้ที่บ้าน เพื่อเป็นอาหารและสมุนไพร เช่น ผักหวานบ้าน ผักเพ็ชร์ ฟาน ดอกลิงแผลว (นางแลว) ผักกรูด ชะอม ไม้ มะกอก เป็นต้น พืชผักบางชนิดไม่ต้องเข้าไปหาในป่า สามารถเก็บกินที่บ้านได้เลย (ค.ต.สมชาย ปิ่นทေးสาย, เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

จากการนำพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้มาปลูก เพาะ ขยายพันธุ์ เป็นการอนุรักษ์ไม้ถิ่นเดิม ลดการถูกรบกวนของพืชบางชนิดส่งผลให้พืชชนิดนั้นสามารถฟื้นฟูตัวเอง และกระจายพันธุ์ได้เร็วขึ้น และทำให้ป่าถูกรบกวนจากมนุษย์น้อยลง ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้ป่าไม้สามารถฟื้นฟูตัวเองได้เร็วขึ้น

4.2.2.2 กิจกรรมการฟื้นฟูป่าชุมชน ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบล
โหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

1) ปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมการฟื้นฟูป่าชุมชนมีการปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน บริเวณห้วยเมียง เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวในป่าชุมชน บริเวณที่มีความเสื่อมโทรม และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม โดยการเริ่มต้นจากการให้ ค.ต.สมชาย ปิ่นทေးสาย เก็บเมล็ดและกล้าไม้ที่มีอยู่ภายในป่าชุมชนมาเพาะ อนุบาล แล้วนำกลับไปปลูกในป่าชุมชน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภายนอกเอากล้าไม้มาสนับสนุนให้ปลูกในป่าชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง ปัจจุบันได้ปลูกไปแล้ว จำนวน 83 ชนิด ได้แก่ มะกอก, มะไฟ, มะม่วง, มะละกอ, ดีหมี, เต่าร้าง, ถัสนม, ไทร, กาแฟ, มะขามป้อม, ชมพู, ลำไย, ลิ้นจี่, จำปี, จำปา, เมียง, ฝรั่ง, ชำมะเรียง, มะพร้าว, หางนกยูง, กาหลง, หว้า, ส้มป่อย, ราชพฤกษ์, อะโวคาโด, น้อยหน่า, เฟื่องฟ้า, ไม้, มะปราง, มะขาม, แคนแสด, มะเฟือง, สาวน้อยสันทราย, หมาก, อโศก, สายหยุด, ชบา, โกสลด, ตะขบป่า, มะค่าโมง, มะรุม, สะเดา, เสารส, มะกรูด, มะนาว, ค้อ, กล้วยหอมทอง, ประคู้, กระท้อน, เหลืองปรีดิยาธร, พวงชมพู, แคนขาว, กล้วยน้ำหว่า, โป, การะเวก, กุหลาบเมาะลำเลิง, ดาวดึงษ์, ไม้ฟ้า, ขนุน, ป๊อบ, ยางนา, มะเกลือ, กระบก, ประคำดีควาย, ทองกวาว, สุพรรณิภา, มะขม, หวาย, พยุง, หูกวาง, พิกุล, บุนนาค, สารภี, ยอ, ตาล, ลาน, พวงคราม, ชวนชม, เหลืองอินเดีย, ราเพย, นางแย้ม, แก้วมังกร และฝาง และในฤดูฝนของทุกปีจะมีกิจกรรมการปลูกป่าในเขตป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของ

ป่าไม้ รู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาสนับสนุนและร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนด้วย (ค.ต.สมชาย ปินทะสาย, วันที่ 28 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

การดูแลต้นไม้ที่ปลูกเสริม ได้มอบหมายให้ ค.ต.สมชาย ปินทะสาย จากการสัมภาษณ์ การดูแลพื้นที่ป่าชุมชนที่ผ่านมาได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก วัดพระธาตุคุดอยเวียงชัยมงคล และการเก็บผลผลิตจากป่าชุมชน เช่น ก้อยน้ำหว่า ก้อยหอมทอง เป็นต้น เพื่อเป็นทุนในการซื้อน้ำมันในการตัดหญ้า น้ำที่ใช้ในการรดต้นไม้ในช่วงฤดูแล้งได้มาจาก ฝายชลอน้ำที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น ดูแลจนต้นไม้แข็งแรงและสามารถเติบโตได้ตามธรรมชาติ

ค.ต.สมชาย ปินทะสาย ถือว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านการดูแลรักษาป่าไม้ ด้วยวัยหลังเกษียณอายุราชการ และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหลงขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่าหลังจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนผืนนี้ ซึ่งมีเนื้อที่กว่า 2,500 ไร่ รวมถึงป่าวัดร้างหนองง้อคำ จำนวน 100 ไร่ การปลูกพันธุ์ไม้เสริมทั้งไม้ยืนต้น ไม้ดอก และ ไม้ผล ถือได้ว่าเป็นการปลูกป่าแบบ ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ตามแนวพระราชดำริ ป่าที่มีการฟื้นฟูโดยคนในชุมชน และการฟื้นฟูตัวเองของป่าไม้ การถูกรบกวนจากมนุษย์น้อยลง ทำให้สัตว์ป่าเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น เนื่องจากป่ามีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารชั้นดีของสัตว์ป่า สัตว์ป่าที่ชาวบ้านพบเห็นบริเวณป่าชุมชนจะมี หมูป่า นกยูง เก้ง ไก่ป่า นก กระรอก แลง ซึ่งเป็นดัชนีที่สามารถวัดได้ว่าป่าชุมชนผืนนี้มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านอาหารของสัตว์ป่า และสัตว์ป่าจำพวกนี้ยังสามารถช่วยในการกระจายพันธุ์ไม้ให้มีการขยายพันธุ์ที่กว้างขวางขึ้นได้อีกทางหนึ่งด้วย (พระครูวรธรรมวิวัฒน์ ดร., วันที่ 28 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

2) ฝายชะลอน้ำ

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ในอดีตชาวบ้านจะสร้างฝายชะลอน้ำไว้ตามหัวไร่ปลายนาของตัวเอง เพื่อนำมาใช้เพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นฝายแบบชาวบ้าน ใช้วัสดุจากธรรมชาติเป็นหลักในการสร้าง จากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่ามีหน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ 32 สำนักงานภาค 3 หน่วยทหารพัฒนา ได้เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการทำฝายชะลอน้ำ และสนับสนุนอุปกรณ์ในการสร้างฝายแบบถาวร และกึ่งถาวร ปัจจุบันพื้นที่ป่าชุมชนมีฝายทั้งหมด 82 ตัว แบ่งตามประเภทฝาย 3 แบบ คือ ฝายถาวร 1 ตัว ฝายกึ่งถาวร 31 ตัว และฝายผสมผสานแบบตาข่าย 50 ตัว กระจายอยู่ตามลำห้วยต่าง ๆ ในเขตป่าชุมชน ได้แก่ ห้วยเมียง, ห้วยโทก, ห้วยเดิม, ห้วยแมว, ห้วยป่าสัน, ห้วยวังยาว และห้วยกำวิน ก่อนการสร้างฝายคณะกรรมการหมู่บ้านได้ประชุมพูดคุยกับชาวบ้านเพื่อหารือ แล้วลงสำรวจพื้นที่ที่จะสร้างฝายชะลอน้ำ ซึ่งเป็นลำห้วยที่ไม่กว้าง

เกินไป และไม่แคบเกินไป พื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการสร้างฝาย โดยให้เกิดผลกระทบต่อ
 ธรรมชาติน้อยที่สุด (นายขงยุทธ ศรีออน และนายประเสริฐ กุณณะ, วันที่ 29 มกราคม 2560,
 สัมภาษณ์)

จากการสังเกต ลงพื้นที่สำรวจ และสัมภาษณ์ประชากร
 กลุ่มเป้าหมาย พบว่าลักษณะของฝายชะลอน้ำที่พบในป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด
 อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ ฝายถาวร ฝายกึ่งถาวร ฝายผสมผสานลดตา
 ข่าย และฝายแบบท้องถิ่นเบื้องต้น มีลักษณะดังนี้

ฝายถาวร พบบริเวณห้วยเมียง จำนวน 1 ตัว เป็นฝายคอนกรีต
 เสริมเหล็ก ความลึกประมาณ 1 เมตร อยู่บริเวณท้ายลำห้วยสายหลักก่อนจะผันน้ำลงสู่แหล่งน้ำ
 ธรรมชาติเพื่อไหลไปรวมกันบริเวณฝายหลวงของชุมชน สามารถเก็บน้ำได้ดี

ฝายกึ่งถาวร พบบริเวณห้วยเมียง จำนวน 1 ตัว และห้วยปลาดิน
 จำนวน 30 ตัว ฝายที่ทับด้วยหินเทปูนซีเมนต์ทับอีกทีเพื่อความแข็งแรงคงทน

ฝายผสมผสานลดตาข่าย พบกระจายอยู่ตามลำห้วยเมียง,
 ห้วยโทก, ห้วยเดิม, ห้วยแมว, ห้วยวังยาว และห้วยกำวิน จำนวน 50 ตัว ฝายที่ใช้ลดตาข่ายทำเป็น
 ก่อ่งสี่เหลี่ยมขวางลำห้วยที่ต้องการสร้างฝาย โยนหิน และทับด้วยกระสอบดินไว้ด้านบน เพื่อให้
 สามารถเก็บน้ำได้ดี

ฝายแบบท้องถิ่นเบื้องต้น พบกระจายตามลำห้วยสายต่าง ๆ
 ในบริเวณเขตป่าชุมชน ก่อสร้างด้วยท่อนไม้ไผ่ขนาดด้วยถุงบรรจุหิน เป็นฝายชาวบ้านแบบ
 ประหยัดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง เนื่องจากจะเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์
 สูงสุด

ประโยชน์ของฝายชะลอน้ำนอกจากจะชะลอความเร็วของน้ำ
 ที่ไหลลงมากับลำห้วย ช่วยคัดตะกอน ช่วยให้ความชุ่มชื้นกับพื้นที่ป่าบริเวณดังกล่าวแล้ว น้ำที่ฝาย
 กักเก็บไว้ เป็นแหล่งน้ำของสัตว์ป่าที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณป่าชุมชน และชาวบ้านยังได้นำน้ำมา
 ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรกรรมอีกด้วย เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนจะมีไร่ของชาวบ้านล้อมรอบ
 นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยสร้างความสมดุลของระบบนิเวศแบบเกื้อกูลทั้งคน สัตว์ และป่าไม้
 ให้ได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน นับได้ว่าเป็นการน้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ มาประยุกต์ในพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างลงตัว

3) ทำแนวกันไฟ

จากการสังเกต พบว่า ป่าชุมชนบ้านหลวงพื้นที่ส่วนใหญ่เป็น
 ป่าเต็งรัง ความหนาแน่นของต้นไม้จะน้อยกว่าป่าเบญจพรรณ ในฤดูแล้งต้นไม้ในป่าจะผลัดใบเก็บ

ทั้งหมด ผิวดินส่วนใหญ่เป็นหินเก็บน้ำได้น้อย ก่อให้เกิดความแห้งแล้งและเกิดไฟป่าได้ง่าย การควบคุมไฟป่าเป็นไปได้ยากเนื่องจากเชื้อเพลิงมีปริมาณมาก จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ไฟป่าเกิดขึ้นทุกปีส่วนใหญ่เกิดจากฝีมือของมนุษย์ เนื่องจากชาวบ้านยังมีความเชื่อที่ว่าถ้าเผาป่าผลผลิตจากป่าจะเพิ่มขึ้น เช่น เห็ดถอบ ผักหวาน บางรายไปสอยไข่มดแดงแต่ต้องใช้ไฟไล่แม่มดแดงแล้วไม่ป้องกันหรือดับไฟให้สนิท ประกอบกับอากาศที่ร้อน ส่งผลให้ไฟติดกับเชื้อเพลิงในป่าเกิดเป็นไฟป่าบริเวณกว้าง หลังจากมีกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการทำแนวกันไฟ ทั้งในบริเวณป่าชุมชน และพื้นที่ทำกินของตนเอง โดยมีเจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติศรีลานนาเข้ามาทำความเข้าใจ ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ รวมถึงมีส่วนร่วมในการทำแนวกันไฟด้วย

กิจกรรมการป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า ทุกเข้าผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะมีเปิดเสียงตามสายประชาสัมพันธ์การณรงค้งดเผาป่า ตามประกาศจังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง กำหนดช่วงเวลาห้ามเผาในที่โล่งทุกชนิดอย่างเด็ดขาดในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560 ประกาศ ณ วันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2560 เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนและนักท่องเที่ยว จังหวัดเชียงใหม่จึงประกาศให้ปัญหาหมอกควันและไฟป่าเป็นวาระของจังหวัดเชียงใหม่ที่ต้องดำเนินการแก้ไขอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยได้กำหนดเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนเชิงป้องกัน (ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2559-20 กุมภาพันธ์ 2560) โดยดำเนินการบูรณาการทุกภาคส่วนให้จัดเตรียมบุคลากร เครื่องมืองบประมาณ บริหารจัดการด้วยการชิงเผาและแนวกันไฟในพื้นที่ป่า

2) ขั้นตอนการรับมือ (ระหว่าง 20 กุมภาพันธ์-20 เมษายน 2560) ซึ่งจะกำหนดเป็นช่วงเวลาห้ามเผาเด็ดขาด ภายใต้ชื่อ “60 วันห้ามเผาเราทำได้ เพื่อเชียงใหม่ไร้หมอกควัน” ด้วยการจัดชุดลาดตระเวน จัดชุดปฏิบัติการเข้าดับไฟทันทีในเวลาอันรวดเร็วหากมีเหตุเผาในพื้นที่ และดำเนินการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด หากผู้ใดทำการเผาหลังวันที่ 20 เมษายน 2560 ต้องขออนุญาตจากนายอำเภอก่อนดำเนินการทุกครั้งเพื่อควบคุมการเผาโดยพนักงานเจ้าหน้าที่

3) ขั้นตอนสร้างความยั่งยืน (ตั้งแต่ 20 เมษายน 2560 เป็นต้นไป) ด้วยการบูรณาการหน่วยงานภาครัฐทุกหน่วยร่วมกันรณรงค์ให้ความรู้แก่เยาวชน ประชาชน และแสวงหาองค์กรภาคประชาชน นักธุรกิจ มาร่วมกันดำเนินการตามโครงการพระราชดำริฯ ทุกประเภทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูป่าไม้ โดยเฉพาะโครงการปลูกป่าในใจคน การปลูกป่าโดย

ไม่ต้องปลูก ด้วยการร่วมทำฝายชะลอน้ำแบบผสมผสานในพื้นที่เหนือเขื่อน อ่างเก็บน้ำทุกแห่ง เพื่อให้เกิดฝืนป่าที่เป็นประโยชน์อย่างหลากหลาย

จังหวัดเชียงใหม่ จึงขอความร่วมมือหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และประชาชน ท้องที่ จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกันดำเนินการทำ 3 ชั้นตอนดังกล่าวอย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะในช่วงระยะเวลา 60 วัน ตั้งแต่วันที่ 20 กุมภาพันธ์ ถึง 20 เมษายน 2560 (ห้ามเผาในที่โล่งทุกชนิดอย่างเด็ดขาด) หากฝ่าฝืนจะดำเนินการลงโทษตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างเฉียบขาดต่อไป สำหรับผู้ชี้เบาะแส เพื่อนำไปสู่การจับกุมผู้กระทำผิดจะมีรางวัลนำจับรายละ 5,000 บาท (ห้าพันบาทถ้วน)

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ชุมชนได้มีการประกาศงดเผาเด็ดขาด ตั้งแต่วันที่ 14 กุมภาพันธ์-20 เมษายน 2560 และชาวบ้านได้ช่วยกันทำแนวกันไฟร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนา โดยเริ่มทำแนวกันไฟบริเวณโดยรอบวัดพระธาตุ ดอยเวียงชัยมงคล เป็นแนวเขตป้องกันความรุนแรงของไฟป่าที่ลุกลามอย่างรวดเร็ว โดยการกำจัดวัชพืช กิ่งไม้ เศษใบไม้ เปิดพื้นที่ให้โล่งเสมือนการทำถนนให้มีความกว้างประมาณ 50 เมตร ระยะทางในการทำแนวกันไฟให้เหมาะสมกับขนาดพื้นที่ หรือเรียกได้ว่าเป็นการทำแนวชนแนว และสามารถบล็อกหรือควบคุมไฟให้อยู่ในบริเวณที่ทำแนวกันไฟไว้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ติดกับป่าชุมชน และทำการชิงเผาบริเวณเขตพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่มีแนวเขตติดกับป่าอนุรักษ์ของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา การชิงเผาเป็นการลดปริมาณเชื้อเพลิงที่ทับถมกันอยู่ในป่าให้น้อยลง หากเกิดไฟป่าความรุนแรงในการเผาไหม้จะน้อยลง สามารถควบคุมไฟได้ง่าย ถึงแม้จะมีมาตรการประกาศอย่างเด็ดขาด การเฝ้าระวังไม่ให้เกิดไฟป่าขึ้นในชุมชน แต่ก็ไม่สามารถควบคุมได้ยังมีการลักลอบเผาป่าเกิดขึ้นหลายครั้ง และชุมชนได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดับไฟป่า ประกอบด้วย นายขยยุทธ ศรีออน นายประเสริฐ สวนดับภัย นายสุทัศน์ คำมงคล นายเมืองเมฆ ปินดา นายสนั่น มหาวรรณ นายขันแก้ว ศรีออน นายฉลอง มุลปา นายชน สุโน นายอินชาน ศรีนวล และนายทวี ธรรมจักร ซึ่งมีหน้าที่ในการควบคุม ดูแล ป้องกัน และระงับเหตุไฟป่า (นายประเสริฐ สวนดับภัย และนายเมืองเมฆ ปินดา, วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์)

4) การทำแนวกันชนป่า

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า การทำแนวกันชนป่า ให้ชาวบ้านที่มีพื้นที่ทำกินติดกับเขตป่าชุมชนและเขตป่าอนุรักษ์ของอุทยานแห่งชาติศรีลานนา นำต้นไม้ไปปลูกไว้บริเวณเขตแดนของตน แล้วดูแลรักษาหัวไร่ ปลายไร่ของตน ห้ามมีการบุกรุก แคว้งถาง ตัดไม้ทำลายป่าไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น กรณีผู้ที่มีพื้นที่ หรือหัวไร่ปลายนาที่ติดกับอาณาบริเวณเขตป่าชุมชน ให้ผู้นั้นดูแลพื้นที่ของตนห้ามบุกรุก หรือตัดต้นไม้ เผาทำลายป่าเพิ่มเติม

และห้ามมิให้ผู้อื่นบุกรุกไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็แล้วแต่ ให้เจ้าของพื้นที่นั้นรับผิดชอบ ยกตัวอย่างเช่น กรณีมีการบุกรุกใหม่เพิ่มเติม ต้องถูกยึดพื้นที่เดิมที่ทำกินอยู่เป็น 4 เท่า เพื่อปลูกป่า ถ้าตัดเดือนกันแล้วไม่ฟังจะถูกยึดพื้นที่เดิมที่ทำกินอยู่ทั้งหมด เนื่องจากมีกฎหมาย มีการตัดเดือนแล้วแต่ยังทำการฝ่าฝืน ไม่ยอมเคารพกฎหมายและยึดถือระเบียบร่วมกัน ทั้งนี้ที่ทำกินที่อยู่ในเขตป่าอนุญาตให้ปลูกเฉพาะไม้ผลที่ยืนต้น หรือไม้ยืนต้นเท่านั้น เช่น มะม่วง ลำไย เป็นต้น ห้ามถางปลูกไร่เลื่อนลอย หรือพืชล้มลุกหมุนเวียนโดยเด็ดขาด เป็นการให้ชาวบ้านดูแลจัดการพื้นที่ของตนร่วมกับการดูแลป่าไม้ของส่วนรวมด้วย (พระครูวรรณวิวัฒน์ ดร., นายวสันต์ คำแปง และนายเมืองเมต ปินตา, วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560, สัมภาษณ์)

3.2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน

ผู้วิจัยได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง ผ่านการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย เพื่อทำความเข้าใจถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้จากภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชน จนเกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าโดยอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้ เกิดภาวะสมดุลในระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการไต่ตรองปัญหาและสาเหตุ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน และขั้นการร่วมรับผลประโยชน์จากป่าชุมชน ดังนี้

1. ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ

จากการทบทวนบทเรียนของชุมชน ในระยะเวลาที่ผ่านมาประสบกับปัญหาภัยธรรมชาติเป็นเวลาดิถีกันมานาน พระครูวรรณวิวัฒน์ ดร. ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและตระหนักถึงปัญหา จึงมีการหารือ ประชุมชมกับชาวบ้านหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน จึงได้มีการจัดการป่าชุมชนขึ้น จำนวน 2,000 ไร่ บริเวณโดยรอบวัดพระธาตุคอกเวียงชัยมงคล ภายใต้ป่าชุมชน พื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำแม่ขอด ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่ป่าหนองห้อยคำตามความเชื่อของชุมชน จำนวน 100 ไร่ และได้จัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน และมีกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก ประกอบกับความรู้จากภายนอกชุมชนในการบริหารจัดการ และใช้กฎระเบียบที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน จากการไต่ตรองปัญหาและสาเหตุ พบว่า สาเหตุสำคัญของวิกฤตการณ์ป่าไม้ (พระครูวรรณวิวัฒน์ ดร., วันที่ 28 มกราคม 2560, สัมภาษณ์) คือ

การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ปริมาณป่าไม้ที่ถูกทำลายเพิ่มขึ้นตามอัตราเพิ่มของจำนวนประชากร ความต้องการใช้ไม้เพิ่มขึ้น เช่น การใช้ไม้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการเกษตรกรรม ฟืน ถ่านไม้ในการหุงต้ม เป็นต้น

การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อเข้าครอบครองที่ดิน สืบเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความต้องใช้ที่ดินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน เป็นผลผลักดันให้ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่า แผลวถางป่า หรือเผาป่าทำไร่เลื่อนลอย

ไฟป่า ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในฤดูแล้ง ซึ่งอากาศแห้งแล้งและร้อนจัด ทั้งที่เกิดขึ้น โดยธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์

ภัยแล้ง ปัญหาน้ำขาดแคลนในช่วงหน้าแล้ง ทั้งแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และแหล่งน้ำที่นำไปใช้ในการเกษตรกรรม

อุทกภัย ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร ชีวิต และทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังเกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ เช่น การสูญเสียหน้าดิน ทำให้สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปัญหาตะกอนดินทับถมแหล่งน้ำธรรมชาติทำให้แม่น้ำตื้นเขิน เป็นต้น

จากปัญหาเหล่านี้ที่เกิดขึ้นมานาน ทำให้ชาวบ้านเล็งเห็นความสำคัญของปัญหา แล้วหันมาหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

2. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

จากขั้นตอนการค้นปัญหาและสาเหตุ ส่งผลให้มีการวางแผนในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน โดยผ่านการทำกิจกรรมบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้จากภายนอกชุมชน จากการสังเกต พบว่า เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อที่เหมือนกันการมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีจึงเห็นได้ชัดเจนว่าการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการพึงธรรมชาติพระยาปลาช่อน การบวชป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเคารพนับถือวัดร้างหนองก้องคำ เกิดขึ้นจากแรงศรัทธาของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมจึงเป็นไปตามธรรมชาติและเป็นการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติอย่างแท้จริง ทั้งนี้ยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้โดยผ่านมิติของความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบเนื่องกันมาอย่างช้านาน การเพาะขยายพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวบ้านอนุรักษ์พันธุ์ไม้ในท้องถิ่นโดยชาวบ้านไม่รู้ตัว แต่กิจกรรมที่ดำเนินอยู่แฝงกับวิถีชีวิตของชุมชน การขยายพันธุ์เพื่อนำมาเป็นอาหาร เป็นต้น และในส่วนของกิจกรรมการปลูกต้นไม้เสริม การสร้างฝายชะลอน้ำ การทำแนวกันไฟ และการทำแนวกันชนป่า นับว่าเป็นความรู้ใหม่ที่มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การสนับสนุนและให้ความรู้ใหม่กับชาวบ้าน เช่น ในอดีตชาวบ้านสร้างฝายแบบชาวบ้าน โดยนำวัสดุที่มีตามธรรมชาติมาสร้าง หน่วยงานภาครัฐก็ได้เข้ามาสนับสนุนฝายแบบกึ่งถาวร ฝายถาวร ฝายผสมผสาน

เป็นต้น ซึ่งคนในชุมชนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายทุกคนให้ ข้อมูลตรงกันว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน ทุกครั้งในการทำกิจกรรม คณะกรรมการป่าชุมชนจะนัดหมายประชุมกลุ่มผู้นำ ประชุมหัวหน้าหมวดซึ่งแบ่งออกเป็น 23 หมวด และจะทำการประชาสัมพันธ์ชี้แจงรายละเอียดโดยใช้เสียงตามสายให้รับรู้ทั่วกัน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักเรียน นักศึกษา เข้ามาร่วมทำกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน บ่อยครั้ง ป่าชุมชนชุมชนบ้านหลวงไม่ใช้แค่มีบทบาทให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเพียง อย่างเดียว ในขณะที่เดียวกันยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรน้ำด้วย

3. ขั้นตอนการรับผลประโยชน์จากป่าชุมชน

จากขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดย ชุมชน ส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน จากการสังเกตและสัมภาษณ์ประชากร กลุ่มเป้าหมายทุกคน พบว่า ผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านหลวง ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมรับ ผลประโยชน์ทุกคน ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้ (ยกเว้นสัตว์ป่า) พืชผัก สมุนไพร เศษกิ่งไม้ที่ล่วงหล่น ต้นไม้ล้มตาย เพื่อนำมาเป็นเชื้อเพลิงหุงต้มในครัวเรือน คนส่วนใหญ่ที่เข้าไป ใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนจะเป็นผู้ที่ว่างจากการเกษตร และผู้ที่มีรายได้น้อยหรือไม่มีพื้นที่ทำกิน ก็จะเข้าไปหาของป่าเพื่อมาบริโภค และจำหน่ายในตลาดชุมชน นอกจากทรัพยากรในป่าชุมชนจะ เป็นแหล่งอาหารแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นแหล่งรายได้หลักและรายได้เสริมของชาวบ้านบางกลุ่มด้วย ผู้ที่ไม่ได้เข้าไปหาหรือไม่มีเวลาเข้าถึงทรัพยากรแต่มีกำลังทรัพย์ที่จะซื้อมาบริโภค โดยไม่เดือดร้อน นอกจากนี้ป่าชุมชนยังมีแหล่งน้ำจากฝายชลอน้ำ ชาวบ้านที่มีพื้นที่ทำกินอยู่ติดแหล่งน้ำได้นำน้ำมา ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรอีกด้วย น้ำที่ไหลผ่านแต่ละลำห้วยในป่าชุมชนจะไหลไปรวมกันที่ฝาย หลวงซึ่งเป็นฝายเก็บน้ำของชุมชน ในช่วงทำการเกษตรจะผลัดน้ำในส่วนนี้ไปใช้ในการเกษตร กรรม นับได้ว่าเป็นการกระจายทรัพยากรในชุมชนอย่างทั่วถึง ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการใช้ ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหลวงอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม การจัดการป่าชุมชนจะใช้หลัก คนอยู่ ่ได้ป่าอยู่ได้ โดยการถือกฎประ โยชน์ซึ่งกันและกัน คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืนและเกิดความสมดุล ในระบบนิเวศ

3.3 ขั้นตอนการประเมินการบรรลุเป้าหมาย

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย เกี่ยวกับการประเมินการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งประเมินจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน พบว่า จากการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชน การส่งเสริมให้ ชุมชนดูแลทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน พระครูวรารณวิวัฒน์ ดร. เจ้าอาวาสวัดบ้านหลวง เจ้าคณะ ตำบลโหล่งขอด ประธานบูรณะวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล ในฐานะพระนักพัฒนาและส่งเสริม สนับสนุน และเป็นแกนนำหลักในการขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชน โดยชุมชน ได้รับรางวัลและ

เป็นผลงานที่ภาคภูมิใจของชุมชน จากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สาขาการบริหาร ซึ่งเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การหยุดบุกรุกป่า คูแผลทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และต่อ ยอดโครงการรกรน้ำ รักษาป่า รัฐ ศาสตร์ ราษฎร์ร่วมใจ เทิดไท้องค์ราชันย์ ครอบคลุมพื้นที่ 2,500 ไร่ เป็นต้นแบบโครงการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และขยายผลโครงการ พื้นที่อื่น ๆ ในปัจจุบันได้ขยายผลสู่โครงการโหล่งขอคโมเดล ซึ่งเป็นโครงการระดับตำบล กำกับ คูแผลพื้นที่ 187,500 ไร่ ในตำบลโหล่งขอค และขยายผลสู่ระดับอำเภอ ภายใต้โครงการคนพร้าวรักษา ป่า รักษาต้นน้ำ คูแผลพื้นที่ร่วมกับอุทยานแห่งชาติศรีลานนา กำกับคูแผลพื้นที่ 636,508 ไร่ มีการดำเนินการดังนี้

- 1) การส่งเสริมการปลูกป่า พื้นฟูสภาพป่า
- 2) กลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมในการอนุรักษ์ต้นน้ำและปลายน้ำ
- 3) การสนับสนุนอนุรักษ์ต้นน้ำ และพื้นฟูต้นน้ำ
- 4) การเตรียมพร้อม แก้ปัญหาไฟป่าและหมอกควัน
- 5) การจัดตั้งกองทุนอนุรักษ์ป่าไม้ อำเภอพร้าว โดย พระครูวรธรรมวิวัฒน์ คร.
- 6) การดำเนินการขอคืนพื้นที่ผืนป่าไม้จากชาวบ้าน ชุมชน โดยร่วมมือกับ

อุทยานแห่งชาติศรีลานนา

- 7) ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
- 8) ชมรมข้าวโพดเมืองพร้าว การไม่ปลูกและไม่รับซื้อพืชเชิงเดี่ยว การยุติการ

ส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ยังไม่ได้รับการผ่อนปรนจากรัฐ โดย ร.ต.ท.นคร ปัญญาพิทย์ ที่ปรึกษาชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน และผู้ประกอบการพืชผลทางการเกษตร อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 4.2 โครงการโหล่งซอดโมเดล กำกับดูแลพื้นที่ 187,500 ไร่ ในตำบลโหล่งซอด

ทั้งนี้ รางวัลที่ได้รับอาจจะเป็นความสำเร็จหนึ่ง แต่ความสำเร็จที่แท้จริงที่ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งซอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับคือ อัตราการบุกรุกทำลายป่า มีอัตราเป็นศูนย์ จากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ พิธีกรรม เข้ามาเป็ส่วนในการบริหารจัดการ ส่งผลให้ชาวบ้านเคารพธรรมชาติ เกิดความเกรงกลัว ตระหนักและเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้เกิดความรักความสมัครีระหว่างคนในชุมชน และเครือข่ายมากขึ้น การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เสริมสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้นเป็นลำดับ ชาวบ้านกินดี อยู่ดี มีสุข และเกิดความสมดุลของระบบนิเวศอย่างยั่งยืน คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูลกัน ท้ายที่สุดประเทศชาติมีป่าไม้เพิ่มขึ้นจากการจัดการทรัพยากรในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

3.4 อุปสรรคและปัญหาในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย เกี่ยวกับอุปสรรคและปัญหาในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่า ในส่วนของการอนุรักษ์โดยนำหลักภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรมกรรม เข้ามาบูรณาการในการจัดการพื้นที่ป่า ไม่มีอุปสรรคปัญหา เนื่องจากชุมชนได้ยึดถือหลักการและยอมรับร่วมกัน ได้สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีในชุมชน และในส่วนของความรู้ในการจัดการ ชาวบ้านยังขาดความรู้ความเข้าใจในการนำนวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เช่น การทำฝายในรูปแบบต่างๆ จึงต้อง

มีการทำความเข้าใจกับชาวบ้านตั้งแต่วัตถุประสงค์ในการสร้าง และวิธีการสร้างที่ถูกต้อง นอกจากนี้ยังมีปัญหาจากไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปี สืบเนื่องมาจากชาวบ้านบางกลุ่มยังมีความเชื่อในเรื่องของผลผลิตจากป่าจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น ถ้าเกิดไฟป่า เช่น ผักหวาน เห็ดถอบ บางครั้งก็ผลออกทิ้งไว้ในป่าจนเกิดไฟป่าลุกลามเป็นบริเวณกว้าง และจากการสังเกต พบว่า ปัญหาคนต่างถิ่นเข้ามาเก็บของป่าในช่วงที่มีเห็ดถอบเป็นจำนวนมาก อาจส่งผลให้เสียสมดุลในระบบนิเวศ เนื่องจากถ้ากลุ่มคนเข้าไปรบกวนป่าเป็นจำนวนมากจะทำให้ป่าฟื้นตัวเองได้ช้า ต้นไม้หรือลูกไม้ขนาดเล็กถูกทำลายทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ และยังส่งผลให้สัตว์ป่าบางชนิดหลบหนี เนื่องจากกลัวคนเข้าไปทำร้าย หรือถูกล่าเพื่อเป็นอาหาร

3.5 โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐและเอกชน ได้เข้ามาสนับสนุนหรือทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน

จากการสังเกต พบว่า ชุมชนได้รับสนับสนุน โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ ที่มีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน มีหลายหน่วยงานทั้งเข้ามาให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ และเข้ามาช่วยในการแก้ไขปัญหาในส่วนที่เกินความสามารถของชุมชนที่จะแก้ไขได้ จากการศึกษาเอกสาร พบว่า หน่วยงานหลักที่เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนตั้งแต่ขั้นการวางแผน จนนำไปสู่ขั้นปฏิบัติ ประกอบด้วย องค์กรบริหารส่วนตำบล โหล่งขอด อุทยานแห่งชาติศรีลานนา กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในจังหวัดเชียงใหม่ (กอ.รมน. จังหวัดเชียงใหม่) ภายใต้โครงการ โหล่งขอด โมเดล แผนปฏิบัติการศรีลานนา เป็นแผนการแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และเป็นรูปธรรมของ กอ.รมน. จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้แนวคิดให้ประชาชนรักษาป่าดูแลป่า การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ และร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แบบบูรณาการทุกภาคส่วน เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกำหนดให้อุทยานแห่งชาติศรีลานนาเป็นต้นแบบในการแก้ไขปัญหาภายใต้ยุทธศาสตร์ ป่าล้อมบ้านฝายหลวงล้อมเมืองเปลื้องน้ำลาย ด้วยพันธกิจ 4 ประการ คือ งานป้องกันปราบปรามงานมวลชน งานปลูกจิตสำนึก และงานส่งเสริมอาชีพ โดย กอ.รมน. จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานหลัก ในการควบคุมดูแล และอำนวยการระดับจังหวัด อุทยานแห่งชาติศรีลานนา เป็นหน่วยงานหลักในการควบคุมดูแล และอำนวยการในระดับพื้นที่ องค์กรบริหารส่วนตำบล จะเป็นผู้ดำเนินการหลักในการขับเคลื่อนชุมชน ให้คำแนะนำปรึกษา และลงไปช่วยเหลือตามโอกาสที่เหมาะสม และภาคเอกชน องค์กรเอกชน (NGO) หรืออื่น ๆ จะให้การสนับสนุนช่วยเหลือตามความต้องการภายใต้ความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้อง (เมทินี น้อยเรือน, คุณณี กุญแก้ว, 2558, หน้า 91) นอกจากนี้ยังมี หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 (นพค.32) สำนักงานพัฒนาภาค 3 ได้เข้ามาช่วยเหลือโดยการบูรณาการความร่วมมือแผนงานในการ

แก้ไขปัญหากล้วยและอุทกภัยอย่างยั่งยืน จากสภาพปัญหาได้มีการประสานความร่วมมือระหว่าง นพค.32 ชุมชน พระสงฆ์ อบต. และหน่วยงานราชการในพื้นที่ หาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยน้อมนำการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ รัชกาลที่ 9 ซึ่งได้วางแผนงานโครงการไว้ 3 ระยะ ดังนี้ 1) ระยะสั้น การช่วยเหลือผู้ประสบภัยแล้ง น้ำท่วม 2) ระยะกลาง การพัฒนาฟื้นฟูแหล่งน้ำเดิม ซ่อมแซมถนน 3) ระยะยาว การสร้างฝาย ปลูกป่า ปลูกจิตสำนึก เศรษฐกิจพอเพียง ผลที่คาดว่าจะได้รับชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ไม่ประสบภัยแล้งและอุทกภัย ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สมดุลและยั่งยืน (เมทินี น้อยเรือน และคุณฉวี กุญแจแก้ว, 2558, หน้า 91)

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า จากการสนับสนุนของภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น มีนวัตกรรมใหม่ ๆ ให้ชุมชนได้ศึกษาและลงมือทำ เช่น การทำฝายชะลอน้ำ เป็นต้น การปลูกป่า การปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ มีแหล่งเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาต้นแบบการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชุมชน หน่วยงานได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการคิด ไปสู่การปฏิบัติ ในการแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชน ทำให้ชุมชนได้เล็งเห็นปัญหาในพื้นที่ของตน และเกิดความกระตือรือร้นในการช่วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ของตน อีกทั้งยังเป็นการลดการผ่อนปรนปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและคนในชุมชนอีกด้วย (พระครูธรรมวิวัฒน์ ดร., วันที่ 22 มกราคม 2560, สัมภาษณ์)

3.6 ผลที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

ระบบนิเวศในอาณาบริเวณนั้น ๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นโดยฝีมือของมนุษย์ ถ้าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติผลกระทบต่อระบบนิเวศจะน้อยกว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์ ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาผลที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายทุกคน พบว่า หลังจากมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน พื้นที่กว่า 2,500 ไร่ และพื้นที่บริเวณวัดหนองก้องคำอีกกว่า 100 ไร่ โดยชุมชนบ้านหลวง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับป่า และป่ากับป่า สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล การนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม มาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ทำให้เกิดความรักความสามัคคีทั้งคนในชุมชน สร้างจิตสำนึกให้เกิดความหวงแหนธรรมชาติ การเคารพธรรมชาติ และเกรงกลัวอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทำลายป่าลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด จึงเกิดเป็นกระบวนการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการฟื้นฟูป่าไปพร้อมกัน ชุมชนมีกิจกรรมการปลูก

ป่าเสริม การสร้างฝายชะลอน้ำ การทำแนวกันไฟ ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับป่าได้เป็นอย่างมาก ได้ต้นไม้เพิ่ม ได้แหล่งน้ำช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้กับป่าและชาวบ้านยังได้ใช้ประโยชน์จากน้ำที่ไหลมารวมกันที่บริเวณฝายอีกด้วย ฝายช่วยตัดตะกอน ดิน ทราย เศษอินทรีย์วัตถุ ไม่ให้ไหลลงสู่แม่น้ำสายหลัก ส่งผลให้ดินบริเวณนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ และแต่ละปีจะมีการควบคุมไฟป่า ทำแนวกันไฟ ทำให้ลดการสูญเสียต้นไม้หรือลูกไม้ที่จะเจริญเติบโตเป็นแม่ไม้ ทำให้ป่าชุมชนผืนนี้สามารถฟื้นฟูป่าตัวเองได้อย่างรวดเร็ว ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ประกอบกับการประกาศเป็นเขตอุทยานห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในเขตป่าชุมชน ส่งผลให้สัตว์ป่าเข้ามาอาศัยอยู่ในป่าชุมชนจำนวนมาก และหลากหลายชนิด จากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่พบเห็น นอกจากนี้ป่าชุมชนผืนนี้ยังเป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชนอีกด้วย เนื่องจากคนชุมชนสามารถเข้าไปเก็บพืช ผักในเขตป่าชุมชนได้ ชาวบ้านบางกลุ่มยังนำพันธุ์ไม้บางชนิดที่ปลูกเพื่อการประกอบอาหารมาเพาะปลูกไว้ที่บ้าน นับว่าเป็นการขยายพันธุ์ไม้ป่าส่วนหนึ่ง และลดการเข้าไปรบกวนป่าอีกด้วย

สรุปจากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ที่มีความชัดเจน โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น บนฐานประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ที่เข้ามาสนับสนุนความรู้และอุปกรณ์ในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน และเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรในชุมชน ก่อให้เกิดการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างเท่าเทียมและยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสารและการสังเกต พบว่า ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนได้ตั้งรกรากมาเป็นเวลานาน วิถีชีวิตจึงมีความผูกพันกับประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และต้องพึ่งพาอาศัยป่าเพื่อการยังชีพ นอกเหนือจากอาชีพเกษตรกรรม หลังจากมีกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนขึ้น ป่าเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืชพันธุ์ ต้นไม้ และสัตว์ป่า รวมถึงคนในชุมชนได้รับประโยชน์โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน เกิดภาวะสมดุลในระบบเวศ ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐในการบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ได้อีกด้วย

จากการศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เป็นกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ที่เริ่มต้นกระบวนการโดยชุมชน และการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ภาครัฐ ชุมชนเกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน จากการทำกิจกรรม

และพื้นฐานความเชื่อที่ยอมรับร่วมกัน ทำให้เกิดความรักความสามัคคี เกิดความหวงแหน รู้สึกเป็นเจ้าของป่า และเห็นคุณค่าของป่าไม้ ผ่านประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น คนได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าทั้งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ ชุมชนได้รับองค์ความรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เป็นนวัตกรรมใหม่ที่ชุมชนได้เรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และหน่วยงานภายนอก ตั้งแต่เริ่มคิด ลงมือปฏิบัติ ไปจนถึงขั้นการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เมื่ออยู่ร่วมกับป่า มีกิจกรรม คนใกล้ชิดกับป่าจึงเกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า คนเคารพธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผืนป่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง มีเจ้าที่เจ้าทาง มีเจ้าป่าเจ้าเขา และบริเวณที่เป็นวัดร้างในป่าคนส่วนใหญ่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว นอกเหนือจากกิจกรรมหาของป่าเพื่อยังชีพ เนื่องจากความเกรงกลัว ส่งผลให้ป่าบริเวณดังกล่าวสามารถฟื้นตัวเองกับสู่ภาวะอุดมสมบูรณ์ได้เร็ว จากกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับป่า ป่าได้รับการฟื้นฟูให้อยู่ในสภาพอุดมสมบูรณ์ มีการประกาศเป็นเขตอภัยทาน ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ สัตว์น้อยใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเขตป่าชุมชนได้ผ่านกระบวนการทางพิธีกรรมทางศาสนามาแล้ว จึงส่งผลให้สัตว์ป่าเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำ และแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ การถูกรบกวนจากมนุษย์น้อยลง ก่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศ เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน นอกจากนี้สัตว์ป่ายังสามารถช่วยในการกระจายพันธุ์ไม้ได้คืออีกด้วย เป็นการจัดการทุนชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาไว้ 3 ประการ คือ เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและป่าชุมชนบ้านหลวง เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง และเพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ประชากรกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้นำชุมชน จำนวน 16 คน และ สมาชิกชุมชนที่มีส่วนร่วม และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จำนวน 14 คน นำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพ และได้ทำการสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ได้ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย บริบทชุมชนและป่าชุมชนบ้านหลวง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง และกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง โดยนำเสนอตามประเด็นดังนี้

1. บริบทชุมชนและป่าชุมชนบ้านหลวง

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านหลวง ตั้งอยู่ที่ หมู่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ จากหลักฐานพบว่ามี การก่อตั้งมาอย่างยาวนาน ซึ่งจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน สามารถแบ่งยุคสมัยเกี่ยวกับชุมชนบ้านหลวง ได้เป็น 9 ยุคสมัย ดังนี้ 1) สมัยก่อนประวัติศาสตร์และก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่ 2) สมัยพญามังรายมหาราช 3) สมัยพญาเกือนาธรรมมิกราช 4) สมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล 5) สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และ

สงครามอินโดจีน 6) สมัยการสร้างเส้นทางคมนาคมสู่ตัวเมืองเชียงใหม่ 7) สมัยเริ่มติดตั้งระบบไฟฟ้าภายในตำบลโหล่งขอด และ 8) สมัยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล

ประชากรในชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เนื่องด้วยสภาพที่ตั้งของชุมชนเป็นที่ราบระหว่างหุบเขา มีน้ำหลายสายไหลมารวมกันผ่านหมู่บ้าน เป็นต้นน้ำสายหนึ่งของอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชลและแม่น้ำปิงตอนบน อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ 65 กิโลเมตร สามารถเดินทางตามทางหลวงหมายเลข 1001 (กม.61) ถนนเชียงใหม่-พร้าว สภาพอากาศตลอดทั้งปีมี 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของป่าชุมชนบ้านหลวง เป็นประเภทป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ นอกจากนี้ชุมชนยังได้มีการแบ่งเขตป่าออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ และป่าชุมชน ในส่วนของโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค ประกอบด้วย 1) โรงเรียนบ้านหลวง 2) หน่วยการเรียนรู้ชุมชนพร้าว สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน 3) ศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประจำตำบลโหล่งขอด 4) ห้องสมุดชุมชน 5) พิพิธภัณฑสถานบ้านภูมิปัญญาบรรพชน เขื่อนหลวงมหาวรรณ 6) ศูนย์การเรียนรู้เดินตามรอยเท้าพ่อ 7) ศาสนสถาน 3 แห่ง ประกอบด้วย วัดบ้านหลวง วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล และหอเจ้านายหลวง 8) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านหลวง 9) ตู้ยามพิทักษ์ธรรมชาติ 10) แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร 6 แห่ง และประปาหมู่บ้าน 3 แห่ง

สภาพสังคมและการปกครอง ชุมชนบ้านหลวงมีจำนวนประชากรทั้งหมด 1,288 คน มีการปกครองโดยผู้นำทางกร คือ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ควบคุมดูแล ในชุมชนจะแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 23 หมู่บ้าน มีหัวหน้าหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดูแล ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คนในชุมชนอาศัยอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ยึดถือประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมร่วมกัน เคารพผู้อาวุโส พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีวิถีชีวิตที่อิงอยู่กับป่า ศาสนา ความเชื่อเรื่องผี เคารพนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนเกิดความรักความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน ส่วนใหญ่รายได้ของคนในชุมชนมาจากการทำเกษตรกรรม พืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว มันฝรั่ง ข้าวโพด มะม่วง ลำไย และไม้สัก รายได้ของประชาชน ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ย 40,000 บาทต่อปี นอกจากนี้ แหล่งเงินเชื่อของประชาชนชุมชนบ้านหลวง ส่วนใหญ่มาจากธนาคารหมู่บ้าน หรือสถาบันการเงินชุมชนบ้านหลวง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) กองทุนเงินล้านหมู่บ้านหลวง ตามลำดับ

ป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เกิดขึ้นจากการเพิ่มจำนวนของประชากร มีการบุกรุกทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตรกรรม การตัดไม้เพื่อใช้สอย ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมาย การควบคุมจากอุทยานแห่งชาติศรีลานนา แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเด็ดขาด พระครูวรธรรมวิวัฒน์ ดร. ได้เล็งเห็นความสำคัญในการจัดการทรัพยากร

ป่าไม้และแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่า ให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้อย่าง
 ประนีประนอม จึงมีการร่วมมือกับชาวบ้านบ้านหลวงดูแลรักษาป่าไม้โดยชุมชนบริเวณรอบ
 วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล ปัจจุบันได้ทำการดูแลและมีกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร
 ป่าไม้ พื้นที่กว่า 2,500 ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าอนุรักษ์ ป่าเพื่อการใช้สอย และ
 พื้นที่ปลูกป่าทดแทน ตลอดจนพื้นที่ป่าไม้บริเวณมีวัดร้าง หรือที่ชาวบ้านเรียก หนองห้วยฆ้องคำ
 จำนวน 100 ไร่ โดยสอดคล้องประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบทอดต่อกัน
 มาอย่างช้านาน บูรณาการกับการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ และความรู้จากภายนอกเข้ามาใช้ใน
 กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการดำเนินกิจกรรม
 การอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่อง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บนฐานการใช้ประโยชน์ตาม
 กฎกติกาของชุมชน ขยายผลจนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากร
 น้ำในชุมชนอีกด้วย นอกจากนี้ชุมชนยังมีแหล่งอาหาร สมุนไพร แหล่งน้ำ แหล่งเรียนรู้
 แหล่งรายได้เสริมของชาวบ้าน จากการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันอย่างเกื้อกูล นอกจากนี้ยัง
 พบว่ามีพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้เด่นในป่าชุมชนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้ง เนื้อไม้ การนำมา
 ประกอบอาหาร ประกอบพิธีกรรม จำนวน 67 ชนิด และเห็ดที่สามารถรับประทานได้ จำนวน 16 ชนิด

เกิดระเบียบ กฎ กติกา เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งส่วนหนึ่งชุมชน
 บ้านหลวงจะใช้กติการ่วมกับกติกาตำบลโหล่งขอด การอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่ง
 ขอด และชุมชนยังมีการก่อตั้งกฎกติกาสำหรับคนในชุมชน กรณีให้เจ้าของพื้นที่รับผิดชอบหัวไร่
 ปลายไร่ของตน หากมีการบุกรุกใหม่เพิ่มเติมนอกเหนือจากการสำรวจของเจ้าหน้าที่ครั้งล่าสุด ต้อง
 ถูกยึดพื้นที่เดิมที่ทำกินอยู่เป็น 4 เท่าของจำนวนพื้นที่ที่ทำกรบุกรุกเพื่อปลูกป่า ถ้าหากตัดเดือน
 แล้วไม่เชื่อฟังจะถูกยึดพื้นที่ทำกินเดิมทั้งหมด เป็นมาตรการในการที่จะช่วยกันป้องกัน รักษาป่า
 ชุมชนร่วมกัน นอกเหนือจากกฎระเบียบที่ยึดถือร่วมกันยังมีความเชื่อว่าถ้าหากผู้ใดบุกรุกป่าชุมชน
 และล่าสัตว์ในเขตอภัยทานจะทำให้มีอันเป็นไป เจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งเป็นความเชื่อที่สามารถควบคุม
 การบุกรุกทำลายป่าและสัตว์ป่าได้อีกประการ

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน
 ด้านของการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้ใช้ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม เป็นแนวปฏิบัติร่วมกันมาอย่างช้านาน
 รูปแบบกิจกรรมจะแบ่งได้เป็น 5 กิจกรรม ได้แก่ 1) การฟังธรรมมังญาพระยาปลาช่อน 2)
 การบวชป่าหรือบวชต้นไม้ และการประกาศเป็นเขตอภัยทาน 3) การเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือที่ชาวบ้าน
 เรียกว่าผีผาย 4) วัดร้างหนองก้องคำ และ 5) การเพาะขยายพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่เป็นอาหาร ส่วน
 ในด้านของฟื้นฟูป่าชุมชน ป่าบางส่วนได้ฟื้นฟูตัวเองจากการประกาศห้ามบุกรุกพื้นที่บริเวณป่า

ชุมชนเนื่องจากการใช้ประโยชน์และการเสื่อมโทรมตามธรรมชาติของสภาพพื้นที่ การอนุรักษ์จึงต้องมีการฟื้นฟูร่วมด้วย รูปแบบกิจกรรมจะแบ่งได้เป็น 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) ปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน 2) ฝ่ายชะลอน้ำ 3) ทำแนวกันไฟ และ 4) ทำแนวกันชนป่า

3. กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

จากการศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ พบว่า ชุมชนได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านทางประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ผสมผสานกับความรู้ใหม่และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่หน่วยงานเข้ามาสนับสนุน เข้ามาเป็นองค์ความรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนเกิดความหวงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติของตน เกิดความเคารพธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับป่า และป่ากับป่า ซึ่งสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน จะแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ขั้นเตรียมการ เป็นขั้นการประชุมวางแผน กำหนดเวลา สถานที่ บทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบกิจกรรม 2) ขั้นดำเนินการ ดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนของแต่ละกิจกรรม ตลอดจนศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินกิจกรรม แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน และขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 3) ขั้นการประเมินการบรรลุเป้าหมาย

จากการศึกษาอุปสรรคและปัญหาในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่า ในส่วนของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านทางประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม เข้ามาบูรณาการในการจัดการพื้นที่ป่า ไม่มีอุปสรรคปัญหา เนื่องจากชุมชนได้ยึดถือหลักการและยอมรับร่วมกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นอุปสรรคและปัญหาในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน คือ ชาวบ้านยังขาดความรู้ความเข้าใจในการนำนวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างถูกต้อง และยังมีความเชื่อในการเผาป่าเพื่อให้เกิดผลผลิตจากพืชบางชนิดในป่า นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนจากภายนอกชุมชนเข้ามาเก็บผลผลิตจากป่าในชุมชน ซึ่งอาจจะส่งผลให้เกิดเสียภาวะสมดุลในระบบนิเวศได้

โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาสนับสนุนหรือทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่า จากการสนับสนุนของภาคส่วนต่างๆ ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น มีนวัตกรรมใหม่ๆ ให้ชุมชนได้ศึกษาและลงมือทำอย่างถูกวิธี ตลอดจนพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ก่อให้เกิดโครงการที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดให้กับชุมชนและชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ยังเกิดความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชนอีกด้วย

จากผลที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ พบว่า หลังจากมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน พื้นที่กว่า 2,500 ไร่ โดยชุมชนบ้านหลวง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับป่า และป่ากับป่า สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล ดิน น้ำ ป่าไม่มีความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าเข้ามาอยู่อาศัยเนื่องจากเป็นแหล่งอาหารของทั้งคนในชุมชน และสัตว์ป่า

จากการที่ทรัพยากรป่าไม้ไม่ได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน จากการทำกิจกรรมร่วมกัน วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และพื้นฐานความเชื่อที่ยอมรับร่วมกัน ทำให้เกิดความรักความสามัคคี เกิดความหวงแหน รู้สึกเป็นเจ้าของป่า และเห็นคุณค่าของป่าไม้ ผ่านประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สืบทอดต่อกันมา จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่ผูกมัดคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน รวมถึงการนำทุนทางปัญญามาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน คนได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าทั้งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ แหล่งอินทรีวัตถุที่นำมาใช้ในการทำเกษตร เช่น มูลค้างคาว เป็นต้น เมื่อคนใกล้ชิดกับป่าและพึ่งพาอาศัยทรัพยากรจากป่า จึงเกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ป่าให้ชีวิต ป่าให้น้ำ คนจึงมีความเคารพธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผืนป่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง และบริเวณที่เป็นวัดร้างในป่าคนส่วนใหญ่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวเนื่องจากความเกรงกลัว ส่งผลให้ป่าบริเวณดังกล่าวสามารถฟื้นฟูตัวเองตามกาลเวลากับสู่ภาวะอุดมสมบูรณ์ได้เร็ว จากกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับป่า ป่าได้รับการฟื้นฟูจากคนในชุมชนและการฟื้นฟูจากธรรมชาติ คืนสู่สภาพอุดมสมบูรณ์ มีการประกาศเป็นเขตอภัยทาน มีระเบียบ กฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันอย่างชัดเจน จึงส่งผลให้สัตว์ป่าน้อยใหญ่ ซึ่งบางส่วนอาจจะถูกคุกคามจากมนุษย์ เข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำ และแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ การที่สัตว์ป่าเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตป่าชุมชนทำให้การถูกรบกวนจากมนุษย์น้อยลง ก่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศอย่างเห็นได้ชัด เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน นอกจากนี้สัตว์ป่ายังสามารถช่วยในการกระจายพันธุ์ไม้ได้ดีอีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเรื่องราวเล่าขานกันมาอย่างช้านาน ถือว่าเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ก่อตั้งมาแต่โบราณ และอาศัยอยู่กับป่า พึ่งพาอาศัยปามากมายเพราะชุมชนที่ตั้งอยู่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างหุบเขา มีแม่น้ำไหลผ่าน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีรายได้จากการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ยึดถือ

ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมร่วมกัน มีศาสนาพุทธเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ สืบเนื่องจากการขยายตัวของประชากร จึงทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าเพื่อขยายที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน การตัดไม้เพื่อนำมาใช้สอยภายในชุมชน ถึงแม้จะมีกฎหมายและหน่วยงานของรัฐเข้ามาควบคุม แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้หมดไปได้ กระนั้นยังเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอีกด้วย การเล็งเห็นความสำคัญของปัญหาจากผู้นำชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่า ให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างประนีประนอม จึงมีการดำเนินการให้เกิดความร่วมมือกับชาวบ้านดูแลรักษาป่าไม้โดยชุมชนบริเวณรอบวัดพระธาตุคอกเวียงชัยมงคล ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ป่าชุมชนพื้นที่อนุรักษ์ต้นน้ำลุ่มน้ำแม่ขอด บ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอดี อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งชุมชนและภาครัฐอย่างยั่งยืน บนฐานการเคารพกฎระเบียบของชุมชนเป็นสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดของคณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (2533, อ้างถึงใน สำนักจัดการป่าชุมชน, 2557, หน้า 3) กล่าวว่า พื้นที่ป่าชุมชนได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ ขณะเดียวกัน เสรี พงศ์พิศ (2547, หน้า 123) ได้กล่าวว่า พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยประชาชนในท้องถิ่น หรือโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

จากวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนมาเป็นเวลานาน มีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ที่นำมาใช้ในการกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ในด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนผ่านประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและยอมรับร่วมกันสืบทอดต่อกันมาอย่างช้านาน ประกอบด้วยกิจกรรมที่ชุมชนถือปฏิบัติร่วมกัน ดังนี้ การพึ่งธรรมชาติมาพึ่งพระยาปลาช่อน ความเชื่อเรื่องการบวงสรวงเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา ให้คลบดินคาลฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้น้ำใช้ในการเกษตรตลอดทั้งปี การบวชป่าหรือบวชต้นไม้และการประกาศเป็นเขตอภัยทาน เป็นการอนุรักษ์ป่าไม้หรือต้นไม้โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา การเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าผีฝาย เป็นการขอขมาและขอขมาบนบานสานกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าที่ เจ้าทางเจ้าป่าเจ้าเขา ขอให้น้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค น้ำเพื่อการเกษตรกรรม การสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์วัดร้างหนองก้องคำ เป็นตำนานเล่าขานต่อกันมาอย่างช้านาน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่กลางป่าในชุมชนซึ่งอดีตเป็นวัดที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อน ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัวจนป่าผืนนี้ซึ่งมีพื้นที่กว่า 100 ไร่ สามารถฟื้นฟูตัวเองให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง และการเพาะขยายพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่เป็น

อาหาร โดยการนำต้นกล้าและเมล็ดจากป่ามาปลูกที่บ้านเพื่อการประกอบอาหารเป็นหลัก ซึ่งถือว่าเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการให้เกิดความรัก ความสามัคคี ห่วงเห่น เห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ เกิดความผูกพันระหว่างคนกับคน คนกับป่า ป่ากับป่า และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้คนเห็นคุณค่าของธรรมชาติ และเคารพธรรมชาติมากขึ้น สามารถอยู่ร่วมกัน ได้พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับการศึกษาความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน โดย ปรีชา โสทอง (2547, หน้า 68-69) พบว่า การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและชุมชน บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา มีการอนุรักษ์ป่าโดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนาและเคารพสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ควบคู่กับการประยุกต์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนภายใต้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่ตั้งขึ้นร่วมกัน นอกจากนี้ชุมชนยังมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการคิดวางแผน จนถึงขั้นได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลให้การจัดการป่าชุมชนประสบผลสำเร็จในที่สุด ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับการศึกษาศักยภาพในการจัดการป่าชุมชน โดย วารุณี ขัติเดมิ (2548, หน้า 154 - 160) พบว่า ชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ มีความสัมพันธ์ในชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การจัดการป่าชุมชนยังคงอยู่บนฐานประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เชื่อมโยงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับคุณค่าของธรรมชาติ การจัดการป่าชุมชนมีศักยภาพในระดับมาก เนื่องจากเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีความสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรมในฐานะเครือญาติ พึ่งพาอาศัย และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีระบบการจัดการ ดูแล รักษาป่าบนพื้นฐานของจารีตประเพณี พิธีกรรมของชุมชน และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน โดย ประเวศ ะสี (2542, หน้า 25, อ้างจาก เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554, หน้า 39) ให้เหตุผลว่า ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา สอดคล้องกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2545, อ้างจาก ธนิต ชังถาวร, 2550, หน้า 46) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นข้อค้นพบเป็นประสบการณ์ บทเรียน ที่ทำให้ท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน ข้อค้นพบดังกล่าวอาจจะเป็นภูมิรู้เกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับวัตถุ และคนกับคนด้วยกัน และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับบรรดาสสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เป็นภูมิปัญญาด้านศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม ส่วนด้านของฟื้นฟูป่าชุมชน บางส่วนได้ฟื้นฟูตัวเองจากการประกาศห้ามบุกรุกพื้นที่บริเวณป่าชุมชน เนื่องจากการใช้ประโยชน์และการเสื่อมโทรมตามธรรมชาติของสภาพพื้นที่ การอนุรักษ์จึงต้องมีการฟื้นฟูร่วมด้วย ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้ ปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม ทั้งไม้ป่าและไม้ผล สอดคล้องกับหลักการฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า ตามแนวพระราชดำริของ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้ทรงชี้แนะแนวทางโดยถือหลักการฟื้นฟูตามหลักธรรมชาติ คือ ให้ธรรมชาติฟื้นตัวเอง และการปลูกป่าทดแทน ในรูปแบบการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง โดย จิราภรณ์ มีวาสนา (ม.ป.ป, หน้า 2-4) ได้อธิบายว่า การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้ผล และ ไม้พุ่ม ซึ่งนอกจากจะได้ประโยชน์จากไม้ทั้ง 3 อย่างนี้แล้ว ยังอำนวยประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อคงความชุ่มชื้นเอาไว้ อันเป็นประโยชน์อย่าง ที่ 4 การฝายชะลอน้ำตามลำห้วยสาขาต่าง ๆ ในเขตป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ จิราภรณ์ มีวาสนา (ม.ป.ป, หน้า 2-4) ได้อธิบายว่า ฝายชะลอน้ำช่วยชะลอการไหลของน้ำและกักเก็บน้ำ รวมถึงตะกอนดินเพื่อรักษาความชุ่มชื้นของพื้นที่ลุ่มน้ำไว้ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของชุมชนในการสร้างฝายบริเวณป่าชุมชนบ้านหลวง การทำแนวกันไฟ การป้องกันไฟป่า เพื่อลดการสูญเสียผลกระทบบจากไฟป่า และทำแนวกันชนป่า เพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกป่าไม้เพิ่มเติมบริเวณพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและการไฟฟ้าฝ่ายผลิต, 2554, หน้า 10) ได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างในการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ ให้ป่าอยู่กับคนได้ คนอยู่กับป่าได้ โดยไม่มีการทำลาย ซึ่งแนวพระราชดำริในการจัดการป่านี้ได้รวมงานใน 3 ส่วนเข้าด้วยกันอย่างประสานสัมพันธ์กัน คือ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูสภาพป่า และการปลูกป่า และการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้จากภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชน จนเกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าโดยอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน คนอยู่ได้ป่าอยู่ได้ เกิดภาวะสมดุลในระบบนิเวศอย่างยั่งยืน แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการไต่ตรองปัญหาและสาเหตุ ชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาร่วมกันในหลาย ๆ ด้าน แล้วหาทางแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ร่วมกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ และเทคโนโลยีจากภายนอกเข้ามาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ขั้นการร่วมรับผลประโยชน์จากป่าชุมชน ประชาชนทุกคนในชุมชนรับผลประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน และเป็นที่ยอมรับร่วมกันในผลประโยชน์นั้นซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป และขั้นการประเมินการบรรลุเป้าหมาย ประเมินจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน นอกจากความภาคภูมิใจจากรางวัลที่ได้รับ อัตราการบุกรุกทำลายป่า มีอัตราเป็นศูนย์ ชุมชนเกิดความรักความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน และเครือข่ายมากขึ้น การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เสริมสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้นเป็นลำดับ ชาวบ้านกินดี อยู่ดี มีสุข และเกิดความสมดุลของระบบนิเวศอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ

การศึกษาการจัดการป่าชุมชนที่มีผลต่อสวัสดิการชุมชน โดย ศักดา มณีวงศ์ (2556, หน้า 129-131) พบว่า ชุมชนตระหนักถึงปัญหาของป่าไม้ที่เสื่อมโทรม ส่งผลต่อการดำรงชีวิต ชุมชนขาดความรู้ด้านการจัดการทรัพยากร จากบทเรียนและความต้องการใช้ประโยชน์จากป่า จึงทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ เรียนรู้การจัดการป่าชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ร่วมค้นหาปัญหา จนถึงการร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน จนกลายเป็นกลุ่มสวัสดิการชุมชนพื้นบ้านบนฐานวัฒนธรรมและฐานทรัพยากร ที่เน้นการพึ่งตนเองและการปรับตัวของชุมชนเพื่อนำไปสู่ความกินดี อยู่ดี มีสุข ขณะที่ การศึกษาการจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม โดย พรพิมล ชำรัมย์ (2556, หน้า ก) ได้ข้อค้นพบที่คล้ายคลึงกัน พบว่า การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านสามขา เกิดจากการเล็งเห็นปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชน และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยชุมชน และจากการสนับสนุนของภาครัฐและเอกชน บรูณาการกับการนำประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ช่วยรักษาผืนป่าไว้คืนความสมดุลของป่าได้อย่างยั่งยืน ขณะเดียวกัน กรมป่าไม้ (2554, อ้างจาก ประลอง ดำรงไทย, 2557, หน้า 34-40) ให้เหตุผลว่า วิธีการดำเนินงานป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ มี 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นความคิดริเริ่มของชุมชน 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน 3) ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ในส่วนของอุปสรรคและปัญหาในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวง คือ ชาวบ้านยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในการนำนวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามาใช้ และความรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างถูกต้อง และยังมีความเชื่อในการเผาป่าเพื่อให้เกิดผลผลิตจากพืชบางชนิดในป่า นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนจากภายนอกชุมชนเข้ามาเก็บผลผลิตจากป่าในชุมชน ซึ่งส่งผลให้เกิดเสถียรภาพสมดุลในระบบนิเวศ ทั้งนี้ โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐและเอกชน ได้เข้ามาสนับสนุนหรือทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น มีนวัตกรรมใหม่ ๆ ให้ชุมชนได้ศึกษาและลงมือทำอย่างถูกวิธี ตลอดจนพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรน้ำของชุมชน โดยมีวัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล เป็นศูนย์กลางการรวบรวมข้อมูล และกระจายข้อมูล ทุกภาคส่วนในชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงอย่างบูรณาการ ก่อให้เกิดโครงการที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดให้กับชุมชนและชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ยังเกิดความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาการเสริมสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนของชุมชน โดย พระครูพิพิธสุตาทร และคณะ (2552, หน้า ก) พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยผ่านการใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน การใช้กฎระเบียบป่าชุมชน การศึกษาสื่อสารให้ความรู้ข้อมูล และการเสริมสร้างกลไกที่ก่อให้เกิดการจัดทำฐานข้อมูล

การรวบรวมองค์ความรู้การจัดการป่าเพื่อการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เป็นการสร้างการเรียนรู้บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนบูรณาการกับหลักศาสนาและการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน ก่อให้เกิดสื่อการเรียนรู้ และกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ ภายใต้วิสัยทัศน์และการกำหนดแผนงานการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน ในขณะเดียวกันสอดคล้องกับการศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กร โดย วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ (2535, หน้า 81-91) พบว่า รูปแบบของการจัดการป่าชุมชนเป็นรูปแบบที่อิงอยู่กับวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา และกฎเกณฑ์ของชุมชนที่สร้างขึ้นร่วมกันซึ่งเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในการจัดการป่าชุมชน ทุกคนในชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากป่าชุมชนร่วมกัน

ผลที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ หลังจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวง พื้นที่กว่า 2,500 ไร่ โดยชุมชนบ้านหลวง บนฐานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ควบคู่กับองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับป่า และป่ากับป่า สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล ดิน น้ำ ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าหลากหลายชนิดเข้ามาอยู่อาศัยเนื่องจากป่าอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำ และแหล่งอาหารของทั้งคนในชุมชน และสัตว์ป่า มีการใช้กฎ ระเบียบ กติกา เข้ามาควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศส่วนหนึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เนื่องจากการเข้าไปรบกวนป่าน้อยลง การควบคุมป้องกันการเกิดไฟป่า ส่งผลให้ป่าไม้บางส่วนสามารถฟื้นฟูดังเดิมได้อย่างรวดเร็ว และพื้นที่บางส่วนเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยฝีมือของมนุษย์ที่เข้าไปช่วยในการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ตามหลักการและกิจกรรมดังกล่าวไว้ข้างต้น ที่สอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2553, หน้า 102-103) กล่าวว่า ระบบซึ่งสิ่งมีชีวิตมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งล้วนสัมพันธ์แบบเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อให้ชีวิตและดำรงสภาพอยู่ได้ ไม่ว่าจะป็นอาหาร หรือที่เรียกว่า ห่วงโซ่อาหาร และพลังงาน

จากกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศ ชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ สามารถแก้ไขปัญหาบางประการของชุมชน โดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น บนฐานประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม บูรณาการพัฒนาร่วมกับความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่หรือนวัตกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก รวมถึงการน้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงขึ้น นับว่าเป็นการเริ่มต้นการพัฒนาโดยชุมชนเป็นตัวตั้ง ตลอดจนสามารถร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน นับได้ว่า

เป็นการบริหารจัดการทุนชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งทางด้านทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร และทุนมนุษย์ บูรณาการกับกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนได้อย่างลงตัว ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้ คนสามารถอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน จากการศึกษาครั้งนี้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า นำไปสู่ความสมดุลในระบบนิเวศป่าชุมชนบ้านหลวง ได้ถูกรวบรวมอย่างเป็นระบบ สามารถเป็นต้นแบบให้การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนให้กับชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกันในอนาคตต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. องค์การบริหารส่วนตำบลควรส่งเสริมวิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ จัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชน และแผนพัฒนาตำบลต่อไป
2. ควรให้มีการส่งเสริมการศึกษาป่าชุมชนในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และส่งเสริมการสร้างวิทยากรชุมชน เพื่อให้ความรู้แก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน
3. ควรให้ส่งเสริมการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน ทั้งในโรงเรียนและสื่อสาธารณะ
4. ควรมีการจัดหลักสูตรการฝึกอบรม และจัดทำคู่มือด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรตามหลักการทางวิชาการให้แก่เยาวชนและประชาชนในชุมชน
5. ควรมีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ ปลูกป่าทดแทน และปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชในท้องถิ่น เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ
2. ควรวิจัยเรื่อง คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน
3. ควรวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

บรรณานุกรม

- กมล บุญเขต และคณะ. (2557). **ประเพณีบุญผะเหวด : กรณีศึกษาประเพณีบุญผะเหวด ชาวไทย-หล่ม อำเภอล่มสักและอำเภอล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์**. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- กนกพร นิมพลี. (2555). **รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กฤษณพงษ์ จุฑาทนกก. (2557). **บทความ: ทุนชุมชนตามแนวพระราชดำริ**. สำนักพัฒนาทุนและองค์การการเงินชุมชน กรมพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน
- กันยารัตน์ เนตรบุตร. (2548). **ศักยภาพของป่าชุมชนติลาแลงต่อการพึ่งพิงของชุมชนท้องถิ่นตำบลติลาแลง อำเภอป่า จังหวัดน่าน**. รายงานผลการวิจัย กลุ่มงานวิชาการ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 (แพร่) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
- ข่าวสดรายวัน. (2557, 28 สิงหาคม). **โหล่งขอโมเดล ศรีลานนา วัดศูนย์กลางอนุรักษ์ผืนป่า**. วันที่ 2 สิงหาคม 2557 ปีที่ 24 ฉบับที่ 8648 ข่าวสดรายวัน.
- คณะผู้กรรมการสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ, (2542). **รวมบทความป่าชุมชน ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. เชียงใหม่: บี.เอส. การพิมพ์
- ความหมายของวัฒนธรรมและประเพณีไทย**. (2554, 13 พฤศจิกายน). ค้นเมื่อ 26 พฤษภาคม 2559, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/508581>
- ความเชื่อ พิธีกรรม คาถาอาคม ภาษา และคติชาวบ้าน**. (ม.ป.ป). ค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2559, จาก <http://www.udru.ac.th/attachments/elearning/02/13.pdf>
- คณิชา รอดเรืองศรี. (ม.ป.ป). **ความสัมพันธ์ระหว่างคติความเชื่อกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน**. ค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2559, จาก <http://pioneer.netserv.chula.ac.th/pwannasil/culture.pdf>
- โครงการฝายแม้วตามแนวพระราชดำริ (Check Dam)**. (ม.ป.ป). ค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2559, จาก www.nakhonsithammarat.go.th/web_52/datacenter/doc_download/checkdam.pdf

- จักรพงษ์ พวงงามชื่น, สวีชญา ศุภอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์ และนครเรศ รั้งควัด. (2556). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. รายงานผลการวิจัย รหัสโครงการวิจัย มจ.1-55-009. คณะผลิตกรรมการเกษตร และคณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้
- จิราภรณ์ มีวาสนา. (ม.ป.ป.). งานศึกษาและพัฒนาป่าไม้. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (ไม่ได้ตีพิมพ์).
- จุฑารัตน์ แพวงษ์จีน. (2551, 21 กรกฎาคม). ความหมายของประเพณี. ค้นเมื่อ 26 พฤษภาคม 2559, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/18719>
- ทรูปลูกปัญญา. (2552, 28 ธันวาคม). แนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหาล้างแควลุ่มและทรัพยากร. ค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2558, จาก http://www.tueplookpanya.com/new/cms_detail/knowledge/3022-00/
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี. กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด.
- ชนิด ชังถาวร และคณะ. (2550). กรอบความคิดการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย. รายงานการศึกษาเพื่อเสนอต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์.
- แนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้. (ม.ป.ป.). ค้นเมื่อ 29 กรกฎาคม 2558, จาก www.sukphor.com/ebook/ebook_pamai/pamai.pdf
- ณัฐภัทร์ สุรินทรวิงศ์. (ม.ป.ป.). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเสริมสร้างการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมและวัฒนธรรม: กรณีศึกษา วัดกระทุ่มเสือปลาและบ้านผาสุกขนมไทย. วารสารปีที่ 7 ฉบับที่ 1 วันที่ 1 มกราคม – มิถุนายน พ.ศ. 2556. วิทยาลัยดุสิตธานี.
- ประลอง ดำรงไทย. (บรรณาธิการ). (2557). ป่าชุมชน รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- _____. (บรรณาธิการ). (2555). ป่าในเมือง. เอกสารประกอบการเรียนการสอนภายใต้โครงการป่าในเมืองเพื่อการศึกษา “กล้ายิ้ม”. ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ปรีชา โสทอง. (2547). ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปัญญา เทพสิงห์ และชงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2556). แนวทางการฟื้นฟูชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. บทคัดย่อ. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่. วารสาร มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 30 (2) พ.ศ.- ศ.ศ. 56

ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน และกองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ. (ม.ป.ป). **ป่าชุมชนในประเทศไทย. กรมป่าไม้. (เอกสารอัดสำเนา)**

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2554). สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2559, จาก <http://www.49.woaifanyi.com/Yi-DkJ6W6b=d>

พรพิมล ชำรัมย์. (2556). การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษาบ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระครูพิพิธสุตาทร, และคณะ. (2552). การเสริมสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนของชุมชน ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. รายงานผลการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

พระพิทักษ์ภูม เสงูโธ (คุณเศรษฐ). (2552). ชุมชนบ้านหลวงและวัดพระธาตุดอยเวียงชัยมงคล. เชียงใหม่ : สมศักดิ์การพิมพ์.

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2553, 25 พฤษภาคม). ความหมายที่แตกต่างระหว่างการสงวนกับอนุรักษ์. ค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2558, จาก http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=424:seub&catid=49:2009-11-03-07-41-25&Itemid=72

เมทินี น้อยเรือน และคุณฉวี กุญแจแก้ว. (2558). โครงการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพ. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ครั้งที่ 1 ณ บ้านหลวง หมู่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 29 มิถุนายน 2558 ถึง 7 สิงหาคม 2558.

ระบบนิเวศ. (ม.ป.ป). ค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2559, จาก http://human.uru.ac.th/Major_online/SOC/02Ecosystem/Life_2.htm

ระบบนิเวศ Ecology. (ม.ป.ป). ค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2559, จาก <https://dakla.wordpress.com>

วารุณี ขัติเตมี. (2548). ศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- วัฒนธรรมกับระบบความเชื่อในสังคมไทย. (ม.ป.ป). ค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2559, จาก http://www.baanjommyut.com/library/culture_faith/02.html
- วัฒนธรรมและประเพณี. (ม.ป.ป). ค้นเมื่อ 26 พฤษภาคม 2559, จาก <http://xn--k3cpjt9d6aAe.net/>
- วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, ประสิทธิ์ คุณรัตน์, เสกสรรค์ ขวณิชย์, ทองจันทร์ หอมเนตร, พัฒนศักดิ์ ช่อนนอก, และดวงฤดี แสงไกร. (2535). การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น. โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศักดิ์ดา มณีวงศ์. (2556). การจัดการป่าชุมชนที่มีผลต่อสวัสดิการชุมชนบ้านท่าขามพู่ ตำบลทาบลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและการไฟฟ้าฝ่ายผลิต. (2554). กฟผ. ฟืนฟู่ป่า คู่ความสมดุลทางธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: ส เจริญการพิมพ์.
- สมหญิง สุนทรวงษ์. (2557). ค้นเมื่อ 26 เมษายน 2559. ป่าชุมชนกับสังคมไทย. ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (รีคอฟ) ประเทศไทย. จาก <http://recofic.org/country/thailand/basic-pasic/ป่าชุมชนกับสังคมไทย>
- สุวิทย์ มาประสงค์. (ม.ป.ป). ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี กับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และท้องถิ่น. कैาโครงการบทความ. (ไม่ได้ตีพิมพ์).
- เสรี พงศ์พิศ. (2553). ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2555). จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา ชะลอน้ำ: เพิ่มความชุ่มชื้น. กรุงเทพฯ : บริษัท ทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี. (2559). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560 – พ.ศ. 2564. ค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2560, จาก http://www.nesdb.go.th/ewt_news.php?nid=6420
- สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2558). คู่มือสนับสนุนการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจและทุนชุมชน. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้. (2557, 5 กรกฎาคม). ข้อมูลสารสนเทศป่าไม้. ค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2557, จาก <http://forestinfo.forest.go.th/55/Content.aspx?id=80>

อนัญญา คำเขียว. (2555). การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาประเพณีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
ผู้ไทย อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม เพื่ออนุรักษ์จารีตประเพณี. ปรินญาณิพนธ์
หลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อุทยานแห่งชาติศรีลานนา. (2555, 29 กุมภาพันธ์). ค้นเมื่อ 13 กันยายน 2558, จาก

<http://dnp.go.th/parkreserve/asp/style1/default.asp?npid=142&lg=1>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. แบบนำสัมภาษณ์

เรื่อง กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง
หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและป่าชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ โดยชุมชนบ้านหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่

ประเด็นคำถาม

ส่วนบริบทชุมชนและป่าชุมชน

1. ประวัติชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร
2. ลักษณะทั่วไปของชุมชนเป็นอย่างไร
3. โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคของชุมชนเป็นอย่างไร
4. สภาพทางสังคมของชุมชนเป็นอย่างไร
5. สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง
6. ปฏิทินชุมชนเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมต่างๆของชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไรบ้าง

ส่วนบริบทป่าชุมชน

7. ประวัติของป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร
8. ข้อมูลทั่วไปของป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร
9. พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ที่สำคัญของป่าชุมชนมีอะไรบ้าง
10. การจัดตั้งกฎระเบียบป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร
11. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไรบ้าง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนนำมาใช้ในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

1. ชุมชนได้นำประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ใดบ้างมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวง
2. ความเป็นมาของประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ชุมชนนำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไรบ้าง
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนนำมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไรบ้าง และส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างไรบ้าง

กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

1. กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านหลวง มีขั้นตอนอย่างไร
 - 1.1 ขั้นตอนเตรียมการ
 - 1.2 ขั้นตอนดำเนินการ
 - 1.3 ขั้นตอนประเมินผลการบรรลุเป้าหมาย
2. กระบวนการฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวง มีขั้นตอนอย่างไร
 - 2.1 ขั้นตอนเตรียมการ
 - 2.2 ขั้นตอนดำเนินการ
 - 2.3 ขั้นตอนประเมินผลการบรรลุเป้าหมาย
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร
4. อุปสรรคและปัญหาในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร
5. ระบบป่า ดิน และน้ำ ในชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง
6. โครงการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร

ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เพื่อภาวะสมดุลในระบบนิเวศ

1. ผลที่ได้รับจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างไร
2. ระบบนิเวศในป่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร หลังจากมาการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

****แบบนำสัมภาษณ์นี้เป็นเพียงแนวทางในการสัมภาษณ์ อาจเกิดประเด็นเพิ่มเติมระหว่างการสัมภาษณ์โดยสามารถเพิ่มเติมประเด็นผลการสัมภาษณ์ โดยยึดวัตถุประสงค์ในการศึกษาเป็นหลัก****

ภาคผนวก ข.

กลุ่มประชากรและประชากรกลุ่มเป้าหมาย

รายชื่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย

ตำแหน่ง

1. พระครูวรวรรณวิวัฒน์ คร.	เจ้าอาวาสวัดบ้านหลวง เจ้าคณะตำบล
โหล่งขอด ประธานบูรณะวัดพระธาตุ
ดอยเวียงชัยมงคล ที่ ปรีกษา
คณะกรรมการการอนุรักษ์ป่าไม้และ
พื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด
2. พระครูองอาจ จิรธรรมโม	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบ้านหลวง
3. นายขงยุทธ ศรีออน	ผู้ใหญ่บ้านบ้านหลวง
4. นายประเสริฐ สวนคัมภี	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง
5. นายเมืองเมต ปินตา	คณะกรรมการหมู่บ้าน
6. นายอาร์กษ เมืองใจ	คณะกรรมการหมู่บ้าน (หัวหน้าหมวด
19)
7. นายสมชาย ปินทะสาย	ประธานคณะกรรมการการอนุรักษ์
ป่าไม้และพื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด
8. นายวสันต์ คำแปง	คณะกรรมการการอนุรักษ์ป่าไม้และ
พื้นที่ทำกินตำบลโหล่งขอด
9. นายสงวน มั่นคง	แก่ฝ่าย (ผู้จัดการระบบเหมืองฝายใน
ชุมชน)
10. นายปวง มหาวรรณ	สมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุบ้านหลวง
11. นางดาวเรือง คำปา	สมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุบ้านหลวง
12. นางสุดใจ บุญเรือนยา	สมาชิกกลุ่มแม่บ้านบ้านหลวง
13. นางยุวรรดา กลิ่นทับ	คณะกรรมการอาสาสมัครสาธารณสุข
ประจำหมู่บ้าน
14. นางนพวรรณ บัวหอม	คณะกรรมการอาสาสมัครสาธารณสุข
ประจำหมู่บ้าน

15. นางเบญจวรรณ พลหาญ	อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
16. ดาบตำรวจนภดล ชันนา	เจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.โหล่งขอด
(ตัวแทนกลุ่มภาคีตำบลโหล่งขอด)
17. นายประดิษฐ์ ท้าวอ้าย	อาสาสมัครตำรวจบ้านบ้านหลวง
18. นายมานิต บรรรชัย	เจ้าของกิจการคนกับดินโฮมสเตย์
19. นางทัศนีย์ กองแก้ว	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
20. นางสาวบัวแก้ว ปินตา	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
21. นางวิไลวรรณ มเนววรรณ	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
22. นายสุมินทร์ ละอองทุม	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
23. นายประเสริฐ กุณณะ	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
24. นางดัดณี ท้าวอ้าย	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
25. นางรัตนา มหาวรรณ	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
26. นางนาง ใจเจริญ	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
27. นางบัวเรียม แสนปวนหาญ	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
28. นายจรัส มหาวรรณ	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
29. นายอินทร มหาวรรณ	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง
30. นางจันทร์เพ็ญ รังสี	สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง

ภาคผนวก ค.
ภาพกิจกรรมป่าชุมชนบ้านหลวงหมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอรำวัญ
จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 1 ทางเข้าเขตป่าชุมชนบ้านหลวง

ภาพที่ 2 สภาพป่าชุมชนบ้านหลวง

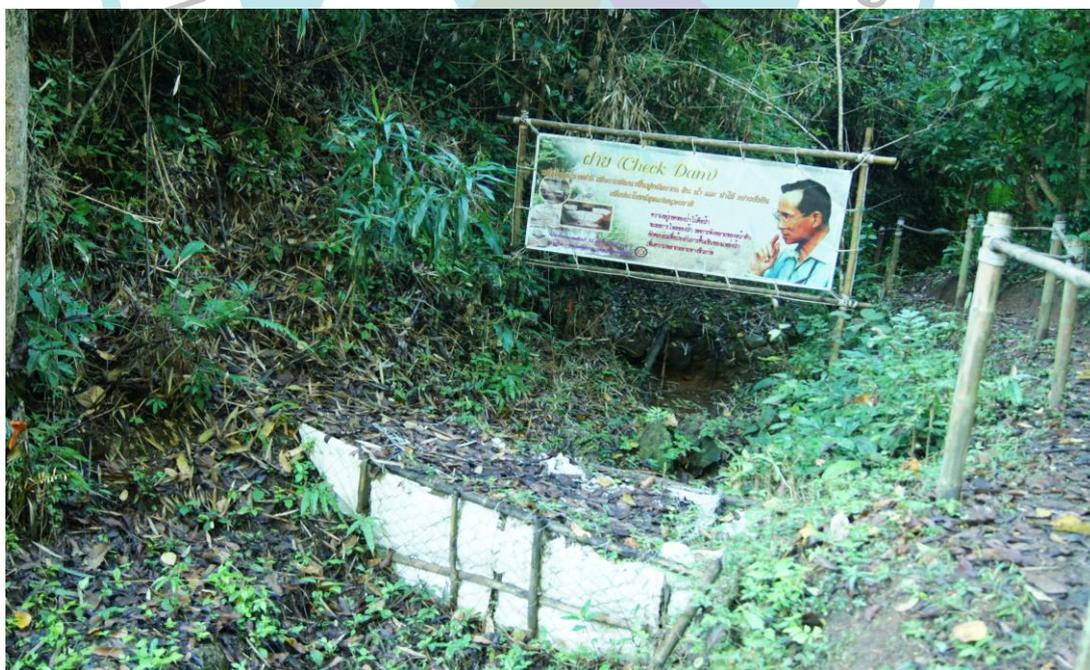
ภาพที่ 3 สภาพป่าชุมชนและฝายหลวง (ฝายกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรกรรมของชุมชน)

ภาพที่ 4 เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนบ้านหลวง แหล่งเรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรน้ำ ภายใต้โครงการ “ศูนย์เรียนรู้ตามรอยเท้าพ่อ”

ภาพที่ 5 กิจกรรมปลูกพันธุ์ไม้เสริมบริเวณป่าชุมชน

ภาพที่ 6 ฝ่ายผสมผสานลดต่าข่าย

ภาพที่ 7 ฝ่ายกิ่งถาวร

ภาพที่ 8 ฝ่ายถาวร

ภาพที่ 9 ฝ่ายแบบท้องถิ่นเบื้องต้น

ภาพที่ 10 กิจกรรมทำแนวกันไฟร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนา

ภาพที่ 11 กิจกรรมการป้องกันและดับไฟป่า

ภาพที่ 12 กิจกรรมการบวชป่าหรือบวชต้นไม้

ภาพที่ 13 การประกาศเป็นเขตอภัยทาน

ภาพที่ 14 กิจกรรมการฟังธรรมมัจจาพระยาปลาซ่อน

ภาพที่ 15 ชาวบ้านช่วยกันนำกระสอบบรรจุทรายทำแนวกันน้ำบริเวณฝายหลวง

ภาพที่ 16 ฝายหลวง (เป็นสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำหรือผีฝาย)

ภาพที่ 17 น้ำจากฝายชะลอน้ำ

ภาพที่ 18 ผลผลิตจากป่าชุมชน (หน่อไม้)

ภาพที่ 19 โครงการของภาครัฐที่ก่อให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

ภาพที่ 20 สำนักงานป่าชุมชนบ้านหลวง ตั้งอยู่ วัดพระธาตุคอกยเวียงชัยมงคล หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขุด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 21 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ภาพที่ 22 วิธีการทำการเกษตรของคนในชุมชน

ภาพที่ 23 สัมภาษณ์ท่านพระครูวรารณวิวัฒน์ ดร.

ภาพที่ 24 สัมภาษณ์นายชงยุทธ ศรีออน ผู้ใหญ่บ้านบ้านหลวง

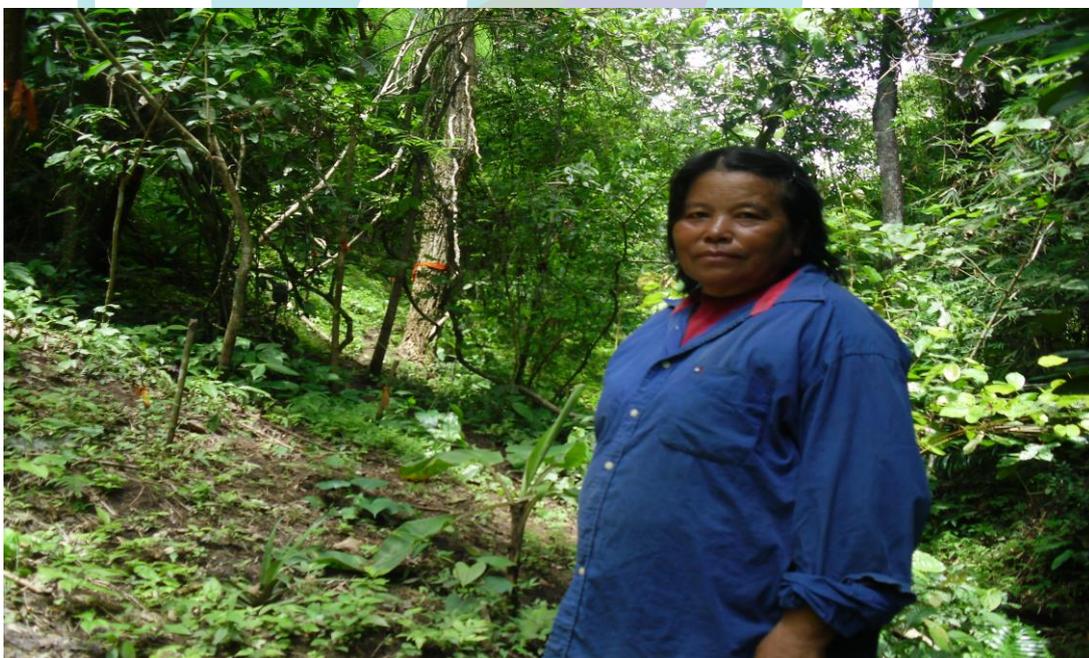
ภาพที่ 25 สัมภาษณ์นายสมชาย ปิ่นทေးสาย ประธานคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกิน
ตำบลโหล่งขอด

ภาพที่ 26 สัมภาษณ์นายสงวน มั่นคง แก่ฝาย

ภาพที่ 27 สัมภาษณ์นายจรัส มหาวรรณ์ สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง

ภาพที่ 28 สัมภาษณ์นางรัตนา มหาวรรณ์ สมาชิกป่าชุมชนบ้านหลวง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางสาวนราวรรณ มหาวรรณ
วันเดือนปีเกิด	17 กุมภาพันธ์ 2533
ที่อยู่	346 หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ 50190
เบอร์โทรศัพท์	094 634 8288
อีเมล	blue_narawan@hotmail.com
สถานที่ทำงาน	สวนรุกขชาติห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดส่วนพัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พ.ศ.2555 ปริญญาตรีสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	

